

**OLYMPUS ANTİK KENTİ
ERKEN BİZANS DÖNEMİ DİNİ YAPILARINDA
MALZEME VE TEKNİK**

Mehmet Cihangir UZUN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

OLYMPOS ANTİK KENTİ
ERKEN BİZANS DÖNEMİ DİNİ YAPILARINDA
MALZEME VE TEKNİK

Mehmet Cihangir UZUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2015

Bu Tez Çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1401E021 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Mehmet Cihangir UZUN'un "Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Malzeme ve Teknik" başlıklı tezi 28 Aralık 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Sanat Tarihi Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.B.Yelda UÇKAN

Üye : Doç.Dr.Zeliha DEMİREL GÖKALP

Üye : Yrd.Doç.Dr.Gökçen K.ÖZTAŞKIN

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

OLYMPOS ANTİK KENTİ

ERKEN BİZANS DÖNEMİ DİNİ YAPILARINDA

MALZEME VE TEKNİK

Mehmet Cihangir UZUN

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2015

Danışman: Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

Bu çalışmada Olympos Antik Kenti'nde yer alan Erken Bizans dönemi dini yapılarında kullanılan malzeme ve inşa teknikleri konu edilmiştir.

Olympos Antik Kenti'ndeki yapıların inşa tekniklerinin incelenmesi yapı evrelerinin değerlendirmesi için oldukça önemlidir. Kentteki yapılar dönemlerine göre birbirinden farklı malzeme-teknik özellikler sergilemektedir. Bu yapıların işlevleri ve diğer mimari özellikleri de yapıların farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir. Kentteki yapıların malzeme ve teknik özelliklerine bakıldığında yerleşimde Helenistik dönemden başlayarak M.S. 7. yüzyıla kadar yapılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Kentin en erken tarihli yapısı olan büyük boyutlu taşlarla oluşturulan poligonal örgülü sur duvarı, kent dokusu içinde Hellenistik dönemin en belirgin unsuru olarak karşımıza çıkar. Olympos'un M.S.2. yüzyılda cezalı bir kent olmaktan çıkarılmasının hemen ardından yaşadığı Roma İmparatorluk Döneminde kent yoğun bir imar sürecine girmiştir. Bu dönemde kent içerisinde Roma Dönemi şehir planlamacılığına ve yapı tekniklerine uygun bir inşa faaliyeti yürütülmüştür. Kentin kuzey yakasında görülen tapınak ve kentin ileri gelenlerine ait mezar anıtları ile güney yakasında görülen tiyatro, hamam gibi anıtsal kamu yapıları ve sivil yapılar bu süreç içerisinde Roma dönemi inşa tekniklerine uygun bir şekilde inşa edilmiş yapılardır.

M.S. 3. yüzyıl ile kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne dair en eski bilgi olarak kabul edilen Olympos Piskoposu Aziz Methodios'un var olduğu M.S. 4. yüzyıla kadar, yapı faaliyetleri ve kentsel planlamada değişikliğin olduğuna dair henüz yeterli veri elde edilememiştir. Buna ek olarak kentteki Erken Hıristiyanlık Dönemi yapıları ile bağlantılı olarak, yerleşim düzeni ve yapısal dönüşümün M.S. 4. yüzyıl itibariyle başladığını düşünmek mümkündür. Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler Olympos'ta M.S. 5.-6. yüzyıllarda ani bir nüfus artışının olduğunu göstermiştir. Ayrıca Hıristiyanlığın etkili olmaya başladığı bu dönemde Olympos'un ticaret ve üretim açısından refah içinde olduğu arkeolojik bulgulara dayalı olarak söylenebilir. Kent demografisindeki bu hızlı değişim, hem yeni dinin gerektirdiği tapınma biçimini karşılayacak yeni yapıların hem de kent nüfusuna hizmet edecek sivil yapıların kent içinde hızla yapılmaya başlanmasını da beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu yapılaşma süreci hem dönemsel değişimlere bağlı olarak hem de doğal afetlerin yıkıcı gücüyle şekillenmiştir. Değişen sosyal ve politik yapıyla birlikte, Olympos'un yeni bir yapılanma sürecine girdiği, kentteki M.S. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen ve farklı yapı malzemeleri ve teknikleri kullanılarak inşa edilen zengin dini yapı topluluklarından da anlaşılmaktadır.

Tez çalışması kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi dini yapılarından altısını kapsamaktadır. Bu yapılardan üçü kentin kuzey bölümünde yer alan Nekropol Kilisesi ve aynı kompleks (Episkopeion) içerisinde bulunan Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesidir. Diğer üçü ise kentin güney bölümünde yer alan Liman Bazilikası, Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisedir. Çalışma kapsamında bu dini yapıların mimari tasvirleriyle birlikte kendi araştırma ve gözlemlerimize dayanarak, yapıların duvar örgüsü ve diğer mimari elemanlarda kullanılan malzeme türleri ve yapım teknikleri ayrıntılarıyla tanıtılmıştır. Aynı zamanda kentsel dönüşüm süreci içerisinde kentteki dini yapılarda görülen malzeme-teknik farklılıklar ortaya koyulmuştur. Ayrıca söz konusu dini yapıların malzeme-teknik özellikleri kent içerisindeki ve Likya bölgesindeki benzer örnekleriyle karşılaştırılarak tarihlendirme sorunlarına çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olympos, Likya, Bizans, Kilise, Malzeme, Teknik.

Abstract

CONSTRUCTION MATERIALS AND TECHNIQUES IN THE RELIGIOUS BUILDINGS OF OLYMPOS ANCIENT CITY IN THE EARLY BYZANTINE PERIOD

Mehmet Cihangir UZUN

Department of History of Art

Anadolu University Institute of Social Sciences, December 2015

Adviser: Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

This study is concerned with construction materials and techniques used in the religious buildings of Olympos Ancient City in the Early Byzantine period.

Investigating the construction techniques of buildings in Olympos Ancient City is critically significant for the analysis and evaluation of construction phases. The buildings in the ancient site differ from each other in terms of material and technique according to the specific periods they were built in. Functional and other architectural features of those buildings also indicate their constructions in separate time spans. When the buildings in the site are considered with regard to their materials and techniques, it can be firmly deduced that there existed constructions in the ancient city beginning from the Hellenistic period through the 7th century A.D. Being the oldest construction in the site, the fortification wall with polygonal masonry constructed by using massive stones is the most distinctive feature of the Hellenistic period. Right after Olympos' state as a penalized city was revoked in the 2nd century A.D, the site became the ground for an intensive construction process in the Roman period, when construction in the site was carried out in conformity with the Roman urban planning and construction techniques. The temple in the northern side of the city, the burial chambers belonging to the notables of the time, and private places along with public structures such as theatre and bath in the southern part of the city are monumental buildings with huge dimensions which were constructed in accordance with the Roman techniques within this process.

Drawing from the data acquired through archaeological excavations in the site as well as the architectural research, it can be stated that the Roman Period building activities stopped beginning from the 3rd century A.D up until the 4th century A.D., in which the Bishop of Olympos, Saint Methodios, lived – the oldest data relating to the Early Christian Period of the city. There is no evidence of change in the construction activities and urban planning in the meantime. Furthermore, it can be claimed concerning the buildings in the Early Christian Period in the site that residential establishment and structural transition was initiated as of the 4th century A.D. Archaeological findings and architectural examinations are indicative of a dramatic population growth in Olympos during the 5th-6th centuries A.D. In addition, based on the archaeological findings it can be suggested that in this period when Christianity began to prevail, Olympos was a prosperous city in terms of trade and production. The abrupt demographic change in the city must have been subsequently accompanied by the rapid erection of new buildings that could meet the needs of the new religious rituals and other civil constructions that would serve the local people. This construction process was also inevitably shaped by periodic transformations along with the destructive effects of the natural disasters. Apart from the changing social and political structure, diverse groups of religious buildings erected in the 5th and 6th centuries in the site by means of different construction materials and techniques also indicate that Olympos was in a new settlement and consolidation process.

This thesis comprises six of the religious buildings in the ancient city dating back to the Early Byzantine Period. Three of those buildings, situated in the northern part of the city, are Episcopal Church and Baptistery in the same area, as well as Necropolis Church. The other three are in the southern part: Harbour Basilica, Slope Settlement Church on the lower part and Slope Settlement Church on the upper part. In the context of this study, architectural descriptions of these religious buildings along with the strands of materials and building techniques used in the masonry wall construction as well as other architectural components are elaborately introduced based on our own research and observations. Besides, differences in materials and techniques seen in the religious buildings during the urban transformation period of the site are delineated. Last but not least, by comparing the materials and techniques of the religious buildings in question

with their counterparts in the ancient city and in the Lycia region, the problem of determining the date of the buildings is addressed and attempted to be solved.

Keywords: Olympos, Lycia, Byzantine, Church, Material, Technique.

17/12/2015

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Mehmet Cihangir UZUN

Önsöz

Öncelikle danışmanım ve Olympos kenti kazı başkanı Prof. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan'a bu konuda çalışma olanağı verdiği, çalışma süresince her türlü desteği ve yönlendirmeyi sağladığı için teşekkürlerimi sunarım. Özellikle yazma aşamasında sık sık öneri ve görüşlerine başvurduğum Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp, Doç. Dr. A. Oğuz Alp, Yard. Doç. Dr. Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, Yard. Doç. Dr. Muradiye Öztaşkın, Yard. Doç. Dr. Şener Yıldırım, Öğr. Gör. Seçkin Evcim, Öğr. Gör. Hasan Yılmazyaşar, Öğr. Gör. Ali Gerengi'ye katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışması Antalya Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından “Yüksek Lisans Araştırması Destekleme Bursu” kapsamında 2014 yılı içerisinde maddi olarak desteklenmiştir. Katkılarından dolayı tüm enstitü çalışanlarına teşekkür ederim.

Tez çalışması kapsamında değerlendirilen verilerin sağlanması sırasındaki desteklerinden dolayı Olympos kazı ekibi üyelerinden Sinan Sertel, Samet Solhan, Berna Yıldırım'a ve arazi çalışmalarım bana yardımcı olan sevgili kız kardeşim aynı zamanda meslektaşım Ceren Uzun'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Olympos kazısında birlikte çalışma olanağı bulduğum, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan Yüksek Mimar Erkan Uçkan, Arkeolog Dr. Emre Öncü ve adlarını burada tek tek sayamadığım tüm ekip üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Olympos Antik Kenti jeolojisiyle ilgili çalışmalara bilgi ve tecrübesiyle katkı sağlayan Jeolog Fırat Olcay'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım süresince yardımı dokunan başta Meydan Palalı, Mehmet Kurt ve Özcan Yamaç olmak üzere tüm değerli meslektaşlarım ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

En zor zamanlarımda yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme ve manevi desteğinin yanında bilimsel desteğini de sonuna kadar sunan, kendi tez süresinden çalıp bana zaman ayıran sevgili Neslihan Şentürk'e içtenlikle şükranlarımı sunarım.

İçindekiler

Sayfa

Jüri ve Enstitü Onayı	ii
Yüksek Lisans Tez Özü	iii
Abstract	vi
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi	ix
Önsöz	x
Özgeçmiş	xi
1. Giriş	1
1.1. Konu	1
1.2. Amaç ve önem	1
1.3. Sınırlılıklar	2
1.4. Yöntem	3
2. Olympos Antik Kenti	7
2.1. Kent İle İlgili Kaynaklar	7
2.1.1. Birinci el kaynaklar	7
2.1.2. Seyahatnameler.....	8
2.1.3. Çağdaş araştırma ve yayınlar.....	10
2.2. Kent Tarihçesi.....	14
2.3. Kentin Topoğrafik ve Jeolojik Yapısı	19
2.4. Kent Planı ve Kentsel Doku.....	22

3. Katalog: Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Görülen Malzeme ve İnşa Teknikleri.....	35
3.1. Nekropol Kilisesi.....	35
3.2. Piskoposluk Kilisesi.....	40
3.3. Vaftizhane.....	47
3.4. Liman Bazilikası.....	54
3.5. Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise.....	61
3.6. Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise.....	66
4. Değerlendirme.....	72
4.1. Malzeme.....	72
4.1.1. Tuğla.....	73
4.1.1.1. İn situ tuğlalarda tespit edilen hamur gurupları.....	73
4.1.1.2. İn situ tuğla tipleri ve özellikleri.....	75
4.1.2. Harç ve sıva.....	80
4.1.3. Taş.....	85
4.2. Teknik.....	88
4.2.1. Duvarlar.....	88
4.2.2. Kemerler.....	98
5. Sonuç.....	102
Ekler.....	109

Ek 1. Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarının duvar tipolojisi.....	109
Ek 2. İn situ tuğlalarda tespit edilen hamur grupları ve özellikleri.....	110
Ek 3. İn situ tuğla örneklerinin alındığı yerler.....	117
Ek 4. İn situ tuğla kataloğu.....	120
Ek 5. İn situ tuğlaların hamur gruplarını gösteren tablolar.....	124
Ek 6. İn situ tuğlaların kalınlıklarını gösteren tablolar.....	127
Ek 7. Harçlar.....	130
Ek 7.1. Harçların özellikleri.....	130
Ek 7.2. Harç örneklerinin alındığı yerler.....	134
Ek 8. Sıvalar.....	137
Ek 8.1. Sıvaların özellikleri.....	137
Ek 8.2. Sıva örneklerinin alındığı yerler.....	140
Ek 9. Sözlük.....	142
Kaynakça.....	145
Levhalar.....	155

1. Giriş

1.1. Konu

Bu çalışmada Olympos Antik Kenti'nde yer alan Erken Bizans dönemi dini yapılarında kullanılan malzeme ve inşa teknikleri konu edilmiştir. Tez çalışması, kent içerisindeki Erken Bizans dönemi dini yapılarından altısını kapsamaktadır. Bu yapılardan üçü kentin kuzey bölümünde yer alan Nekropol Kilisesi ve aynı kompleks (Episkopeion) içerisinde bulunan Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesidir. Diğer üçü ise kentin güney bölümünde yer alan Liman Bazilikası, Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisedir. Çalışma kapsamında bu dini yapıların, mimari tasvirleriyle birlikte kendi araştırma ve gözlemlerimize dayanarak, yapıların duvar örgüsü ve diğer mimari elemanlarda kullanılan malzeme türleri ve yapım teknikleri ayrıntılarıyla tanıtılmıştır. Aynı zamanda kentsel dönüşüm süreci içerisinde kentteki dini yapılarda görülen malzeme-teknik farklılıklar ortaya koyulmuştur. Ayrıca söz konusu dini yapıların malzeme-teknik özellikleri kent içerisindeki ve Likya bölgesindeki benzer örnekleriyle karşılaştırılarak tarihlendirme sorunlarına çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

1.2. Amaç ve önem

Olympos Antik Kenti'ndeki yapılarda kullanılan malzeme ve inşa tekniklerinin incelenmesi yapı evrelerinin değerlendirmesi için oldukça önemlidir. Yapıların incelenmesiyle elde edilen bulgular Olympos'un tarihi, coğrafi, jeolojik geçmişiyle de paraleldir. Olympos'ta daha önce mimariye yönelik çalışmalar gerçek olmakla birlikte temelini malzeme ve inşa tekniklerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesinden alan bir çalışma ilk defa gerçekleştirilmiştir.

Kentteki yapılar dönemlerine göre birbirinden farklı malzeme-teknik özellikler sergilemektedir. Bu yapıların işlevleri ve diğer mimari özellikleri de yapıların farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir. Kentteki yapıların malzeme ve teknik özelliklerine bakıldığında yerleşimde Helenistik Dönem'den başlayarak M.S. 7. yüzyıla kadar yapılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır.

Olympos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, Erken Bizans Dönemi yapılarının kent dokusunun önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum antik kentin tanımlanmasında Bizans Dönemi yapılarını öncelikli hale getirmiştir. Bu yapıların tanımlanması, tarihlendirme problemlerinin çözülebilmesi için fiziki özelliklerinin bilimsel bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Olympos Antik Kenti'nin Roma Kenti'nden Bizans Kenti'ne dönüşümü, oluşum ve değişimler örneğinde, tüm ana unsurlar ve detay nitelikleriyle ele alınarak kapsamlı bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır. Tezin temel amacı Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarının malzeme ve teknik özelliklerinin incelenip özellikle kent içerisindeki ve Likya bölgesindeki benzer örnekleriyle karşılaştırılarak tarihlendirme sorunlarına çözüm önerileri getirmektir. Bu çalışmanın sonucunda söz konusu dini yapıların kent içerisindeki evrelendirilmesi ve Likya Bölgesi Bizans dönemi mimarisi içerisindeki yeri belirlenecektir.

1.3. Sınırlılıklar

Tez çalışmasının konusu Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarının malzeme-teknik özelliklerinin belirlenmesi ve incelenmesidir. Tezin kapsamı Olympos Antik Kenti olup zamansal olarak Erken Bizans dönemi, işlev olarak ise dini yapılar olarak sınırlandırılmıştır. Ancak teze dahil edilen dini yapılar, üzerinde daha önceden çalışılan ve bunun sonucunda dini yapı olduğu belirlenen yapılardır. Diğer dini yapı olması muhtemel yapılar ise arkeolojik bilgiler ve mimari değerlendirmelerin azlığı nedeniyle tez çalışmasına dahil edilmemiştir. Bununla birlikte değerlendirme aşamasında Likya Bölgesinin Bizans Dönemi örnekleri, karşılaştırma örnekleri olarak çalışma kapsamında yer almaktadır. Bu konu ve kapsam doğrultusunda çalışmada, yapıların malzeme ve teknikleri belgelenecek incelenmiştir.

Tez çalışmasının konusunu oluşturan Erken Bizans Dönemi dini yapıları, yer aldığı Olympos Kenti'ndeki diğer yapılar gibi yoğun bitki örtüsü altındadır. Bu bitki örtüsü yapıların korunarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Ancak bitki örtüsünün bu olumlu etkisi, araştırma esnasında yapılan belgeleme çalışmaları açısından olumsuz bir durum

teşkil etmiştir. Yapılan çalışmalara göre antik kentin arkeolojik sit olmasının yanı sıra doğal sit alanı olması, bitki örtüsünün tamamının temizlenebilmesini engellemiştir. Bu sebeple tez çalışmasında kullanılan bazı fotoğraflar uygun açılardan çekilememiş ya da istenilen genişlikte kareler elde edilememiştir.

Olympos Kenti'ndeki bilimsel çalışmalar 1999 yılında yüzey araştırması kapsamında başlamıştır. 2006 yılından itibaren ise kazı çalışması niteliğinde devam etmektedir. Çalışma kapsamında değerlendirilen yapılardan Nekropol Kilisesi, Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi'nde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Diğer yapılarda ise kazı çalışmaları gerçekleştirilmediği için bu yapılarda buluntu tuğla malzemeye ulaşamamıştır. Bu nedenle kazısı yapılan alanlardan elde edilen az sayıdaki buluntu tuğla malzemenin değerlendirmeyi yanıtacağı düşüncesiyle çalışma içerisinde yer verilmeyerek, değerlendirmenin tutarlılığı açısından teze sadece in situ tuğlalar dâhil edilmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan Erken Bizans dönemi dini yapılarının yer aldığı Olympos Kenti, Antik Çağ'da Likya Eyaleti sınırları içinde kalmaktadır. Sanat Tarihi araştırmaları kapsamında ele alınan maddi kültür varlıkları, ait oldukları çevrenin niteliklerine bağlı olarak üretilen ve dolayısıyla yerel-bölgesel tercihler sonucunda farklı coğrafyalarda farklı özelliklere sahip olabilen nesnelere sahiptir. Bu sebeple sunulan tez çalışmasında, mimari düzen, malzeme-teknik özelliklerin değerlendirilmesine yönelik olarak kullanılan benzer örnekler öncelikli olarak Likya Bölgesi sınırları içerisindeki yerleşimlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Ancak bu malzeme-teknik konusundaki çalışmaların azlığı ve kısmen çeşitli dönemlerde yoğunlaşması sebebi ile sadece belirli bir derinliğe kadar inceleme yapılabilmektedir, ancak ileride gerekli ve yeterli malzeme ve teknik araştırmaları ile daha detaylı bir çalışma geliştirilebilir.

1.4. Yöntem

Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarında görülen malzeme-teknik Sanat Tarihi araştırma, belgeleme ve yazım tekniklerine göre araştırılıp sunulmaktadır. Öncelikle arazi çalışmaları tamamlanmıştır. Bu çalışmalar özellikle ekip üyesi olarak

katıldığım kazı sezonlarında gerçekleşmiş ancak büro çalışmaları kazı sezonu dışındaki dönemlerde de devam etmiştir.

Yerinde yapılan incelemelerde rölöve (klasik yöntemler ve modern ölçüm cihazları birlikte kullanılarak) ve fotoğraf çalışmaları gerçekleştirilmiş, gerekli notlar alınmıştır. Arazi çalışmalarında elde edilen sayısal veriler Ortophoto ve Autocad 2010 programları ile işlenmiştir. Rölöveler sayısal ortamda 1/1 olarak çizilmiş, 1/1 olarak ölçeklendirilmiş ve baskı esnasında küçültülmüştür. Rölöve çalışmalarında kullanılan kotlar deniz seviyesine göre belirlenmiştir. Fotoğraf çalışmalarında alanın yoğun bitki örtüsü altında kalması bazı durumlarda istenilen sonuçların elde edilmesini engellemiştir. Bu nedenle bazı fotoğraflarda Photoshop CS 7 sayısal ortamında manüplasyon yapılmıştır. Yapıların malzeme-teknik bilgilerinin sağlıklı bir şekilde alınacağı ve kolaylıkla anlaşılabilen envanter fişleri kullanılmış, bunun yanında bir gezi günlüğü oluşturulmuş ve büro çalışmaları sırasında ortaya çıkabilecek karışıklıklar minimum seviyeye indirilmeye çalışılmıştır.

Tez kapsamında incelediğimiz yapılarla ilgili önceki yayınlar, arazi çalışmaları sırasında karşılaştırılmış, yapılarla ilgili bilgiler araştırma metninde yer almadan önce mutlaka sınanmış ve gerekiyorsa güncellenmiştir. Önceki çalışmalara ait çizimler de aynı şekilde doğruluğu sınanarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada ilgi alanı Olympos Kenti ile sınırlı tutulmamıştır. Benzer örnekler ve uygulamaların bulunduğu Likya Bölgesi karşılaştırmalı değerlendirme yapılabilmesi için araştırılmıştır. Arazi çalışmaları tamamlandıktan sonra elde edilen malzemeler kütüphane çalışmaları ile desteklenerek tez metni oluşturulmuştur.

Tez çalışması kapsamında literatür taraması İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi ve İngiltere'nin Londra şehrinde, British Library, King's College Library, Senate House Library ve Institute of Classical Studies Library'de gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra azımsanmayacak sayıda yayına elektronik ortamda hizmet veren online kütüphaneler

yoluyla ya da araştırmacılar için yayın paylaşımına olanak sunan web siteleri aracılığıyla ulaşılmıştır.

Sunulan tez çalışması giriş bölümüyle birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü oluşturan giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve izlenen yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, tez çalışması kapsamında incelenen Erken Bizans Dönemi dini yapılarının yer aldığı Olympos Antik Kenti tanıtılmıştır. Bu bölümde kent hakkında yapılan araştırmalarla ilgili bilgiler sunulduktan sonra kentin tarihçesi, topografik ve jeolojik yapısı aktarılmıştır. Dini yapılar Erken Bizans Dönemi'nde, idari ve dini olarak kentlerin en önemli yapıları konumundadır. Bu sebeple dini yapılar kent içerisindeki yeri, kentin cadde-sokak bağlantılarına göre konumu ve diğer yapılar ile olan ilişkisi kent dokusunun anlaşılmasına yönelik olarak önem arz etmektedir. Bu sebeple ikinci bölümde, Olympos Antik Kenti'nin kentsel yerleşim düzeni ve kent kurgusu içerisinde önemli olan diğer yapılar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca yapılarda görülen malzeme-teknik farklılığın daha iyi anlaşılması için Roma Kenti'nden Bizans Kenti'ne doğru gerçekteşen değişim, kent planı ve kentsel doku başlığı altında aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde Olympos Antik Kenti'nde bulunan Erken Bizans dönemi dini yapılarından altısının kataloguna yer verilmiştir. Katalog bölümünde bulunan dini yapılardan üçü kentin kuzey bölümünde diğer üçü ise kentin güney bölümünde yer almaktadır. Katalogda yer alan yapılar kent içerisindeki lokasyonları dikkate alınarak sıralanmıştır ve her yapı ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak yapıların Olympos Antik Kenti içerisindeki yeri verilmiş sonrasında plan özellikleri başlığı altında yapıların mimari tasvirleri yapılarak tanıtılmıştır. Malzeme - tekniğin anlatıldığı kısımda ise kendi araştırma ve gözlemlerimize dayanarak, yapıların duvar örgüsü ve diğer mimari elemanlarda kullanılan malzeme türleri ve yapım teknikleri ayrıntılarıyla sunulmuştur.

Dördüncü bölümde "Değerlendirme" başlığı altında, Olympos Kenti'ndeki Erken Bizans Dönemi dini yapılardaki malzeme ve teknik ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Bu bölüm içinde çizimler, fotoğraflar ve envanterleme metotları ile belgelenmiş olan

Bizans dönemi duvarlarındaki malzemeler ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Malzeme değerlendirmesinin yapıldığı bu bölümde ilk olarak, sırası ile kentteki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının inşasında kullanılan ve tez kapsamında incelenen 167 adet in situ tuğlaların hamur gurupları tanıtılmış ve hamur tanımları ayrıntılarıyla verilmiştir. İkinci olarak dini yapılarında kullanılan harç ve sıvalar tanıtılmıştır. Ayrıca kentteki Roma Dönemi yapıları ve Bizans dönemi yapılarında kullanılan harç-sıvaların yapısı ve uygulanışındaki dönemsel farklılıklar değerlendirilmiştir. Malzeme değerlendirmesinin son kısmında ise kentteki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan taşların cinsleri, yapının nerelerinde hangi amaçla kullanıldıkları ve taşların hangi kaynaklardan elde edildikleri ortaya koyulmuştur. Teknik değerlendirmenin yapıldığı bölümde ise kent içerisindeki dini yapıların duvarlarında, kemerlerinde ve taşıyıcılarında tespit edilen inşa teknikleri; malzeme incelemesi sırasında elde edilen tüm veriler, dini yapılardan elde edilen mimari veriler ve tarihi bilgilerle birlikte değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde bütün bu elde edilen bilgiler ışığında Olympos Antik Kenti Erken Bizans dönemi dini yapılarındaki malzeme ve teknik verileri ile ilgili bilgiler tartışılarak, benzer örnekleri verilerek tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezin son bölümünde ise dini yapılarda görülen duvar tekniğini gösteren duvar tipolojisi tanıtılmıştır. Yine bu bölümde in situ haldeki tuğla envanterleri, malzemelerin sayısal dökümlerini içeren tablolar ile hamur guruplarına ait tablolar yer almaktadır. Bu bölümün son kısmında ise kent içerisindeki Erken Bizans dönemi dini yapılarından alınan harç ve sıva örneklerinin içerik tanımları ve nereden alındıkları verilmiştir.

2. Olympos Antik Kenti

2.1. Kent İle İlgili Literatür

2.1.1. Birinci el kaynaklar

Antik dönem kaynaklarından Olympos'la ilgili bilgi alınmakla beraber, kentten söz eden bu kaynaklar detaylı bilgi vermemektedir.

Cicero, Olympos'la ilgili bilgiler vermekten başka, Olympos'tan "eski bir kent olarak" bahsetmektedir. Bir başka tanım ise Plinius karşımıza çıkmaktadır. Plinius, Olympos kentiyle aynı adı taşıyan ve safranıyla ünlenen bir dağdan bahsedilmektedir. Ancak bu dağın nerede olduğu açıklanmadığı gibi, Olympos'la olan fizikî ilişkisi üzerine de herhangi bir bilgi verilmemiştir.¹

Olympos'un tarihsel ve fiziki varlığına dair bilgi alınan diğer iki kaynak ise Artemidoros ve Strabon'dur. Artemidoros, Lykia kentleri arasında Olympos'u saymaktadır. Strabon ise Artemidoros'tan aktararak ve birçok ek yaparak tartışmalara yol açsa da, Olympos'a ilişkin birçok bilgi iletmektedir.² Strabon ise korsan şefi Zeniketos'un kalesi hakkında bilgiler verirken kentin konumu için tanımlama yapmıştır.

"Tauros dağları yamaçlarında Zeniketos'un korsan kalesi bulunuyor. Olympos'u kastediyorum. Hem dağdan hem kaleden bütün Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Milyas görülebilir. Fakat bu dağ Isauricus tarafından ele geçirilince, Zeniketos kendini ailesi ile birlikte ateşe verdi. Korykos, Phaselis ve Pamphylia'da daha birçok kent onundu; fakat hepsi Isauricus tarafından ele geçirildi".³

¹Cicero. *In verrem*, XXI.56.; Plinius Secundus. *Naturalis historia*, V.28 ve XXI.17.

²Strabon. *Geographika*, XIV.III.3 ve 8.

³Strabon. *Geographika*, XIV.V.7.

6. yüzyıla ait kayıtlarından Hierocles'in Synecdemus'unda kent, Notititae 1'de 294'üncü, Notititae 3'te 250'inci, Notititae 8'de 346'ıncı ve son olarak da Notititae 9'da 255'inci sırada izlenebilmektedir⁴ (Lev. 1a).

Synecdemus haricinde, Notititae Episcopatum'da da durum yaklaşık aynıdır. Episcopatum listelerinde kent 7. yüzyıla tarihlenen 1 nolu listede, 9. yüzyıla tarihlenen 2, 3 ve 4 nolu listelerde, Myra Metropolitliğine bağlı piskoposluk merkezi olarak kayıtlıdır⁵ (Lev. 2b).

431, 458 ve 518 yıllarına tarihlenen konsil belgelerinde adı geçen (Lev. 3a) Olympos'un ayrıca Kıbrıs'ta bulunmuş, 6. yüzyıl sonu, 7. yüzyıl başına tarihlenen kurşun bir mühürde kesin olarak okunamamakla birlikte Anania/Anianos ya da Ioannes isimli Olympos'lu bir piskoposun varlığı tespit edilmiştir.⁶

2.1.2. Seyahatnameler

Olympos Kenti 19. yüzyılın başından itibaren seyyahların ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak tüm seyyahlar kent hakkında detaydan uzak bilgiler sunmuşlar ve özellikle kentin Ortaçağ'ı hakkında sınırlı tanımlamalar yapmışlardır.

Olympos'u ilk ziyaret eden seyyahlar arasında 1800 yılında Anadolu seyahatine başlayan Martin William Leake yer alır. Leake'in Olympos'a dair sunduğu bilgiler ağırlıklı olarak kaynaklara dayalıdır. Kentle ilgili bazı bilgileri Stadiasmos, Pliny ve Beaufort gibi kaynaklara dayalı olarak sunmaktadır. Ekibiyle birlikte Alanya'ya gelişinden sonra hastalanmış ve kendi ifadesi ile "Konstantinopolis'e dönüş yolundaki önemli sahil kentlerine uğrayarak" seyahatini tamamlamıştır. Leake, Strabon'dan aktararak Kentle aynı ismi taşıyan ve bugün Tahtalı dağı olarak bilinen dağdan Likya,

⁴Y. Mergen (2011). *Olympos antik kentinin ortaçağ dokusu ve Likya bölgesi açısından önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, s. 49.

⁵F. Hild (2004). Lykien in den notitiae episcopatum, *JÖB*, 54, s. 1-17.

⁶H. Hellenkemper ve F. Hild (2004), *TIB 8: Lykien und Pamphylien* (3), Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 758.

Pamphilya ve Pisidia'nın görüldüğünü ve bu dağ üzerinde Zeniketes'in kalesinin bulunduğunu yazmaktadır.⁷

Leake'den sonra kenti ziyaret eden bir diğer seyyah Kaptan Beaufort'dur. Anadolu'nun güney sahillerine yönelik seyahatinin büyük bölümünü deniz yoluyla gerçekleştirmiştir. Beaufort, Adrasan'ın ötesinde Ceneviz Limanı olarak adlandırılan ve birkaç yıkık ev olmasına rağmen hiç kimsenin yaşamadığı bir koya ulaştıklarını yazmaktadır. Kaptan Beaufort'un aktardıklarından Olympos'ta Deliktaş isimli bir köyün var olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Olympos'un yerleşim tarihine ilişkin görsel verilere dayalı olarak bildirdikleri ise "antik dönem"le sınırlı kalmakta, Erken Hıristiyanlık ve Bizans dönemlerine dair herhangi bir izlenimini aktarmamaktadır. Bununla birlikte Kaptan Beaufort özellikle epigrafik verilere dayalı olarak kentin adının Olympos, günümüzde de Çıralı olarak anılan uzun sahil şeridinin Korykos olduğunu belirtmesi önemlidir.⁸

Sir Charles Fellows, 1838 ve 1840 yıllarında Anadolu'yu ziyaret eden bir diğer seyyahdır. 1841 yılında yayınladığı eserinde, Olympos'tan bahsedilmektedir. Fellows, Olympos'ta yapılan çağdaş araştırmalarla Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait olduğu anlaşılan yapı ve duvarları Ceneviz yapıları, yerleşimi de Ceneviz yerleşimi olarak tanımlamış ve günümüze kadar uzanan hatalı bir isimlendirmeye neden olmuştur.⁹

1842 yılında yaptıkları seyahatlerde kente uğrayan Thomas Spratt ve Edward Forbes, diğer seyyahların verdikleri bilgileri tekrarlamışlar ve Fellows gibi Roma yapıları dışındaki kalıntılardan Ceneviz yapıları olarak söz etmişlerdir.¹⁰

Olympos'u ziyaret eden bir başka seyyah 1852 ile 1857 tarihleri arasında Levant'a yaptığı seyahatler sırasında Olympos'a da uğrayan Newton'dur. Newton'u diğer seyyahlardan ayıran en önemli fark, yapı kalıntıları için ilk kez Orta Çağ ve Bizans

⁷W. M. Leake (1824). *Journal of a tour in asia minor, ancient and modern geography of that country*, London: John Murray, s. 174, s.186-189.

⁸F. Beaufort (1818). *Karamania, or a brief description of the south coast of asia minor and of the remains of antiquity*. London: R. Hunter, s. 42-46 ve 65-67.

⁹C. Fellows (1838). *A journal during the excursion in asia minor*, London: John Murray, s. 213-217.

¹⁰T. A. B. Spratt, ve E. Forbes (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cbyratis* (1), London: John Van Voorst, s. 161-172.

dönemlerini dile getirmesi ve günümüzde yapılan çalışmalarda elde edilen verilere uygun biçimde, "*Olympos'ta görülen kalıntıların büyük kısmının Orta Çağ veya Bizans dönemine ait olduğunu*" aktarmış olmasıdır. Bununla birlikte günümüzde kuzey kentin denize açılan tepesi üzerinde bulunan kalıntıları tanımlarken bu tepenin antik dönem akropolü olabileceğini söyleyerek bir yanlış adlandırmaya da Newton sebep olmuştur.¹¹

İlk olarak 1862 yılında yayınlanan seyahatnamesinde Charles Texier, tüm antik kaynaklarının kent hakkında verdikleri bilgileri derlemiş ve kendisinden önce kenti ziyaret eden seyyahların gözlemlerini aktarmıştır. Ancak kentteki Bizans Dönemi yapılarına değinmeden, Tiyatro ve tapınağın harabe halde olduğunu bildiren seyyah, bir sütun kaidesi üzerinde *olympus* adını okuduğunu aktarır.¹²

19. yüzyılın sonlarında Olympos'a ilişkin önemli bilgilere ulaştığımız bir kaynak ise Likya Bölgesinde yaptığı epigrafik çalışmalar sırasında Olympos'ta bulunan ve çoğunlukla mezarlara ait olan yazıtların kopyalarını çıkarmış olan Kalinka'ya aittir. 19.yüzyıl kaynakları arasında Olympos'a ilişkin bilgi sunan bir diğer eser Cramer tarafından yayınlanmıştır.¹³

2.1.3. Çağdaş araştırma ve yayınlar

Olympos Antik Kenti ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar iki grupta ele alınabilir. Bunlardan ilki, Likya bölgesi ile ilgili yapılan genel yayınlardır ve kent bu yayınlarda oldukça genel hatlarıyla ele alınmıştır. Diğer grup ise Olympos ile doğrudan ilgili çalışmaları içeren yayınlardır.

Olympos antik kenti hakkındaki ilk çalışmalar kentin Roma Dönemi üzerine yoğunlaşmıştır. İlk olarak 1968 yılında yayınlanan eserinde George Bean, izleyebildiği

¹¹C. T. Newton (1865). *Travels and discoveries in the levant*. London: Day and Son, s. 344-345.

¹²C. Texier (2002). *Küçük Asya: coğrafyası tarihi ve arkeolojisi* (3) (Çev. A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, s. 430-432.

¹³E. Kalinka (1944). *TAM II, tituli Lyciae linguis graeca et latina conscripti* (3), Wien: Alfredi Hoelder & Academia Scientiarum Austriaca, s. 949-1163.

yapılar ve kentin tarihçesi hakkında detaylı bilgiler vermiştir.¹⁴ 1982'de Cevdet Bayburtluoğlu Olympos Kenti ve kentteki bazı yapıların tanımını yapmıştır.¹⁵ 1988'de Adnan Diler, Olympos ve Çıralı'daki kült kalıntıları üzerine ön araştırma yapmış, üç yıl sonra da Musa Dağı'ndaki yerleşim hakkında yine ön rapor niteliğinde bir makale yayınlamıştır.¹⁶ H. Yaşar Özbek kentin tiyatrosuna değinmiştir.¹⁷ Ümit Serdaroğlu doktora tezi kapsamında yaptığı araştırmaları yayınladığı kitabında Olympos Antik Kenti'nde bugün sadece kapısı görülebilen tapınağın değerlendirmesini yapmıştır.¹⁸ 1990'lı yıllarda Antalya Müzesi, kurtarma kazısı ve çevre düzenleme çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar sırasında Olympos'a ait ilk topografik kent planı çizilmiştir. Kazı çalışmaları ise, Olympos Çayı'nın Kuzeyinde yoğunlaşmıştır. Lykiarkh mezarı, Mozaikli Yapı, Liman Anıtsal Mezarları ve Giriş Kompleksi olarak adlandırılan yapılarda kazılar yürütülmüş ve elde edilen küçük buluntular, mimari plastik ve anıtsal mimari plastik eserler ilk defa belgelenmiştir.¹⁹

Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu tarafından Likya Bölgesi'nin genelinde yürütülen epigrafik araştırmaların bir bölümü de Olympos Antik Kenti'nde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına dair toplu yayın olmamakla beraber, araştırmacı tarafından tespit edilen ve Tituli Asia Minoris'de olmayan bazı mezar yazıtları²⁰ ve Roma hamamının inşa-tamir kitabesi yayınlanmıştır.²¹

¹⁴G. Bean (1999). *Eski çağda güney kıyılar* (Çev: İ. Delemen-S. Çokay). İstanbul: Arion, s. 155-156.

¹⁵C. Bayburtluoğlu (1982). *Lykia*, Ankara: Dönmez Ofset, s.17-18.

¹⁶A. Diler (1988). Olympos ve Hephaistion'da kült kalıntıları üzerine bir ön araştırma. 6. *AST*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 107-120.; A. Diler (1991). Lykia Olympos dağında bir ön araştırma. *TürkAD*, XXIX, 161-177.

¹⁷H. Y. Özbek (1991). Olympos ve Rhodiapolis tiyatro araştırmaları. 9. *AST*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 9-20.

¹⁸Ü. Serdaroğlu (2004). *Lykia - Karia'da Roma dönemi tapınak mimarlığı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 80-82.

¹⁹İ. A. Atilla ve A. V. Çelgin (1991). Likya'da, Olympos'ta bulunan bir mezar anıtı, *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 75-105.; İ. A. Atilla (1992). Olympos mezar odası kurtarma kazısı, *II. MüzeKKS*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 105-128.; M. Adak ve O. Atvur (1997). Das grabhaus des Zozimos und der schiffseigner Eudomos aus Olympos, *EpigrAnat*, 28, s.11-27.; O. Atvur (1999). Olympos antik kenti (1991-1992 çalışmaları). *ArkSan*, 88, s.13-31.

²⁰B. İplikçioğlu (2008). Doğu Likya'da epigrafya araştırmaları, 25. *AST* (1) (Ed: F. Bayram vd.). Ankara:T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 355-364.

²¹B. İplikçioğlu (2004). Batı Pamphylia ve doğu Lykia'da epigrafya araştırmaları 2004, 23. *AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 219-224.; B. İplikçioğlu (2006). Zwei statthalter Vespasianischer zeit und "Große" therme in inschriften von Olympos (Lykien), *Anzeiger der Philosophisch Historischen Klasse der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften*, 141 (2), 75-81.

Olympos'un Ortaçağ dokusuyla ilgili çalışmalar 1999 yılında yüzey araştırması olarak başlamıştır. Antalya Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve Prof. Dr. Ebru Parman'ın bilimsel danışmanlığında yürütülen çalışmalarda topografik kent plânı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve kent alanı içerisinde yer alan farklı yerleşim evrelerine ait yapılar tespit edilmeye çalışılmıştır. 2002 yılı itibariyle yüzey araştırmaları Prof Dr. B. Yelda Olcay Uçkan başkanlığında sürdürülmüştür. Yüzey araştırmaları sonucu elde edilen veriler düzenli olarak yayınlanmıştır²² ve kazı ekibi tarafından bir kitap kapsamında değerlendirilmiştir.²³

2006 yılından itibaren ise Prof Dr. B. Yelda Olcay Uçkan başkanlığında kazı çalışmaları yürütülmektedir. Kazı çalışmaları kentin kronolojik yapılanmasına ışık tutacak şekilde farklı yapı topluluklarında sürdürülmektedir. Kazı çalışmalarının yanı sıra kent plânını sayısal ortama aktarma çalışması devam etmekte ve yapı topluluklarının üç boyutlu rölevaleri hazırlanmaktadır. Yapılan kazı çalışmaları düzenli olarak yayınlanmaktadır.²⁴ Bununla beraber kazı ekibi üyeleri tarafından değerlendirilen sonuçlar sempozyumlarda bilim dünyasına tanıtılmakta ve çeşitli yayınlarda yer almaktadır.²⁵

²²E. Parman (2001). Antalya-Olympos ve çevresinde (geç antik-orta çağ) yüzey araştırmaları, *18. AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 103–107.; E. Parman (2002a). Antalya-Olympos ve çevresi (geç antik-orta çağ) yüzey araştırmaları 2000 yılı çalışma raporu, *19. AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 137–145.; E. Parman (2003a). Antalya-Olympos ve çevresi geç antik-orta çağ 2001 yılı yüzey araştırmaları, *20. AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 139–153.; E. Parman (2003b). Olympos örenyeri ve çevresi yüzey araştırması 2002, *Anmed*, 1, s. 42-44.; Y. Mergen (2006). 2004 yılı Olympos antik kenti yüzey araştırması, *23. AST* (2) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 147-154.; B. Y. Olcay Uçkan ve Y. Mergen (2005). Olympos antik kenti çalışmaları 2004, *Anmed*, 3, ss.149-152.; B. Y. Olcay Uçkan vd. (2006b). 2005 yılı Olympos yüzey araştırması, *Anmed*, 4, ss.125-131.; B. Y. Olcay Uçkan vd. (2007). 2005 yılı Olympos yüzey araştırması, *24. AST* (2), (Ed: F. Bayram ve B. Koral). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 123-134.

²³B. Y. Olcay Uçkan vd. (2006a). *Olympos Lykia'da bir korsan kenti*, İstanbul: Homer Yayınları.

²⁴B. Y. Olcay Uçkan (2007). Olympos kazısı 2006, *Anmed*, 5, ss.48-53.; B. Y. Olcay Uçkan (2008a). Olympos kazısı 2006 yılı çalışmaları, *29. KST* (3), (Ed: B. Koral vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 73-78.; B. Y. Olcay Uçkan (2008b). Olympos kazısı 2007, *Anmed*, 6, ss. 52-57.; B. Y. Olcay Uçkan vd. (2009). Olympos kazısı 2007 yılı çalışmaları, *30. KST* (3) (Ed: H. Dönmez ve A. Özme). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 373-386.; B. Y. Olcay Uçkan (2009). Olympos kazısı 2008, *Anmed*, 7, ss.55-60.; B.Y. Olcay Uçkan vd. (2010). Olympos kazısı 2008 yılı çalışmaları, *31. KST* (4) (Ed: H. Dönmez ve C. Keskin). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 231-246.;B. Y. Olcay Uçkan (2010). Olympos kazısı 2009, *Anmed*, 8, ss. 66-72.; B. Y. Olcay Uçkan (2011a). Olympos kazısı 2010, *Anmed*, 9, ss.76-81.; B. Y. Olcay Uçkan vd. (2011). Olympos 2009, *32. KST* (3) (Ed: A. N. Toy vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 80-97.; B. Y. Olcay Uçkan (2012). Olympos kazısı 2011, *Anmed*, 10, ss. 78-81.

²⁵M. Bursalı (2006). Early Byzantine period vessels from Antalya/Olympos, *32. BSC*'de sunulan bildiri. St. Louis: University of Missouri.; Z. D. Gökalp ve M. Bursalı (2006). Early Byzantine terracotta lamps found in Olympos, *X. SOMA*'da sunulan bildiri. Ankara: Başkent Üniversitesi.; B. Y. Olcay Uçkan

(2006a). New and different view of the ancient Lycian City of Olympos: The City of the hiero - martyr Methodios, 32. *BSC*'ta sunulan bildiri. St. Louis: University of Missouri.; B. Y. Olcay Uçkan ve Y. Mergen (2006). Late antique and medieval researches of the antique city Olympos, X. *SOMA*'da sunulan bildiri. Ankara: Başkent Üniversitesi.; B. Y. Olcay (2001a). Olympos'da geç antik çağ ve Bizans dönemine ilişkin bulgular, V. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (Yayına Hazırlayan: S. Doğan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, ss. 353-360.; B. Y. Olcay Uçkan (2005). Olympos in the middle ages, *Newsletter of the Society for the Medieval Mediterranean*, 9, 25-27.; E. Parman ve B. Y. Olcay Uçkan (2006). Olympos'un ortaçağ dokusu, III. *Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri* (2) (Ed: K. Dörtlük). İstanbul: AKMED, ss. 587-599.; B. Y. Olcay Uçkan (2006b). Olympos antik kenti, *Popüler Bilim*, 152, 47-48.; B. Y. Olcay Uçkan (2008c). Olympos. *Arkeolojisi, tarihi, doğası ve tarımıyla Kumluca Rhodiapolis* (Ed: N. Çevik). Antalya: Kumluca Belediyesi, ss. 101-112.; Z. D. Gökalp ve Ş. Yıldırım (2009). Preliminary report on the harbour basilica or the great basilica in the ancient city of Olympos, *Proceedings of the XII SOMA* (Ed: H. Oniz). Oxford: Hadrian Books, ss. 183-189.; M. Öztaşkın (2009). Olympos antik kentinden bir grup erken Bizans dönemi seramiği, *Ebru Parman'a armağan: sanat tarihi ve arkeoloji yazıları* (Ed: A.O.Alp). Ankara: Alter Yayıncılık, ss. 287-300.; Z. D. Gökalp ve Ş. Yıldırım (2010). Lykia Olympos'unda bir restitüsyon denemesi, *Adalya*, XII, 367-387.; M. Öztaşkın (2012). Building with mosaics at Olympos: mosaics of late antiquity era-early Byzantine period. XI. *Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu Türkiye Mozaikleri ve Antik Dönemden Ortaçağ Dünyasına Diğer Mozaiklerle paralel Gelişimi: Mozaiklerin Başlangıcından Geç Bizans Çağına Kadar İkonografi, Stil ve Teknik Üzerine Sorular* (Ed: M. Şahin). İstanbul: Ege Yayınları, ss. 709-720.; G. K. Öztaşkın (2012). Yanartaş (Khimeira)'daki Bizans dönemi bazilikası, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 313-327.; G. K. Öztaşkın ve M. Öztaşkın (2012). Antalya-Olympos mozaikli yapı, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 329-346.; E. Ö. Öncü (2012). Antalya-Olympos antik kenti Roma mimarisi araştırmalarından yeni bulgular, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri*(Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 273-284.; B. Y. Olcay Uçkan (2011b). Olympos camları, II. *ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Bildiriler Kitabı Türkiye Arkeoloji'sinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar* (Ed: Demirci, Ş.). Ankara: Tübitak. ss. 172-179.; M. Öztaşkın ve G. K. Öztaşkın (2012). Building with mosaics in Olympos: a comparative evaluation of finds and construction. *Byzas 15 Byzantine small finds in archaeological contexts* (Ed: B. Böhlendorf-Arslan ve A. Ricci). İstanbul: Ege Yayınları, ss. 277-287. B. Y. Olcay Uçkan vd. (2013). Olympos Excavations Consolidation Works 2012: The Sample of Roman Chamber Tomb, *17th Symposium on Mediterranean Archaeology SOMA 2013*, Moskova 25-27 Nisan 2013 (Bildiri); B.Y. Olcay Uçkan., Olympos'ta Ticaret, III. *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, 24-27 Haziran 2013*, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul. (Baskıda); B.Y. Olcay Uçkan ve L. Kayapınar, (2013) Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti, *Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25 Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013*. (Ed: Havva İşkan – Fahri Işık.). Antalya.; Ö. E. Öncü ve S. Evcim, (2015). Lykia'da Bir Liman Kenti: Olympos. 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)* (3). (Ed: C. Yemişçi vd.). Muğla: Bodrum Belediyesi; E. Özer (2013). The Lycian League and Olympus in Eastern Lycia, *Mediterranean Journal of Humanities III-1*. ss. 211-224.; E. Özer (2013). Mezar Yazıtları ile Olympos, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 27, ss. 460-468; E. Özer (2013). Olympos Antik Kenti'nden Bir Grup Rölyefli Lahit, *K.Levent Zoroğlu'na Armağan*, (Ed: M.Tekocak), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü, Armağan Dizisi:3, İstanbul. ss. 479-498.

2.2. Kent Tarihçesi

Olympos Antik Kenti, Anadolu'nun güney-batısında yer alan ve Antik kaynaklarda Likya olarak sözü geçen bölgede bulunmaktadır (Lev. 4a). Ancak kent içerisinde Likya kültürüne özgü herhangi bir arkeolojik veya epigrafik veriye rastlanmamıştır. Buna ek olarak kentin yakınında yer alan Asartaş Tepe'nin güney batı yamacında bulunan Likçe yazıtlı ev tipi mezarlar ve aynı tepenin doğusunda yer alan Topal Gavur Mezarı, Likya kültürüne ait mezar anıtları olarak oldukça önemlidir.²⁶

Olympos olarak bilinen antik kent adını Anadolu'nun Helenleşmesi döneminde almış olmalıdır. Olympos'un Yunanca kökenli ismine dayalı olarak Dor koloni kenti olması mümkündür.²⁷ Yakınında yer alan Phaselis, Rhodiapolis ve Gagai kentleri için önerildiği gibi Olympos da bu şekilde kurulmuş olmalıdır.²⁸

Kentin tarihiyle ilgili en erken veriler Likya Birlik sikkeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Olympos'un Hellenistik Dönem'deki varlığına ilişkin arkeolojik veriler ise günümüzde de izlenebilen M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen sur kalıntısı ve Doğu Nekropol alanındaki mezar anıtıdır.²⁹

Günümüze ulaşan veriler, Olympos'un Roma Dönemi'nde seçkin bir yerleşim olarak Likya Birliği içerisinde yer aldığını gösterir. Strabon'un, Artemidoros'tan aktararak sunduğu bilgilere göre Likya Birliğinde oy hakkına sahip olan 23 kent vardı ve bu kentler arasında Olympos kenti Ksanthos, Patara, Pinara, Myra ve Tlos kentleriyle

²⁶Topal Gavur Mezarı'nın üzerindeki Yunanca yazıtta mezarın Apollonias'a ait olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen eser, üzerinde Likya kültürüne ait izlerin yanı sıra Pers ve Yunan etkilerinin beraber görüldüğü bir mezar anıtıdır. Bu eserler doğuda Phaselis'e kadar genişletilebilecek bir Likya kültür bölgesine işaret etmektedir. bk. G. Işın (2011). Topal Gavur'dan Apollonias'a. *Aktüel Arkeoloji*, 20, s. 107.; G. Işın (1994). The easternmost rock tomb in Lycia: Topal Gavur, *Lykia*, 1, s. 68-78.

²⁷O. Akşit (1967). *Likya tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 92-93.

²⁸Muhtemelen, Doğu Lykia sahilinin M.Ö. 7 ile 5 yüzyıllar arasında boş veya zayıf bir şekilde iskân edilmiş olması Dorlar'ın, Phaselis kolonilerini buraya M.Ö. 690 da sorunsuz biçimde kurabilmelerine imkan tanımıştır. Olympos'un kendisi de ilk kuruluş aşamasında, Yunan kökenli ismine dayalı olarak belki bir Yunan kolonisi veya Phaselis'e bağlı yerleşimlerinden birisidir. Bölgede Olympos'a yakın yerleşimler olan Rhodiapolis ve Gagai için de gene Phaselis gibi, Dor koloni kentleri oldukları önerilmektedir. Dolayısıyla Doğu Lykia yerleşimlerinin özgün Lykia kültürü yayılım alanının dışında kalmış olmaları olanaklıdır. bk. Mergen (2011). s. 145.

²⁹G.K. Öztaşkın (2013). *Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 32.

birlikte üç oy hakkına sahip, birlik içerisindeki en büyük altı kent arasında yer almaktaydı.³⁰ Likya Birliği M.Ö. 168/7- M.S.42 yılları arasında gümüş ve bronz sikkeler darp etmiş, Olympos da ΟΛΥΜΠΗ ΛΥΚΙΩΝ etnikonlu sikkeler basmıştır.³¹ MÖ. 2. yüzyıldan, MÖ. 1.yüzyıla geçiş döneminde ise, Lykia Birliği'nde üç oy hakkına sahip kentler sikke basmaya devam ederken, Olympos'un birlik sikkeleri sona ermiştir.³² Sikke basımının sonlanması ise Olympos'un Birlik'ten çıkarılmış olmasından kaynaklanır. Olympos'un Birlik'ten çıkarılmasının temel nedeni ise, korsan şefi Zeniketes'in kentin hakimiyetini ele geçirmesi ve ardından Roma İmparatorluğu'na karşı ayaklanmasıdır.³³

M.Ö. 104-77 yılları arasında Zeniketes, Olympos merkezli bir beylik kurmuş ve Olympos'la birlikte Korykos, Phaselis ve Pamphylia'nın birçok kentini idaresi altına almıştır.³⁴ Zeniketes'in Olympos'taki hakimiyetinden rahatsız olan Roma İmparatorluğu M.Ö. 78'de Publius Servilius Vatia Isauricus kumandasındaki ordusunu kente yönlendirmiş ve Zeniketes'e ait tüm kuvvetleri ortadan kaldırmıştır.³⁵ Vatia'nın bu zaferini zengin ganimetlerle taçlandığı yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Cicero verres'lerinde, Vatia'nın kentten getirdiği hazineleri sunmasından övgüyle bahsederken, Olympos'tan "*oldukça eski bir kent*" diye söz eder. Bunun yanı sıra Strabon'un Zeniketes'in kalesinin tüm Likya sahiline hakim bir konumda olduğunu belirtmesi deniz kıyısındaki kentin lokalizasyonu ile ilgili tartışmalara yol açmıştır. Bunun yanı sıra M.S. 43-45 yılları arasında tarihlenen ve Likya Bölgesinin yol ağını tanımlayan Stadiasmus Anıtındaki kentler arasında Olympos adının yer almaması nedeniyle Olympos'un bulunduğu yer Korykos olarak isimlendirilmiştir (Lev. 1b). Strabon'un tarifine uygun olarak ise Musa Dağı'ndaki yerleşimi korsanların sığınabileceği yüksek bir tepede

³⁰ Strabon. *Geographika*, XIV.III.3.

³¹ B. Y. Olcay Uçkan vd. (2006a). *Olympos Lykia'da bir korsan kenti*, İstanbul: Homer Yayınları, s. 36.

³² J. Gorecki (1999). Sikke basımı ve sikke buluntuları. *Limyra zemuri taşları* (Ed: J.Borchhardt). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 128.

³³ Öztaşkın (2013), s.32.

³⁴ Ö. E. Öncü ve S. Evcim, (2015). Lykia'da Bir Liman Kenti :Olympos. 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)* (3). (Ed: C. Yemişçi vd.). Muğla: Bodrum Belediyesi, s. 102

³⁵ Strabon'un Zeniketes'in hakimiyetine son verdiğini söylediği Isauricus, ünlü Romalı konsül ve general Publius Servilius Vatia Isauricus'tur. Servilius MÖ. 78-74 yılları arasında Kilikia valisi olarak görev yapmış, Kilikia, Lykia ve Pamphylia kıyılarında korsanlara karşı zaferler kazanmıştır. Isauria bölgesini ele geçirmiş olmasından dolayı Roma'ya geri döndükten sonra MÖ. 74 yılında "Isauricus" ünvanını almıştır. Isauricus'un en ünlü seferi ve başarısı Olymposlu korsan Zeniketes'e karşı olamdır. bk. Öncü ve Evcim, (2015), s. 102

bulunması ve Hellenistik dönem özellikleri gösteren yapıların bulunması sebebiyle Olympos olabileceği, sahildeki yerleşimin ise Phaselis ve Olympos arasında olduğu bilinen Korykos olması gerektiği önerilmiştir. Son araştırmalar ise Olympos'un erken dönemde Musa Dağı üzerinde kurulduğu ve Servillius Vatia'nın seferinden sonra tahrip olması sebebiyle deniz kıyısındaki liman yerleşime inilerek kentin burada geliştiği yönündedir. Bununla birlikte son yıllarda kent içinde yapılan kazılarda belgelenen pek çok yazıtın üzerinde "Olympos" adının görülmesi de ismi ve konumu üzerine yapılan tartışmaları sonlandırması açısından önemlidir.³⁶

M.Ö.1. yüzyılda korsanların yönetimine son veren Roma, daha sonra bu toprakları *Ager Publicus* (Kamu toprağı) haline getirmiştir.³⁷ İmparator Hadrianus ikinci Anadolu seyahatinde Olympos Kenti'ni de ziyaret etmiştir. Bu dönemde kent söz konusu ziyaretin onuruna Hadrianopolis olarak adlandırılmıştır. Kent, III. Gordianus döneminde (M.S. 238-244) otonom sikke bastırmıştır. Kentin Roma Dönemi'ne ilişkin önemli verilerinden birisi kuzey kentin liman kesiminde, Olympos Çayı ile Akdeniz'in birleştiği alanda yer alan anıtsal boyuttaki oda mezar içerisindeki Zosimos ve dayısı Eudemos'a ait lahitlerdir.³⁸ Bu lahitlerden Eudomos'a ait olan lahdin ön yüzündeki tabula ansata içerisinde yazıtta göre M.S. 2. yüzyılda yaşamış bir kaptan olan Eudemos'un Olympos'un önemli vatandaşlarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. Eudemos zengin ve ünlü bir kaptan olmasının dışında Khalkedon vatandaşlığına kabul edilmiş bir Likya'lıydı.³⁹

Roma İmparatorluk çağında Olympos yeniden Likya Birliği'nin seçkin üyelerinden biri olmuştur. Bu dönem için günümüze gelen önemli verilerden biri kentin kuzeyinde yer alan ve M.S. 2. yüzyılın sonları - M.S. 3. yüzyılın başlarına tarihlenen Lykiarkh Mezarındaki yazıttır. Bu yazıtta Markus Aurelius Arkhepolis'in, Likya Birliği'nde Lykiarkh (Birlik Başkanı) görevinde bulunduğu anlaşılmıştır. Alanda yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan bir diğer yazıttan da aynı kişinin Lykiarkh görevinin yanı sıra Grammateus (Başrahip veya Kâtiplik Görevini yürüten kişi) olduğu ortaya

³⁶Öztaşkın(2013), s.34-35.

³⁷Z. D. Gökalp ve Ş. Yıldırım (2010). Lykia Olympos'unda bir restitüsyon denemesi, *Adalya*, XII, s.368.

³⁸O. Atvur (1999). Olympos antik kenti (1991-1992 çalışmaları), *ArkSan*, 88, s. 21.

³⁹Öncü ve Evcim, (2015), s. 100

çıkıştır. Bununla birlikte Olympos'un bu dönemde önemli bir kent olduğunu vurgulayan diğere bir olay da Likya Birliğı'nin aldığı bir kararı İmparatora iletmesi için bir Olympos vatandaşının görevlendirilmesidir.⁴⁰

Roma Dönemi'nde kentin geliştiğı ve imar faaliyetlerinin yoğun olduğı günümüze ulaşan yapılardan da anlaşılmalıdır. Kentteki Roma Dönemi yapıları arasında mezar anıtları dışında, M.S.74 yılına tarihlenen bir hamam, M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen tiyatro ve M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen tapınak olmak üzere bir Roma Kenti'nde olması gereken yapı kalıntıları olarak bugünde izlenebilmektedir.

Kentte bu güne kadar yapılan epigrafik çalışmalar çerçevesinde 1. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasındaki döneme tarihlenen ve Olympos'un Hıristiyanlık dönemine ışık tutabilecek epigrafik belge oldukça azdır. Olympos'un bu dönemdeki varlığı Notitiae Episcopatum kayıtlarında 5 ile 9.yüzyıllar ve konsil belgelerinde ise 5. ile 6. yüzyıllar arasıyla sınırlı kalmaktadır (Lev.2a, Lev.3a). Ayrıca Hıristiyanlık Dönemi tarihi kayıtları (prosopografyaları) da 7. yüzyıl öncesine değinmediğı için gene bir kaynak eksikliği doğmaktadır. Aynı sıkıntı dönem yazarlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Olympos'un 5. yüzyıl öncesi ve dolayısı ile Erken Hıristiyanlık dönemine ilişkin aydınlatıcı bilgi, kentin ilk piskoposu hieromartir aziz Methodios'un yaşamına ilişkin verilerle sınırlı kalmaktadır. Bu veriler, Kentin erken tarihlerde Hıristiyanlıkla tanıştığını gösterir. Methodios, Olympos'un ve Likya Bölgesi'nin ilk piskoposudur. Hıristiyanlık ile ilgili önemli eserlerini Likya'daki Olympos Piskoposu ünvanıyla kaleme almıştır. Aziz, martyr, piskopos Methodios'un hayatına ilişkin pek çok tartışma ve farklı düşünceler, Anadolu'da özellikle Akdeniz çanağında Hıristiyanlık için önemli bir kişi olduğunu vurgular. Olympos'un Hıristiyanlık döneminin tanımlanmasında önemli bir figür olan Methodios'un Fenike'deki (günümüzde Lübnan) Tyros (Tyre) piskoposu olduğı ve Diokletianos döneminde (284-312) Suriye'deki Halkidi şehrinde

⁴⁰B.Y. Olcay Uçkan (2015), *Olympos Band1*, (Ed: B. Y. Olcay Uçkan) İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

hayatını tamamladığı ve martyr ünvanı aldığı, son yıllarda yapılan çalışmalarla kesinlik kazanmıştır.⁴¹

Kaynaklardan, M.S. 431 yılında Efes, M.S. 451 yılında İstanbul konsillerine katılan Aristokritos, M.S.458 tarihli Myra Metropolitliğinin imparator I.Leon'a gönderdiği mektupta Piskopos Anatolius ve M.S.518-520'deki Konstantinopolis Synodu'na katılmış olan Ioannes'in de Olympos piskoposları olduğu öğrenilmektedir. Bununla birlikte 6.yüzyıl sonu-7. yüzyıl başına tarihlenen Kıbrıs buluntusu kurşun bir mühürde görülen Anania/Anianos ya da Ioannes isimli Olympos'lu piskoposun varlığını ortaya koymaktadır.⁴²

Yukarıdaki tarihler göz önüne alındığında Olympos Kenti'nin tarihsel süreç içerisinde sergilemiş olduğu gelişimin, Likya Bölgesi'nin geneliyle örtüştüğü anlaşılmaktadır. 5. ve 6. yüzyıllardaki konsil kayıtlarında piskopos isimleri takip edilen kent, Likya Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi bu yüzyıllarda Olympos'un hem nüfus hem de ticaret ve üretim açısından refah içinde olduğu arkeolojik bulgulara dayalı olarak da söylenebilir. Kentte tespit edilen mimari dokuya ait nitelikler de 5.-6. yüzyıllarda yoğun bir inşaa faaliyetinin gerçekleştiğini göstermektedir.

Ancak 6. yüzyılın ortalarından itibaren tüm bölgede etkili olan savaş, deprem, veba gibi felaketler, kent açısından da kaçınılmaz bir şekilde ekonomik ve demografik yapıyı olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır.⁴³ 529-530 tarihlerinde yaşanan büyük bir deprem, 530'da ortaya çıkan 541 yılından itibaren Anadolu'da yayılan veba salgını⁴⁴ ve 536-537 yıllarında etkili olan 'toz peçesi'⁴⁵ nedeniyle demografik yapıda %50 civarında nüfus kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

⁴¹B.Y. Olcay Uçkan- L. Kayapınar (2013). Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti. *Uluslararası Patara Kazıları 25.Yıl Sempozyumu (11-13 Kasım 2013)*. Antalya, s. 536; Olcay Uçkan (2015), (Baskıda). ;Mergen (2011), s. 168-169.

⁴²H. Hellenkemper ve F. Hild (2004). *TIB 8: Lykien und Pamphylien* (3), Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 758. ; Olcay Uçkan.(2015). (Baskıda).

⁴³Öztaşkın(2013), s.38.

⁴⁴T. M. P. Duggan (2004). A short account of recorded calamities (earthquakes and plaques) in Antalya province and adjacent and related areas over the past 2, 300 Years an Incomplete List, Comments and Observations, *Adalya, VII*, s. 131-134

⁴⁵Öztaşkın(2013), s.281.

başlayan Arap Akınları sebebiyle Akdeniz kıyısındaki kentler etkilenmiş⁴⁶ ve bölgenin yerleşim topografyası köklü değişimlere uğramıştır. Olympos'ta günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde verilerde kentin bu felaketlerden etkilenerek M.S. 7. yüzyıl başından sonra kentsel yaşantının yavaş yavaş sonlandığını göstermektedir. Güney kentte yapılan çalışmalarda ortaya çıkan 10.-11. yüzyıla tarihlendirilen anonim follis'ler ise, kent tarihi hakkında değerlendirme yapmamız için oldukça sınırlı bir veridir.⁴⁷ Anadolu'nun Türklerin hakimiyetine geçmesi sonrasında da Olympos'ta yaşam izinin günümüzde belgelenmemiş olması dikkat çekici bir olgudur. 18. ve 19. yüzyıllar ile 20. yüzyıl başlarında Yörükler tarafından kışlak olarak kullanılan Olympos'ta, Türk dönemi izini taşıyan tek unsur 1850'li yıllarda Kıbrıslı Hacı Hasan isimli bir kişi tarafından kuzey kent Liman Caddesi üzerine inşa edilen ve Mozaikli yapıya kadar uzanan su değirmenidir.⁴⁸

2.3. Kentin Topoğrafik ve Jeolojik Yapısı

Antik kaynaklarda Likya olarak anılan bölgede ve Antalya Körfezi'nin kuzeybatısında bulunan Olympos Antik Kenti, bugün Çıralı Sahili olarak adlandırılan yaklaşık olarak 3.500 metre uzunluğundaki kıyı şeridinin güneybatısında yer almaktadır (Lev. 4a). Yaklaşık olarak 36° 23'32.64, 36° 23'58.56 kuzey ve 30° 28'41, 30° 28'0.48 doğu koordinatları arasına yerleşen kent, coğrafi olarak oldukça hareketli bir yapıya sahiptir.⁴⁹

Toros dağlarının kıyıya dik indiği bir yerde bulunan kent, kuzey ve güneyinde Musa ve Omurga Dağlarının sınırladığı derin bir vadi içerisinde konumlanmıştır. Vadi, içerisinden geçen Olympos Çayı (Göksu) ise kenti ikiye bölmektedir. Söz konusu olan akarsu, Kavışık Boğazı'ndan geçerek denize doğru ilerlediği için Kavışık Çayı olarak anılmasının yanı sıra, yerel halk tarafından da Göksu olarak adlandırılmaktadır. Olympos Çayı'nın antik dönemdeki adı için kesin bir veri bulunmamaktadır ancak Stadiasmus Maris Magni'ye dayalı olarak çayın antik adının "Phoinikous" olması

⁴⁶M. S. Küçükbaşçı, (2006). VII-XII. yüzyıllarda Likya'ya arap ilgisi. *III. Uluslararası Likya Sempozyumu* (1) (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, s. 376-378

⁴⁷B. Y. Olcay Uçkan, (2012). Olympos kazısı 2011, *Anmed*, 10, s. 80-81.

⁴⁸Olcay Uçkan (2015), (Baskıda).

⁴⁹Olcay Uçkan vd. (2006a), s. 62-63.

ihtimali vardır. Olympos Çayı ile ikiye ayrılan vadinin kuzeyinde bulunan bölümde, günümüzde kaynak suyunun çevrelediği tapınağın kuzeyinde Gölbüşü Mevkii olarak adlandırılan alan yer almaktadır.⁵⁰

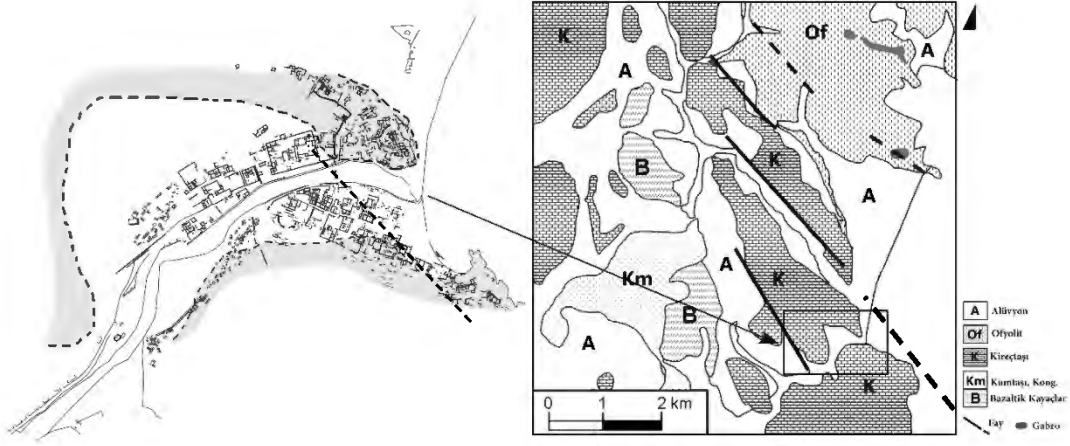
Kentin konumu ana yönler göre dört birime ayrıldığında, doğuda Akdeniz, batıda Kavışık Boğazı, kuzeyde 569 metre rakımlı Omurga Dağı, güneyde ise 782 metreye kadar ulaşan Musa Dağı yer almaktadır. Kentin kuzey ve güneyinde yer alan Omurga ve Musa Dağları farklı özelliklere sahiptir. Omurga Dağı ile Musa Dağı arasındaki en önemli fark, Musa Dağı'nın, Sepet Sırtı'nda yüksek ve dik kaya yapısına sahip olmasıdır. Ayrıca güneydoğu yönünde, çok dik kaya duvarları ile denize kıyısı olan Musa Dağı'nın doğusunda yer alan Yeremeci Burnu, doğuya doğru çıkıntı yaparak, Olympos'a doğal bir liman görünümü kazandırmasını sağlamıştır.⁵¹ Omurga Dağı'nın güney doğusunda yer alan Yolmaca Sırtı'nın uzantısı ise kentin yerleştiği vadinin deniz kıyısındaki ağzını daraltmaktadır⁵² (Lev. 5a-b).

Olympos'un, yukarıda da bahsedildiği gibi oldukça hareketli bir topografya ya sahip oluşu kentin yerleşim karakterini belirlemiştir. Kent, coğrafi sınırları içerisinde, Olympos Çayı'nın kuzey ve güneyindeki düz alanlar ile güney yamaçların elverişli alanlarında yayılım göstermektedir. Bununla beraber, Yolmacı Sırtı'nın 48 m. rakımlı güneydoğu uzantısı üzerinde de yerleşim devam etmektedir. Kent bu konumuyla dağlar arasında gözden ırak, neredeyse kaybolmuş bir görünüm sergilemektedir ancak denizle bağlantısı bulunan bir vadinin iki yanında yer alan korunaklı ve her açıdan avantajlı durumdadır.

⁵⁰Mergen (2011), s. 197; Öztaşkın (2013), s.38-39

⁵¹Olympos Çayı'nın oluşturduğu derin vadinin doğu ucunda, çayın Akdeniz'e döküldüğü kesimde, topografyanın sağladığı korunaklı bir alanda yer alan kentin çevresinde, antik dönem denizciliği açısından önemli olduğu anlaşılan doğal koylar da yer almaktadır. Kentin yaklaşık 4 km güneyinde yer alan Sazak ve Korsan koyları ile 3.5 km kuzeyindeki Maden Koyu, Olympos çevresinde gemi demirlemek için çok sayıda uygun alan olduğunu kanıtlamaktadır. bk. Öncü ve Evcim, (2015), s. 95.

⁵²Mergen (2011), s. 199.

Harita 1. Kent planı haritasının bölgesel jeoloji haritası ile birlikte gösterimi, koyu renkli alanlar kent içerisinde gözlemlenen kireçtaşı bakiyelerini ifade etmektedir. (Juteau, 1968; Etiope, Schoell, & Hoşgörmez, 2011'den değiştirilerek)

Kent alanı ve civarının jeolojisi, literatür taraması ile incelendiğinde, bölgenin gelişiminde hakim olan iki ana formasyon olduğu görülmektedir.⁵³ Bu formasyonlardan taban birimi olarak bahsedilecek formasyon grubu olan Alakırçay Grubu, başlıca pelajik kireçtaşı, çört, kıltaşı, siltaşı, kumtaşı ve bazaltik denizaltı kayalardan meydana gelmektedir. Musa Dağı'nda belirgin yüzlekler vermesi ile bilenen bu grup, bej, krem, gri, açık gri, beyazımsı, kırmızımsı renklerde, seyrek fosil içeriği görülen, pelajik kireçtaşlarından oluşur. Magnezyum demir minerallerinin (hematit, limonit) rastlandığı bu birimde dolomitleşme görülmektedir. Kireçtaşları genellikle sert, sık çatlaklı kalsit dolgulu ve belirgin mikritik dokuya sahiptir. Alakırçay Grubu'nun üzerine uyumlu geçiş gösteren, benzer özellikteki Tekedağı formasyonu kent alanında verdiği yüzlekler ile takip edilebilmektedir. Ayrıca bu formasyonun Musa Dağı'nın kuzey yakasında, Omurga Dağı'nda olduğu düşünülmektedir. Kentin liman bölgesinden içerilere doğru D-B yönünde izlenebilen bu formasyon, grimsi ve koyu bej renklerde, yer yer çört kavkılı ve masif görümlü ancak bol çatlaklı kireçtaşları ile karakterize olmuştur. Bu mikritik kireçtaşı seviyesinde yer yer, dolomitik ve breşik kireçtaşları gözlemlenmiştir (Harita 1).

⁵³M. Şenel vd. (1981). Teke Torosları Güneydoğusunun Jeolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* (95-96), s. 13-43.

Haritada düz çizgi ile verilen fayların, yanal fay özellikleri gösterdiklerini ve etraflarında kırıntılı kayaçların çökeldiği izlenebilmektedir. Kesik çizgi ile gösterilen, az miktarda düşey bileşenli doğrultu atımlı bir fay olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak, kayaçlardaki fay aynaları dışında doğrultu atımın izlenebileceği veriler gözlemlenememiştir.

Kent alanında yapılan gezilerden elde edilen bilgiler ışığında, yerleşim yapılarında kullanılan taşların yerel kaynaklardan edinildiği belirlenmiştir. Buna göre, kentin kuzey bölümünde bulunan yapı duvarlarından alınan örnekler incelendiğinde, kullanılan taşların bu kesimden elde edilen kayaçlar olduğu düşünülmektedir. Koyu gri renkli ve bol çatlaklı olarak görünen bu kireçtaşları, duvar diziliminde moloz taş ve kaba yontu taş olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde, vadinin güney kesimindeki yapılarda kullanılan taşların güney kesimdeki nispeten daha açık renkli ve bol çatlaklı yer yer fiziksel aşınma izleri görülen kireçtaşlarının hakim olarak kullanıldığı görülmektedir. Bölgede, çalışma alanının hatırı sayılır şekilde üzerini örten alüvyon döküntülerin, yapılarda kullanılan dere taşlarına kaynaklık ettiği öngörülmüştür. Belirgin olarak bölge kayacına olan benzerlikleri ve çeşitliliği ile antik dönemdeki yüksek nehir seviyesinin törpülediği bu atıl parçalara kent yapılarında sıklıkla rastlanılmaktadır. Ayrıca, Musa Dağı'nın güney kesiminde bulunan konglomera katkılı kumtaşlarının, kent yapılarında gözlemlenebilen kubbe, tonoz ve kemerlerde kullanılan kumtaşlarının kaynak olarak kullandığı düşünülmektedir.⁵⁴

2.4. Kent Planı ve Kentsel Doku

Olympos'un kent dokusu incelenirken, kentin tarihçesi ve içerdiği kronolojik dönemler ön plana çıkmaktadır. Tarihsel açıdan incelendiğinde Olympos Kenti'nin mimari oluşumunda üç kronolojik evre tespit edilmektedir. Bunlar Hellenistik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans Dönemi yapılaşmalarıdır. Büyük boyutlu taşlarla oluşturulan poligonal örgülü sur duvarı, kent dokusu içinde Hellenistik dönemin en belirgin unsuru olarak karşımıza çıkar. Güney kentteki tiyatronun batı yamacındaki dik kayalıktan

⁵⁴Olympos Antik Kenti jeolojik yapısıyla ilgili araştırmalar, Anadolu Üniversitesi Yer ve Uzay Bilimleri Araştırma Enstitüsü doktora öğrencisi Jeolog Fırat Olcay tarafından gerçekleştirilmektedir. Paylaştığı bilgiler için kendisine teşekkür ederim.

başlayıp nehre paralel doğuya doğru uzanan M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilen bu duvar ve Doğu Nekropol alanındaki mezar anıtı haricinde Hellenistik Dönem yapılaşmasını anlatan başka bir veri bulunmamaktadır⁵⁵ (Lev. 6a). Hellenistik Dönem'in, dar bir alan içerisinde ancak daha korunaklı, kastron biçimindeki yerleşimi Roma Dönemi'nde genişlediği görülmektedir.⁵⁶

Olympos'un M.S. 2. yüzyılda cezalı bir kent olmaktan çıkarılmasının hemen ardından yaşadığı Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent yoğun bir imar sürecine girmiştir. Bu dönemde kent içi faaliyetlerin genellikle deniz üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu kent öncelikle bir liman kentidir. Bu sebeple kentsel planlamada en önemli etkenler liman ve kentin içinden geçen Olympos Çayı olduğu anlaşılmaktadır. Roma Dönemi'nde kent geneline yayılan imar faaliyetleri sırasında alt yapı çalışmalarına ayrıca önem verdikleri günümüze gelen arkeolojik bulgular sayesinde net bir şekilde görülmektedir. Söz konusu alt yapı çalışmaları ile liman yapılarıyla donatılan kentin ortasından geçen çay ıslah edilmiş, taşkın dönemlerinde kent dokusuna zarar vermemesi için dere yatağı istinat duvarlarıyla sınırlandırılmış ve sular drenaj sistemleriyle çaya aktarılmıştır. Tüm bu altyapı çalışmaları devamında çayın iki yakasında yer alan kullanılabilir alanlarda, düzenli kent planlamasına yönelik, Roma Dönemi şehirciliği kurallarına uygun bir imar faaliyeti gerçekleştirilmiştir.⁵⁷ Bu süreç içerisinde inşa edilen, kentin kuzey yakasında görülen tapınak ve kentin ileri gelenlerine ait mezar anıtları, Roma Dönemi'nde kentin bu bölümünün dini işlevli kullanım alanı olarak düzenlendiğini göstermektedir. Güney kent ise içindeki tiyatro, hamam gibi kamusal yapıların ve sivil yapıların inşasıyla birlikte gündelik yaşantının merkezi olarak düzenlenmiştir.⁵⁸

Roma Dönemi'nde kentin her iki yakasını ortak biçimde dışarıya bağlayan ana ulaşım noktasının kentin güney doğusunda yer alan liman olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun

⁵⁵ Olymposun kentsel dokusuna ilişkin burada sunulan bilgiler *Olympos Band 1* yayını temel alınarak aktarılmıştır.; B.Y. Olcay Uçkan vd. (2015). Olympos'un Roma ve Bizans Dönemi Kent Dokusu, *Olympos Band1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan), İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

⁵⁶ Öztaşkın (2013), s.41.

⁵⁷ Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁵⁸ Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

özellikle kentin güney yakasında Limana ulaşan cadde ve sokak dokusunun planlanmasında ayrıca etkili olduğu düşünülmektedir.⁵⁹

Kentin güney yakası Roma Dönemi kent planlamacılığı açısından önem teşkil eden, limana açılan doğu-batı doğrultusundaki ana cadde Liman Bazilikası'ndan başlamaktadır. Liman Bazilikası'nın kuzeydoğu köşesinde, çoğunlukla in situ olarak tespit edilen Roma Dönemi mimari elemanları, stoa benzeri bir mimarinin başlangıç köşesi olarak düşünülmektedir.⁶⁰ Kent planı üzerinde bu köşeden batıya doğru bir hat çizildiğinde, Vespasianus Hamamı⁶¹ ve C Yapısı'nın⁶² bu hat üzerine net şekilde oturduğu anlaşılmaktadır.⁶³ Vespasianus Hamamı ile C yapısı arasında kalan 4.80 m.'lik

⁵⁹Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁶⁰Ö. E. Öncü (2012). Antalya-Olympos antik kenti Roma mimarisi araştırmalarından yeni bulgular, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.), İstanbul: AKMED, s. 278

⁶¹Hamamın, Vespasianus'un (M.S. 69-79) valileri Titus Aurelius Quietus tarafından inşa ve Sextus Marcus Priscus tarafından tamir ettirildiğine dair yazıtı bulunmaktadır. bk. B.İplikçioğlu (2004). Batı Pamphylia ve doğu Lykia'da epigrafya araştırmaları 2004, 23. *AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s.220. ; B. İplikçioğlu (2006). Zwei statthalter Vespasianischer zeit und "Große" therme in inschriften von Olympos (Lykien), *Anzeiger der Philosophisch Historischen Klasse der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften*, 141 (2), s.80.;Yapının merkezinde batısı geniş bir apsisle sonlanan geniş bir salon bulunur. Apsisli salonun duvarlarında yer yer korunmuş tubuli sıraları mekânın ısıtılmış olduğunu göstermektedir. Bu nedenle apsisli salon caldarium olarak değerlendirilmektedir. Yapının güneydoğusunda, büyük oranda ayakta olan, olasılıkla tepidarium olarak kullanılmış kuzey güney yönelimli büyük salon yer almaktadır. Yapının güney bölümünde moloz taş ve üç-dört sıra tuğla ile oluşturulmuş almaşık duvarlar görülür. Caldarium'un kuzeyinde yer alan mekânlara ait duvarlar hem işçilik hem de kodları bakımından, caldarium'un güneyindeki bölümlerden farklıdır. Yoğun toprak dolgusu ve bitki örtüsü nedeniyle hamamın bu bölümüne ait duvarlar büyük oranda izlenememektedir. Bu durum yapının plân tipolojisinin açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, kesme taşlar ile düzenli örülmüş, olasılıkla hamamın kuzey kanadının sınır duvarı olan bölüm günümüze ulaşabilmiştir. Caldarium merkez alınarak, plân üzerinde caldarium'u doğu-batı doğrultulu olarak ortadan bölen bir çizgi çekildiğinde ve bu çizginin güneyinde kalan kanatın ters izdüşümü kuzey kanata yerleştirildiğinde, güney cephe dış duvarlarıyla kuzey cepheye ait mevcut duvarların çakıştığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle, hamamın aksında caldarium'un olduğu ve Roma İmparatorluk Dönemi hamam tipolojisinde Aksial Simetrik veya Yarı Simetrik plân tipine yerleştirilebileceği önerilmektedir. Günümüze ulaşan kalıntıların ortaya koyduğu plânın aksial olmayışının sebebini ise, yapının inşası tamamlandıktan kısa süre sonra yaşanan bir depremle büyük oranda yıkılan kuzey kanadının, onarım sırasında asıl plândan sapılarak, maliyeti düşük inşa malzemeleri ve işçilikle imar edilmiş olmasıdır. (Vespasianus hamamı ile ilgili bu görüşler kazı ekibinden Arkeolog E.Ö. Öncü'ye aittir.) Ayrıca bk. Mergen (2011), s. 263-272.; Yapılan kazı çalışmalarında hamamın M.S. 4-6. yüzyıllarda işlevini kaybederek farklı amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. bk. B. Y. Olçay Uçkan vd. (2009). Olympos kazısı 2007 yılı çalışmaları, 30. *KST* (3) (Ed: H. Dönmez ve A. Özme), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s.381.

⁶²Roma Dönemi özellikleri gösteren C Yapısı'nın caddeye paralel uzanan ön cephesi 16.60 m., doğu cephesi ise 16.73 m. ölçülerindedir. Yapının cepheleri pseudo-isodomik teknikte örülmüştür. Blokların büyük çoğunluğunda, belirgin derz hatları oluşturan ve çok yüksek olmayan keskin bosajlar izlenmektedir. Yapı güney kentte cadde aksının belirlenmesi açısından önemlidir. Öncü (2012), s. 276-278.; B. Y. Olçay Uçkan vd. (2011). Olympos 2009, 32. *KST* (3) (Ed: A. N. Toy vd.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 81-82.

⁶³Öztaşkın (2013), s.43

alan, caddenin genişliği olarak görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında Liman Caddesi'nin, güney kentin doğu-batı doğrultulu uzanan ana caddelerinden biri olduğu ve kentin bu bölümünde limanı iç bölümlere bağladığı anlaşılmıştır⁶⁴ (Lev. 6b).

Liman Caddesi dışında, Liman Bazilikası alanından tiyatroya devam eden doğu - batı doğrultulu bir diğer caddenin varlığı, arkeolojik verilerle ortaya koyulabilir. Tiyatro⁶⁵ ve Liman Bazilika'sı arasındaki hat boyunca izlenen, dikdörtgen kesme taş bloklar ile yapılmış duvarlara sahip yapı kalıntılarının konumları ve yönelişleri, caddenin izlenmesine olanak sağlamaktadır. Bahsedilen duvarlara uygun aksta kent planı üzerine yerleştirilen doğrultuların, Liman Caddesi'ne paralel olduğu görülür. Bu doğrultu, Tiyatro'nun skenesinin önünden başlayarak Liman Bazilikası alanının batı cephesine uzanan bir hat izlemektedir. Tiyatro Caddesi olarak adlandırılan bu hat Roma Kenti'nin iki önemli kamusal alanı, tiyatro ve agorayı birbirine bağlayan ana aksı oluşturur. Söz konusu iki cadde arasında bağlantı sağlayan, C Yapısı'nın doğu ve batı cephelerini takip ederek ilerleyen iki sokak tespit edilmiştir. Birbirlerine paralel yönelişlere sahip sokakların ortalama genişlikleri 1.50 m.'dir. Sokaklar caddelere dik açılarla bağlanmaktadır.⁶⁶

Bu veriler ışığında güney kentin hypodamik plan sistemiyle imar edilmiş, birbirini dik kesen cadde ve sokaklarla insulalara bölünmüş olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut verilere göre hypodamik plan sistemindeki insulalarının ölçüleri ve oranlarıyla ilgili net fikirler ortaya koymak şimdilik mümkün değildir. Ancak, kent planı üzerinde görülen cadde sokak düzenlemesi ve bununla birlikte ortaya çıkan insulalara bakıldığında, Roma

⁶⁴Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).; Olympos' un Roma dönemi kent dokusuna ait bu görüşler kazı ekibinden Arkeolog Dr. Öğül Emre Öncü'ye aittir. Kendisine paylaşımlarından dolayı teşekkür ederiz.

⁶⁵Tiyatronun, yarım daire plânlı cavea'sı kuzeye doğru açılmaktadır. Cavea'da görülebilen yirmi oturma sırası, dokuz krepis sırası ile sekiz kunei'ye ayrılmıştır. Analemma duvarları tiyatronun yarım daire yapısından dolayı aynı doğrultudadır. Analemma duvarları pseudo-isodomik teknikle bosajlı bloklardan örülmüştür. Parados'lar açık olarak inşa edilmiş ancak batı parados daha sonra bir beşik tonozla örtülmüştür. Tiyatronun sahne binası büyük ölçüde yıkılmıştır. Olasılıkla çok derin olmayan sahne binasında beş kapı açıklığı bulunduğu anlaşılmaktadır. Phaselis'te bulunmuş ve Olympos tiyatrosunun Tyindaris tarafından Hadrianus'un onuruna inşa edildiğini konu alan yazıtta göre tiyatro M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. bk. H. Y. Özbek (1991). Olympos ve Rhodiapolis tiyatro araştırmaları. 9. AST, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 9-11.; Orkestra yayı içerisinde görülen yaklaşık 2 m. genişliğinde bir kireç ocağı, tiyatro bloklarının Geç Antik dönemde yapı malzemesi olarak kullanılmak üzere eritildiğini göstermektedir.

⁶⁶Öncü (2012), s. 278.; Mergen (2011), s. 262. ; Öztaşkın (2013), s. 43; Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

Dönemi yapılarının, yapı adalarının ölçülerine göre düzenlendiği fikri ortaya çıkmaktadır. Buna göre, öncelikle kent planı oluşturulmuş, sonrasında cadde ve sokak düzenlemesi yapılmış ve son olarak yapı adalarına uygun ölçülerde tasarlanan yapılar bu alanlar üzerine inşa edildiği olasıdır. Bu sebeple Olympos Kenti'nin Roma Dönemi'ndeki yerleşim planının, düzenli şehir plancılığı anlayışıyla oluşturulmuş olduğu düşünülmektedir.⁶⁷

Kentin güney ve kuzeyi Olympos Çayı üzerinde yer alan üç kemerli bir köprü ile birbirine bağlanmıştır (Lev. 7a). Kentin kuzey yakasından köprüyle ulaşılan güney kentin girişinde düzenli taş döşemeye sahip bir cadde tespit edilmiştir⁶⁸ (Lev. 7b). Köprü Caddesi olarak isimlendirdiğimiz bu güzergâh kentin kuzey ve güney yakalarını birbirine bağlayan ana ulaşım hattını oluşturmaktadır. Bu cadde güney kentte Liman Caddesi'ni dik keserek ilerlemekte ve olasılıkla Tiyatro Caddesi'ne ulaşmaktadır.

Kuzey kentin en önemli güzergâhı, doğuda Liman Anıtsal Mezarları'nın yanından geçerek, Olympos Çayı'nın kıyısını takip edip kuzey kentin iç kesimlerine uzanan caddedir. Kentin batısındaki nekropol alanından başlayıp kuzey kentin tümünü Olympos Çayı boyunca kat ederek limana bağlanan ve günümüzde de halen ziyaretçiler tarafından kullanılan ve Kuzey Kent Liman Caddesi olarak adlandırılan bu cadde, Roma Dönemi'nde kullanılmış en önemli kent içi ulaşım güzergahlarından biri olarak düşünülmektedir (Lev. 8a). Kara bağlantısı kentin güney bölümüne bu rotadan sağlanmış olmalıdır. Çünkü güney kentin önünde bir set oluşturan ve özellikle kış aylarında geçilmesi oldukça zor olan çayın aşılabilmesi için tek alternatif kuzey kentten güney kent'e uzanan köprüdür.⁶⁹

Kuzey kentin ana caddesinin en batısında Olympos'un Kuzey Kent Batı Nekropolü yer almaktadır. Roma Dönemi'ne ait irili ufaklı pek çok oda mezarın görüldüğü bu

⁶⁷Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda); Roma Dönemi kent dokusu için ayrıca bk. Öncü (2012), s. 278.; Olçay Uçkan vd. (2011), s. 82.; B. Y. Olçay Uçkan (2010). Olympos kazısı 2009, *Anmed*, 8, s. 70-72.

⁶⁸Köprü Caddesi'nde yürütülen kazılarda köprü-cadde bağlantısındaki merdivenler ve caddenin köprüye bağlanan başlangıç bölümünün doğu kanadında bir meydan düzenlemesi olduğu anlaşılmıştır. Güney kentin bu bölümünün önemli bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak detayları anlamak için ilgili alanda süren çalışmalarımızın sonuçlarını beklemek gerekmektedir. bk. Ö. E. Öncü. (2015). Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Araştırmaları: Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları, *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olçay Uçkan), İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

⁶⁹Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda); Öztaşkın (2013), s.47.

nekropolde son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde bu alanın da düzenli kent planlaması esaslarına göre inşa edildiği anlaşılmıştır. Mezarların konumları incelendiğinde, nekropol alanının ortasından bir cadde geçtiği tespit edilmiştir. Nekropol Caddesi olarak adlandırılan bu rota doğu-batı doğrultulu ve yaklaşık Kuzey Kent Liman Caddesi'ne paralel olarak uzandığı görülmektedir (Lev. 8b). Bu caddeye dik açıyla bağlanan iki sokağın varlığı da, arkeolojik çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır.⁷⁰

Nekropolün düzenli bir plana sahip olduğunun bir diğer göstergesi ise aynı alanda görülen Bizans Dönemi yapılarıdır. Bizans dönemi yapılarının inşası sırasında, nekropol alandaki büyük boyutlu Roma Dönemi oda mezarları, binaların birer mekânı gibi kullanılmıştır. Bu durum ise Bizans Dönemi inşa faaliyeti sırasında, Roma nekropolünün plan sistemi ve cadde-sokak dokusunun dönüştürülerek kullanıldığını ortaya koyar. Sonuç olarak, günümüzde alanda görülen Bizans yapıları arasında uzanan caddenin esasen Roma Dönemi Nekropol Caddesi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu cadde doğuda, kentin en önemli bölümlerinden biri olan tapınak alanına uzanmaktadır.⁷¹

Kentin kuzeyinde yer alan tapınak alanı, kentin Roma Dönemi'ndeki en önemli merkezi durumundadır. Kuzey kentte Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edildiği anlaşılan tapınak, kentteki anıtsal mimari örnekleri içerisinde en önemli yapılardan birini oluşturmaktadır. Cella kapısı önünde görülen Marcus Aurelius'a ithaf edilmiş bir heykel kaidesi nedeniyle tapınak M.S. 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Tapınağın alanında görülen bazı mimari kalıntılar bu alanın bir temenos olarak düzenlendiği göstermektedir.⁷²

Kuzey kentte doğu-batı doğrultusunda Olympos çayı boyunca ilerleyen caddenin kuzey yakasında üç krepis'ten oluşan, kesme taş bloklarla yapılmış krepidoma yer alır (Lev. 9a). Bir stoanın alt yapısı olarak düşünülen bu mimari, tapınağa ait temenos alanı ile cadde arasında sınır oluşturmaktadır.⁷³ Kuzey kentin merkezi durumundaki tapınak, temenos alanı ve stoa; doğu, batı ve kuzey yönlerde nekropol alanlarıyla çevrelenmiştir.

⁷⁰ Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁷¹ Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁷² Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁷³ Öztaşkın (2013), s.50.

Doğu ve batıda kentin girişlerine kadar uzanan nekropol alanları, kuzeyde Yolmaca Sırtı eteklerine kadar yayılım göstermektedir. Bu nekropol alanları içerisinde LAM, Lykiarkh ve Antimachos gibi anıtsal nitelikli örnekler de bulunmaktadır.⁷⁴

Kent içerisinde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen veriler ve mimari incelemeler sayesinde Olympos'un Roma Dönemi yapı faaliyetlerinin M.S. 3. yüzyıldan sonra durduğu anlaşılmaktadır. M.S. 3. yüzyıl ile kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne dair en eski bilgi olarak kabul edilen Olympos Piskoposu Aziz Methodios'un var olduğu M.S. 4. yüzyıla kadar, yapı faaliyetleri ve kentsel planlamada değişikliğin olduğuna dair henüz bir veri elde edilememiştir. Buna ek olarak kentteki Erken Hıristiyanlık Dönemi yapıları ile bağlantılı olarak, yerleşim düzeni ve yapısal dönüşümün M.S. 4. yüzyıl itibariyle başladığını düşünmek mümkündür. Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler Olympos'ta M.S. 5.-6. yüzyıllarda yoğun bir inşaa faaliyetinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu süreçte, yeni inşa edilen yapıların Roma Dönemi kent dokusuna yer yer sadık kalarak eklendiği görülmektedir. Kentin günümüzdeki hali genel olarak bu dönemin dokusunu yansıtmaktadır.⁷⁵

Şimdiye kadar kentte gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan bulgular en geç M.S. 7. yüzyıl tarihine kadar gelir. Kentin bütününde kazı çalışmaları tamamlanmadığından dolayı bu tarihi tüm kente genellemek şu an için yanıltıcı olabilir. Ancak kazısı gerçekleştirilen alanlarda ulaşılan bu sonuç Olympos Kenti'nde özellikle M.S. 5.-6. yüzyıllarda yoğun yapı faaliyetinin olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu yapılaşma süreci hem dönemsel değişimlere bağlı olarak hem de doğal afetlerin yıkıcı gücüyle de şekillenmiştir. Özellikle M.S. 4.-5. yüzyıllarda bölgede etkili olan deprem ve buna bağlı gelişen kıyı hareketlerinin yıkıcı etkisiyle Roma Dönemi kentinin olumsuz etkilenmesi de söz konusudur.⁷⁶

Olympos'un Bizans Dönemi kent dokusunun Roma Dönemi kent planı temel alınarak oluşturulduğu günümüze ulaşan veriler sayesinde anlaşılmaktadır. Bizans Dönemi'nde Roma Dönemi kent dokusuna ait cadde ve sokak düzenlemelerinin ana hatlarıyla

⁷⁴Öztaşkın (2013), s.50-51.

⁷⁵Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁷⁶Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

korunduğu izlenmektedir. Buna bağlı olarak kentin kuzey ve gúney yakasını birbirine bağlayan kóprünün de yenilenerek kullanıldığı görúlr.

Kentin Bizans Dónemi dokusu değerlendirilirken kuzey ve gúney kent olarak her iki yakası ayrı ele alınmalıdır. Kuzey ve gúney kent gerek cadde-sokak düzenlemesi gerekse yapıların yerleşimi olarak birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Kuzey kentte Batı Nekropol alanından başlayan ve Piskoposluk Sarayı'nın bitimine kadar uzanan düzlemdeki kent dokusu akropolis tepesine doğru topografyaya bağlı olarak daha düzensiz bir yapı oluştururken, gúney kentte Roma Dónemi'nde planlanan hiypodamik düzen yer yer bozulmakla beraber büyük ölçüde devam etmektedir.⁷⁷

Gúney kent Bizans Dónemi dokusu incelendiğinde Roma Dónemi'nde oluşturulan kentsel doku temel alınarak Bizans dönemi yapılaşmasının oluşturulduğu izlenir. Özellikle gúney kentin merkezindeki Roma Dónemi yapılaşmasını belirleyen Liman Caddesi ana aks olarak Bizans Dónemi'nde de büyük ölçüde korunmuştur. Ayrıca gúney kentte Roma Dónemi'ne ait yapılar, olasılıkla işlevleri değişerek Bizans Dónemi'nde de kullanılmışlardır. Bu yapıların arasında Bizans Dónemi'ndeki durumu hakkında kesin bilgiye sahip olduğumuz tek yapı tiyatrodur. Tiyatronun orkestra bölümün doğusunda yer alan moloz taş ile inşa edilmiş geniş ve derin bir kuyu, bu yapının taş ve kireç sağlamak amacıyla kullanıldığını göstermektedir.⁷⁸

Gúney kentin Bizans Dónemi için önemli odak noktalarından biri Liman Bazilikası'dır. Roma Dónemi'ne ait bir yapının temelleri üzerine inşa edilen bazilikanın özellikle apsisinde kullanılan devşirme bloklar nedeniyle Bizans Dónemi'nde bazilikaya dönüştürülerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazilikanın mimari özellikleri ve kuzeyinde yer alan trikonchos apsisli ek yapı bu alanın Bizans Dónemi'nde dini işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bazilikanın kuzey doğusunda bulunan Küçük Hamam Bizans Dónemi eklentileri sebebiyle bu dönemde kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁹

⁷⁷Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁷⁸Bu konu bir başka araştırmacı tarafından da dile getirilmiştir. bk. H. Y. Özbek (1991), s. 9-20.

⁷⁹Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

Roma Dönemi'nde güney kentin kent dokusunu belirleyen ana akslardan olan Liman Caddesi ve Tiyatro Caddesi Bizans Dönemi'nde de kullanılmaya devam edilmiştir. Bu dönemde Güney Kent Liman Caddesi'nin fazla bozulmaya uğramadan ana hat olarak kullanılmaya devam ettiği, Tiyatro Caddesi'nin ise, bu dönemde tiyatro'nun işlevsiz hale gelmesinden dolayı bozulduğu söylenebilir. Cadde üzerindeki yapılaşma yer yer daralma ve bozulmalara neden olmuş bu sebeple Roma Dönemi'nin ana akslarından biri olan Tiyatro Caddesi, cadde niteliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.⁸⁰

Bizans Dönemi'nde işlevini devam ettiren caddelerden diğeri ise Köprü Caddesi'dir. Roma Dönemi kent dokunu yansıtan bu caddenin üzerinde Bizans Dönemi'nde bazı mekânların inşa edildiği caddede yapılan kazı çalışmaları sonucundan anlaşılmıştır. Bu durum Bizans Dönemi'nde caddenin kullanımına devam edildiğini göstermekle birlikte kısmen değiştirildiğini de vurgulamaktadır.

Kent'in, güneydoğusuna doğru genişleyen bölümünde, Bizans Dönemi kentsel dönüşümünün etkili olduğu görülmektedir. Günümüzde "Güney Kent Yamaç Yerleşimi" olarak adlandırılan alan Sepet Sırtı'nın eteğinde yer almaktadır. Bu alanın Sepet Sırtı'nın kaya duvarlarına kadar olan dik eğimli kısmı Roma Dönemi'nde teraslandırılarak yerleşim amacıyla kullanılmıştır. Bu durum kuzey kentte izlenmemektedir. Bu sarp kayalık alana kadar birçok yapı kalıntısı rastlanmakla birlikte, bu kalıntılar güney kent ile Yamaç Yerleşimi'nin ilişkisini tanımlamaya yetecek bir bütünlüğe sahip değildir. Bununla birlikte, Bizans Dönemi'nde Güney Kent Yamaç Yerleşimi'ne inşa edilmiş olan kiliselerin batı bölümlerinde görülen merdivenler ve giriş açıklıkları, burada olması muhtemel sokak ve geçitler hakkında fikir vermektedir. Olasılıkla teraslara ulaşan birden fazla sokak bulunmaktadır. Ancak bu sokaklardan biri hakkında veri elde edilebilmiştir. Buna göre, sahile Liman Caddesi ile bağlanan ana arterden sonra sokak, Liman Hamamı'nın bir diğer girişi olan doğu cephesine doğru dönerek doğuya, oradan da tekrar güneyde bulunan teraslara doğru yükselerek devam ediyor olmalıdır. Bu hat, Güney Kent Yamaç Yerleşimi'ndeki Aşağı Kilise olarak adlandırdığımız bazilikanın atrium girişine ulaşırken çok eğimli bir arazide devam ettiği anlaşılmaktadır. Engibeli bir arazide inşa edilmiş olan kilisenin güneybatı ve kuzeybatı

⁸⁰Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

köşelerinde 9 m.'yi bulan kot farklılıkları bu alandaki yüksek eğimin olduğunu göstermektedir. Kilisenin batısında, atrium bölümünün girişlerine bağlanan merdivenlere ait görülebilen bir kaç basamak, düz alandaki yerleşimle teraslarda bulunan yapı adaları arasındaki bağlantının kuzey-güney doğrultusundaki merdivenli sokaklarla sağladığını düşündürmektedir.⁸¹

Yapı adası yaklaşık olarak doğu - batı doğrultusunda merkezinde Aşağı Kilise olarak adlandırılan yapının yer aldığı yerleşim alanı yaklaşık olarak doğu - batı doğrultusunda uzanan farklı kotlardaki üç teras üzerinde yer almaktadır. Kuzeyden güneye doğru ilk terasta bir sarnıç ve işlevi anlaşılamayan bazı duvarlar, bir üstteki ikinci ve en büyük terasta bir kilise ve bu terasın üzerinde de olasılıkla kiliseyle ilişkili bazı mekânların bulunduğu üçüncü teras konumlanmaktadır.⁸² Bu alanın kuzeyinden ve muhtemelen birinci ve üçüncü teraslardan geçerek Güney Kent Yamaç Yerleşimi'nin diğer önemli yapı topluluğuna, Yukarı Kilise'nin batısına ulaşan yol sağlamaktadır. Aynı yol, kilisenin ana giriş kapısının güneyinden bir üst terasa geçmekte ve buradan da Yermeci Burnu'na doğru devam etmektedir.⁸³

Güney Kent Yamaç Yerleşimi'nin doğu ucunda sarp bir kayalığın üzerinde yer alan Yukarı Kilise kuzey cephesinin denizden görünümü bir sur duvarını andırdığı ve sarp bir kayalığın üzerinde yer alması nedeniyle 19. yüzyıl seyyahları tarafından "Ceneviz Kalesi" olarak adlandırılmıştır. Ancak Olympos Antik Kenti Kazısı çalışmaları içerisinde, Yamaç Yerleşimi'ndeki diğer kiliseyle olan kot farkından dolayı "Yukarı Kilise" olarak isimlendirilmiştir.⁸⁴

Kuzey-güney yönünde eğimli araziye inşa edilen, kilise ve ona eklenmiş mekânlardan oluşan yapı topluluğu 43.00 x 23.50 m. ölçülerindedir. Yukarı Kilise'nin bulunduğu alan birbirlerinden yaklaşık 3 m. kot farkı bulunan iki teras halinde planlanmıştır. İlk teras üzerinde merkezde kilise, kilisenin batısında topografyaya göre

⁸¹Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁸²Mergen (2011), s. 545.

⁸³Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁸⁴Olcay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

farklı ekseninde inşa edilmiş işlevi belirsiz mekanlar, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde ise kule benzeri mekânlar yer almaktadır.⁸⁵

Kentin bu bölümündeki dik topografyada ustalıkla kurgulanmış kiliseler ile diğer yapılar, Bizans Dönemi'nde kent dokusuna eklenmiş yenilikler olarak görülmektedir. Kentin diğer bölümlerinde Roma kent dokusunun kullanımı ve yer yer dönüşümü izlenirken bu alanda gerçekleştirilen yapılanmanın Bizans Dönemi'nde dini amaçlı kullanımla biçimlendirildiği söylenebilir.⁸⁶

Kuzey kentin Roma Dönemi'ndeki en önemli merkezi olan tapınak ve temenos alanı Bizans Dönemi'nde güneyinde Kuzey Kent Liman Caddesi'ne paralel uzanan stoayı da içine alacak şekilde Episkopeion kompleksine dönüştürülmüştür. Kentin Roma Dönemi'nin en önemli dini merkezi konumundaki alan içerisine inşa edilen Episkopeion, içerisinde yer alan transeptli bazilika, vaftizhane, rölik şapeli, peristylum, triclinium, piskopos konutu ve çok sayıda mekanıyla birlikte Bizans Dönemi'nde de aynı niteliklere ve fiziki avantajlara sahip olarak kullanılmaya devam edilmiştir.⁸⁷

Kuzey kentin cadde ve sokak düzenlemesi son yıllarda yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılan Nekropol Caddesi'nde net bir şekilde görülmektedir. Nekropol Caddesi üzerindeki sivil yapılaşma, yapıların birbirleriyle ilişkileri ve cadde-sokak bağlantıları Roma Dönemi dokusu üzerine yerleştiğini göstermektedir. Roma Dönemi nekropol alanında oluşturulan bu düzenlemede yapıların bu alan üzerine yerleştirilmesi ve bazı yapıların dönüştürülmesi net bir şekilde anlaşılmaktadır. Cadde ve sokak dokularında yer yer izlenen daralma ya da genişlemeler olmakla birlikte genel hatlarıyla Roma Dönemi dokusunun temel alındığı görülür.

Kentte Bizans Dönemi'ne ait bir mezarlık alanının günümüzde tespit edilememiş olması Roma Dönemi mezar anıtlarının kullanıldığını düşünmemizi sağlar. Kentteki Roma Dönemi mezar anıtlarında yapılan çalışmalarda Lykiarkh Anıt Mezarı'nın 4. yüzyılda,

⁸⁵Mergen (2011), s. 556-557.

⁸⁶Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁸⁷Öztaşkın (2013), s.53-62.; Episkopeion la ilgili çalışmalar kazı ekibinden Yard. Doç. Dr. Gökçen Kurutuluş Öztaşkın tarafından yürütülmektedir. Kendisinde paylaşımlarından dolayı teşekkür ederiz.

LAM 1 ve 2 mezar odalarının ise 5. yüzyılda kullanılmaya devam edildiği tespit edilmiştir.⁸⁸ Ancak bu iki örnek haricinde Roma mezarlarının hangi ölçüde Hıristiyanlar tarafından tekrar kullanıldığı anlaşılamamaktadır.⁸⁹

Kuzey kentin Olympos Çayı'na paralel uzanan Kuzey Kent Liman Caddesi olarak adlandırılan cadde Bizans Dönemi'nde de bu karakterini korumuştur. Bu cadde limandan başlayarak ve batıda Nekropol Kilisesi'ne kadar uzanmaktadır. Bu caddenin Roma Dönemi kent dokusunda oluşturulduğu ve yapısal olarak fazla değişikliğe uğratılmadan Bizans Dönemi'nde de kentin ana akslarından birini oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰

Kuzey kentin Roma dönemi ana akslarından bir diğeri olan köprü hizasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan caddenin Bizans Dönemi'nde daraltılarak kullanıldığı arkeolojik verilerle anlaşılmıştır. Bu daraltma sonucu caddenin doğu kısmı kaynaktan gelen suyun Olympos Çayı'na aktarılması için düzenlendiği düşünülebilir. Bu caddeyi doğu-batı aksında geçen bir sokağın batıda Episkopeon'a kuzey hattında ilerlediği izlenir. Sokağın doğuya uzanan diğer ucu ise çok net bir şekilde izlenmemekle birlikte kilisenin girişine kadar ulaştığı görülmektedir.⁹¹

Bu alandan kuzeye doğru devam edildiğinde meydan benzeri bir alanla karşılaşmaktadır. Meydandan batı yönde Mozaikli yapıya doğru uzanan bir sokağın varlığı muhtemeldir. Meydanın doğusunda yer alan Akropolis Tepesi'ne uzanan hatta ise topografyadan kaynaklı basamaklı çıkışların olduğu izlenmektedir. Özellikle tepe yerleşiminin kuzeybatıda bulunan dik ve kayalık yamaçlarında izlenen merdivenler, bir bakıma aşağı ve yukarı şehir arasındaki bağlantıyı sağlayan sokaklar için ipucu niteliğindedir. Akropolis Tepesi yerleşimi ile bağlantıyı sağlayan bir diğer merdivenli bağlantı noktası ise güneydoğu yamaçta izlenebilmektedir. Muhtemelen başka bağlantı güzergâhlarının da olduğu kayalık yamaçlardan başlayan Akropolis Tepesi yerleşimine ait sokaklar, tepenin topografyası nedeniyle sokaktan geçişlere dönüşmektedir. Çok dik

⁸⁸M. Adak ve O. Atvur (1997). Das grabhaus des Zozimos und der schiffseigner Eudomos aus Olympos, *EpigrAnat*, 28, s. 14.

⁸⁹Öztaşkın (2013), s.52.

⁹⁰Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

⁹¹Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).

ve kayalık bir yapıya sahip olan Akropolis Tepesi'nde bu yapının getirisi olarak sıkışık ve olasılıkla birbiri ile farklı kotlarda da organik ilişkilere sahip mekanlar inşa edilmiştir. Bu nedenle, yapıların girişleri ile ilişkili olabilecek güzergâhlar burada, sokaktan çok birer geçiş olarak düşünölmelidir.⁹²

⁹²Mergen (2011), s. 244.

3. Katalog: Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapıları Görülen Malzeme ve Duvar Teknikleri

Katalog bölümü Olympos Antik Kenti'nde bulunan Erken Bizans dönemi dini yapılarından altısını kapsamaktadır. Bu yapılardan üçü kentin kuzey bölümünde diğer üçü ise kentin güney bölümünde yer almaktadır. Katalogda yer alan yapılar kent içerisindeki lokasyonları dikkate alınarak sıralanmıştır ve her yapı ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir.

Çalışma kapsamında ilk olarak yapıların Olympos Antik Kenti içerisindeki yeri verilmiş sonrasında plan özellikleri başlığı altında yapıların mimari tasvirleri yapılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Malzeme - tekniğin anlatıldığı son kısımda ise yapıların duvar örgüsü ve diğer mimari elemanlarda kullanılan malzeme türleri ve yapım teknikleri ayrıntılarıyla tanımlanmıştır.

3.1. Nekropol Kilisesi

Yeri

S5-IX sektöründe bulunan Nekropol Kilisesi olarak adlandırılan yapı, kuzey kentin batısındaki kuzey nekropol girişinin güneyinde ve nehir yatağının kuzey kenarında yer almaktadır (Lev. 10a).

Plan Özellikleri

Nehir yatağının kuzey kenarına inşa edilmiş olan orijinalinde üç nefli bazilikal planlı kilisenin, bugüne yalnızca kuzey nefi, atriumun kuzey duvarı ve yapıya kuzeyden bitişik olan ek mekanı ulaşabilmiştir (Lev. 11a-b). Orta nef, apsis ve güney nefi ise büyük olasılıkla bir sel ya da toprak kayması sonucu yıkılmıştır. Günümüze ulaşan kuzey nef

2.5 m. genişliğinde ve içten 15.50 m. uzunluğundadır. Doğusunda yer alan bir kapı açıklığı ile ek mekana, batısında ise eksendeki bir kapı açıklığı ile 12.80 m. uzunluğunda, üstü açık avlu kuruluşundaki alana geçilmektedir. Bu alanın batısında da, yine eksendeki bir kapı açıklığı ile geçilen, 4.02 m. uzunluğunda bir mekan daha vardır. Yapının batısında yer alan avlunun kuzey duvarında bir kapı açıklığı yer almaktadır. Kapının önünde in situ durumda bir lento vardır. Kapının batısında, kuzey duvara dıştan bağlanmış bir payanda parçası ile payandayı kuzeyden karşılayan L kesitli bir paye bulunur. Kilisenin kuzey duvarında yer alan kemerli iki kapı açıklığı ile yine kemerli dört pencere, kuzey ek mekana bağlantıyı sağlamaktadır. Kuzey ek mekan dikdörtgen planlı olup, kuzey nef ile aynı uzunlukta ve 3.33 m. genişliğindedir. Batısındaki kemerli kapı açıklığı sağlam olarak bugüne ulaşmıştır. Ek mekanın kuzey duvarının batısında yer alan bir kapı açıklığı daha görülmekle birlikte, duvarın üst bölümü yıkılmıştır. Ek mekanın doğu duvarı ise sağlam durumdadır.⁹³

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak dere taşı, moloz taş ve kaba yontu taş birlikte kullanılmıştır. Derz aralarında kalan boşluklarda ise taş yongaları ve küçük boyutlu dere taşları kullanılmıştır.

Tuğla: Tuğla malzeme pencere kemerlerindeki almaşık örgüde, tuğla parçaları ise duvar örgüsü içerisinde, özellikle yatay derz aralarında kullanılmıştır.

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır. Duvar dolgusunda ve derz aralarında kullanılan, beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı bordo, beyaz, gri renkte kum, kireç ve seyrek şekilde irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Derz yüzeyinde kullanılan harç ise beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksizdir. Harcın bileşiminde yoğun miktarda küçük boyutlu bordo, turuncu, gri renkte kum ve kireç bulunmaktadır (Ek 7).

⁹³ Detaylı bilgi için bk. Gökalp ve Yıldırım (2010), s.371.

Sıva: Kilisenin iç cephelerinde yer yer iki tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1.5-2.5 cm. arasında değişen alt tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Kalınlıkları 0.5-0.7 cm. arasında değişen sıvanın üst tabakası ise içerisinde çok küçük taneli siyah, gri ve bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz beyaz renkte kireç harcıdır (Ek 8).

Teknik

Kiliseden günümüze yalnızca kuzey nef duvarı, kuzey nef duvarına bitişik olan ek mekânı ve atrium kuzey duvarı ulaşabilmiştir.⁹⁴ Bu duvarlar Tip 1 olarak tanımladığımız dere taşı, moloz taş ve kaba yontu taştan oluşan ancak ağırlıklı olarak dere taşının kullanıldığı düzensiz örgü biçiminde örülmüştür (Ek 1). Kireç katkılı içerisinde irili ufaklı dere kumu bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları ve az sayıda kalınlıkları 2.5-4.5 cm. arasında değişen tuğla parçaları kullanılmıştır (Lev. 12a, b, c, d). Ayrıca 60-73 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır.

Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü 1.20 m, 2.50 m., 4.20 m. kotlarında yassı dere taşlarının yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Zemin seviyesinden itibaren ilk iki yatay hat sırasında ise duvar içerisinde ahşap iskele kiriş delikleri vardır.⁹⁵ Kuzey nef duvarının iç

⁹⁴ Kuzey nef duvarı zemin seviyesinden 5.50 m., kuzey nef duvarına bitişik olan ek mekânı 3.66 m. atrium kuzey duvarı ise 5.00. m ye kadar korunmuştur.

⁹⁵ Roma döneminden başlayarak kaba yontu taş, moloz taş ve tuğla örgü yükseldikçe, işçilerin yüksekte çalışabilmeleri içinde kullanılan ahşap iskele kirişleri, iskelenin rijidliğinin sağlanması için iskele katlarında duvar örgüsü içine (duvarın enine) uzatılır. İnşaat bittikten sonra ahşap kirişler duvar içerisinden çıkartılır ve bu boş delikler yapım sırasında az da olsa duvarın havalandırılarak kurmasına yardımcı olur. Daha sonra delikler duvarın sıvanması veya mermer kaplanması sırasında örtülür. bk. İ.A. Kolay (1999) *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.20.; G.H.R. Wright (2009). *Ancient Building Technology*, Volume 3 Construction, Boston: Brill, fig.78-79.

yüzünde ise yaklaşık zemin seviyesinden 4.40 m yükseklikte başlayan düzgün bir hatlı deliği sırası görülmektedir (Lev. 12b, d).

Doğu - batı doğrultusunda uzanan duvarın köşelerinde cephelerde kullanılanlara oranla daha büyük boyutlu 70x25x30 - 50x40x25 cm. arasında değişen kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilerek köşe örgülerinde dayanıklılık sağlanmıştır (Lev. 13a).

Yapının paye ve payanda örgüsünde kaba yontu taş, dere taşı ve moloz taş kullanılmıştır. Kuzey nef duvarının kuzey batısına bitişik olan payanda, taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dizilmesiyle, bu payeyi karşılayan L kesitli paye ise kısa yüzde taşların şaşırtmalı olarak, uzun yüzlerde ise taşların atlamalı olarak iki farklı cepheye yerleştirilmesiyle örülmüştür (Lev. 13b, c).

Kilisenin kuzey nef duvarının batısında, atriuma geçişi sağlayan kapıda İn situ durumda, Roma Dönemi yapılarından devşirilen kireç taşı malzemedan yapılmış profilli söveler ve kapının önünde yıkık durumda lento yer almaktadır (Lev.14a). Doğu tarafında ise naosa açılan, kemerli iki kapı açıklığı ve yine kemerli dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca kilisenin doğu - batı ekseninde biri atriuma diğeri doğrudan kuzey nefine açılan birer kapı açıklığının olduğunu gösteren kemer başlangıç taşları görülmektedir. Kilisenin sadece kuzey nefine açılan iki kapı açıklığının doğusundaki pencere açıklıkları tanımlanabilmektedir. Diğer kapı ve pencere açıklıklarına ait kemerler yıkılmış olduğu için kemerlerde kullanılan malzeme tipi ve örgü tekniği hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.⁹⁶ Sağlam durumdaki iki pencere açıklığı yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir. Kemerler duvarlardan 0.8 cm. lik bir kademedan sonra başlamaktadır. Kemerler iç ve dış cephelerde farklı olarak kemer başlangıç seviyesinden itibaren birer tuğla ve birer yassı dere taşı ile başlayıp, kemer örgüsüne dik, kılıcına yerleştirilen taş ve tuğladan oluşan almaşık

⁹⁶Kapı ve pencere açıklıklarının örgüsünde kaba yontu taş ve kaba yontu işlenmiş dere taşı birlikte kullanılmıştır. Bu açıklıklar, taşların kısa yüzde şaşırtmalı olarak yerleştirilmesiyle örülmüştür. Taşlar arasında kalan boşluklarda yatay ve dikey derzler arasına taş yongaları ve az sayıda tuğla parçası yerleştirilmiştir.

düzeni takip etmektedir.⁹⁷ Kemerlerde kullanılan tuğlalar ortalama 2.5 cm. kalınlığındadır ve harç-tuğla oranı 1/1 olarak uygulanmıştır. Kemer karnı ise harçlı moloz taş ile doldurularak boyuna dikdörtgen pencere açıklığı elde edilmiştir. Dolgunun kemer omuzlaması hizasında ahşap hatıllarla desteklendiğini gösteren izler vardır (Lev. 14b, c, d).

Kuzey ek mekan batısında ise yuvarlak kemerli düzenlemeye sahip kapı açıklığı yer almaktadır. Harç ile birbirine bağlanmış kaba yontu moloz taşın kılıcına dizilmesiyle örülen kemerin derz aralarında yer yer taş yongaları ve kemer kalınlığı içerisinde ise küçük boyutlu moloz taşlar kullanılmıştır (Lev. 15a, b).

Duvarlarda harç derz yüzeyine taşırılarak, cephe yüzeyinde, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 cm. ve 1.5 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler oluşturmuştur. (Lev. 16a) Bu uygulamadan sonra iki tabaka halinde sıva uygulandığı kuzey nefin, atriumun ve kuzey ek mekanın iç cephelerinde tespit edilen sıva kalıntılarında anlaşılmaktadır. Bu sıvalardan, duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1.5-2.5 cm. arasında değişen alt tabaka (arricciato) katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Üzerinde duvar resmi uygulanan ve kalınlıkları 0.5-0.7 cm. arasında değişen sıvanın üst tabakası (intonaco) ise içerisinde çok küçük taneli siyah, gri ve bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz beyaz renkte kireç harcıdır (Lev. 16b).

Güney nefte yer alan stylobat düzgün kesilmiş kireç taşlarıyla yapılmıştır Üzerinde ise in situ durumda, kireç taşından yapılmış Attika Tip B grubunda sütun dört sütun kaidesi yer almaktadır ⁹⁸ (Lev. 17a).

⁹⁷Doğu kemer dış cephe; 1 sıra taş 4 sıra tuğla 1 sıra taş 4 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 4 sıra tuğla 1 sıra taş. Doğu kemer iç cephe; 1 sıra taş 4 sıra tuğla 1 sıra taş 5 sıra tuğla 1 sıra taş 5 sıra tuğla 1 sıra taş 4 sıra tuğla 1 sıra taş. Batı kemer dış cephe; 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla 2 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla bir sıra taş. Batı kemer iç cephe; 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 1 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş 3 sıra tuğla 1 sıra taş.

⁹⁸2007 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda zeminin, avlu ve doğu ek mekanı da kapsayacak şekilde *opus tessellatum* mozaikle kaplı olduğu tespit edilmiştir. bk. Olcay Uçkan vd. (2009), s. 373-386.; Sütun kaideleri için bk. G.K. Öztaşkın ve S. Sertel (2015). Olympos Antik Kenti Bizans Dönemi Sütun

Kuzey nef stylobatının altında moloz taşlardan yapılmış, harçlı, kalın bir dolgu tabakası vardır. Dolgu tabakasının varlığı, kilisenin eğimli bir alanda yapıldığının kanıtıdır. Dolgunun yüksekliği ve kuzey nefin altında yer alıyor olması, kilisenin büyük bölümünün dere yatağı içine yapılmış olduğunu göstermektedir (Lev. 17a).

Atrium, kuzey ek mekan ve pastoforium duvarlarının kuzey nef duvarıyla birleştiği kesişme noktalarında dilatasyon görülmektedir. Ancak bu dilatasyonlarda kesişen iki duvar birbirinden tamamıyla bağımsız bırakılmayarak belli aralıklarla bir duvardan diğerine atılan taşlarla zayıf da olsa, organik bağlantısı sağlanmıştır (Lev. 17b).

3.2. Piskoposluk Kilisesi

Yeri

S7-VII, Sektöründe bulunan Piskoposluk Kilisesi, kentin kuzey bölümünde bulunan dikdörtgen planlı bir çevre duvarıyla çevrelenen Episkopeion Yapı Topluluğu (Piskoposluk Sarayı) içerisinde yer almaktadır. Piskoposluk Kilisesi bu yapı topluluğu içerisindeki en büyük boyutlu yapıdır ve organik bağlantı içerisinde olduğu Vaftizhane ve diğer mekanlarla birlikte kompleksin merkezini oluşturmaktadır (Lev. 10a, Lev. 18a).

Plan Özellikleri

Kilise üç nefli transeptli plan tasarımına sahiptir. Kilisenin batısında 23 x 4.50 m. ölçülerinde nartheks yer alır. Narthekse giriş güneyindeki dikdörtgen bir kapı açıklığı ile sağlanmıştır. Nartheksin oldukça tahrip olmuş batı duvarı üzerinde sadece dört pencere halen görülebilmektedir. Nartheks'in kuzey duvarındaki 1.05 m. genişliğinde bir kapı ile vaftizhane vestibulum'una (giriş mekanı) geçilmektedir. Doğu duvarında ise nef eksenlerinde yer alan üç kapı ile naosa ayrıca güneydeki ek mekana geçilmektedir (Lev. 20b). Naosta nef ayrımı stylobatlar üzerinde yer alan sütunlar ile sağlanmıştır. Stylobat

Başlıkları ve Kaideleri. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan), İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

düzenlemesi transept başlangıcında T kesitli payelerden kuzey ve güneye doğru devam etmektedir. Transept kollarında L kesitli payeler ile doğuya dönen stylobatlar apsisin iki yanındaki payandalarda sonlanmaktadır (Lev.20a). Bu düzenlemesiyle yapı "Kısaltılmış Haç Transept" planlıdır. Kilise doğu-batı yönünde (apsis yarım dairesi dâhil) 33.50 m. uzunluğundadır. Orta nef 8.80 m., yan nefler 3.40 m. genişliğindedir. Transept kuzey-güney yönünde 26.60 m., doğu-batı yönünde 10.90 m. ölçülerindedir. Kilisenin doğusunda içten ve dıştan yarım daire planlı apsisi yer almaktadır. Apsis önünde apsis yarım dairesini üç yünden çevreleyen II biçimli templon düzenlemesine ait stylobat görülmektedir. Transept kolları doğularında yer alan 1.10 m. genişliğinde kapı açıklıkları ile doğu duvarın arkasındaki köşe odalarına açılmaktadır. Kuzey transept kolunun kuzey duvarında yer alan 1.25 m. genişliğinde kapı açıklığıyla bu alandaki küçük atriuma, batı duvarındaki 1.25 m. genişliğinde kapı ile vaftizhaneye geçiş sağlanmıştır.

Güney nefin güneyinde, güney transept kolunun batısında kare dış form içine yerleştirilmiş, trikonchos planlı rölik şapeli yer alır.⁹⁹ Rölik şapeli ile nef bağlantısı, 2.25 m. genişliğinde kapı açıklığıyla sağlanmıştır. Doğu, güney ve batı yönlerinde 2.22 m. genişliğinde, 2.63 m. yüksekliğinde üç eksedra yer alır. Eksedralardan batı ve güneydekilerin yarım kubbelerinde 0.50 m. genişliğinde yuvarlak kemerli birer küçük pencere yer alır. Eksedralar arasında köşelere yerleştirilmiş yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş küçük nişler görülmektedir.

Rölik şapelinin batısında ise yine kiliseye bitişik dikdörtgen planlı 12.20x5.70 m. ölçülerinde bir ek mekan daha bulunmaktadır. Bu mekana giriş nartheks'ten yuvarlak kemerli bir kapı açıklığıyla sağlanmaktadır (Lev.20b). Mekanın kuzey duvarında batıya yakın konumlanmış, güney nefe bakan 1.30 m. genişliğinde bir pencere açıklığı yer almaktadır. Güney duvarında ise 0.90 m. genişliğinde, bu alandaki koridora bakan üç pencere açıklığı görülür. Mekanın doğu duvarı rölik şapeli ile ortak kullanımdadır ve bu

⁹⁹Kilisenin güneyinde yer alan trikonchos planlı ek mekan G.K. Öztaşkın tarafından "*Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*" adlı doktora tezinde Rölik Şapeli olarak önerilmiştir. bk. Öztaşkın (2013), s. 210-219.

duvarda rölik şapeline bakan 0.50 m. genişliğinde yuvarlak kemerli küçük bir pencere yer alır¹⁰⁰ (Lev.19a, b).

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş, kaba yontu taş ve dere taşı, birlikte kullanılmıştır. Derz aralarında kalan boşluklarda ise düzensiz bir şekilde taş yongaları ve küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Yapını pek çok yerinde tespit ettiğimiz devşirme kesme taş ve kaba yontu bloklar ise ağırlıklı olarak duvar köşelerinde, nefleri birbirinden ayıran stylobatlarda, paye ve payandalarında kullanılmıştır. Ayrıca yapının kapı açıklıklarında söve ve lento olarak işlev kazanmıştır.

Tuğla: Tuğla malzeme rölik şapelinin almaşık kapı kemerinde, eksedra yarım kubbelerinde ve pencere kemerlerinde kullanılmıştır. Tuğla parçaları ise kilise, rölik şapeli ve güney ek mekanın duvarlarında özellikle yatay derz aralarındaki kalan boşluklarda kullanılmıştır.

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak içerisinde dere kumu bulunan beyaz renkte kireç harcı kullanılmıştır (Ek 7).

Sıva: Kilisenin ve rölik şapelinin iç cephelerinde iki tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1-2 cm. arasında değişen alt tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Kalınlıkları 0.5 - 0.8 cm. arasında değişen ve üzerine duvar resmi uygulanan sıvanın üst tabakası ise içerisinde çok küçük taneli dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz ya da az gözenekli yapıya sahip, beyaz renkte kireç harcıdır (Ek 8).

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bk. Öztaşkın (2013), s. 82-89.

Teknik

Kilise duvarları Tip 2 olarak tanımladığımız moloz taş, dere taşı, ve kaba yontu taştan oluşan ancak ağırlıklı olarak moloz taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür (Ek 1). Kireç katkılı içerisinde irili ufaklı dere kumu bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 3.5 - 6 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir (Lev. 22a, b). Ayrıca kalınlıkları 64-68 cm. arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü 3.35 m. kotunda yassı dere taşı ve küçük boyutlu moloz taşların yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Kilisenin kuzey nef duvarında ve güney transept kolunun batı duvarında, söz konusu yatay hat sırasıyla aynı seviyede hatıl deliği sırası görülmektedir (Lev. 23a). Duvarların köşe noktalarında cephelerde kullanılan taşlara oranla daha büyük, kaba yontu taşlar ve kesme blok taşlar kullanılmıştır.¹⁰¹ Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilmiştir (Lev. 23b).

8.40 m. genişliğinde ve 4. m. derinliğindeki içten ve dıştan yarım daire planlı apsis naos zemin seviyesine göre 3.85 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Ortalama 1.10 m. kalınlığında apsis örgüsünde kilisenin beden duvarlarında göre daha düzenli sıralanmış moloz taşlar kullanıldığı görülmektedir. Apsis yarım dairesinin kuzey ve güney başlangıçlarında kilisenin beden duvarlarının köşe noktalarında olduğu gibi kaba yontu kesme taşlarla örülmüştür. Apsis cephesi büyük oranda yıkık olmasına karşın apsis duvarı üzerinde üçlü bir pencere açıklığının olduğunu gösteren paye örgüsüne ait izler görülmektedir.

Transept başlangıcındaki T payeler büyük boyutlu kesme taşların, kısa yüzde bir sıra yatay bir sıra ikili dizilmesiyle, uzun yüzde ise şaşırtmalı teknikte yerleştirilmesiyle örülmüştür. Kesme taşlar arasında kalan boşluklar yatay-dikey derzler arasında taş

¹⁰¹ Duvarların köşe noktalarında kullanılan taş boyutları; 30x60x28, 56x30x30, 50x32, 32x43, 64x25, 30x32, 54x32, 67x30, 76x28, 70x50, 77x22 cm. dir.

yongaları ve az sayıda tuğla malzeme kullanılmıştır (Lev. 24a-b, Lev. 25a, b). Her iki payenin örgüsünde devşirme kesme taşların kullanıldığı görülmektedir (Lev. 25c). Naosun batı duvarında yer alan payandalar T payelerin batı yönüne bakan kısa yüzleriyle aynı genişlikte olup payelerdeki gibi taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilmesiyle örülmüştür.

Kilisenin neflerini birbirinden ayıran ve yapının ana taşıyıcı elemanları olan sütunları taşıyan stylobatlar düzgün kesilmiş blok taşlardan oluşturulmuştur. Templon stylobat'ında ise kireç taşı kesme bloklar düzgün tıraşlanarak yüzeyleri perdahlanmıştır. Ayrıca bu stylobat üzerinde sütun kaidelerinin sabitlenmesi için açılmış zıvana delikleri bulunmaktadır¹⁰² (Lev. 26a).

Kilisenin nartheks'ine açılan güneydeki giriş kapısı, nartheks'ten neflere açılan kapılar ve vaftizhaneye açılan kapı ile transept kollarının doğusundan köşe odalarına açılan kapılar söve ve lentolu bir düzenlemeye sahiptir¹⁰³ (Lev. 26b, Lev. 27a-b, Lev. 28a). Ancak kilisenin narteksinden vaftizhaneye açılan giriş açıklığı haricindeki kapıların lentoları yıkık durumdadır. Roma Dönemi'ne ait kireç taşı malzemenen yapılmış lento ve söveler devşirme olarak kullanılmıştır. Kilisenin tüm in situ durumdaki sövelerin dış yüzeyleri kilisenin iç cephelerinde olduğu gibi iki tabaka halinde beyaz renkli kireç harcı ile sıvanmıştır (Lev.28b). Narteksten güney nefe ve vaftizhaneye açılan in situ durumdaki söve ve lento düzenlemeli giriş açıklıklarının üstünde kemerli bir alınlığının olduğunu gösteren, lento seviyesinde kemer başlangıç taşları görülmektedir (Lev.27a, Lev. 28a). Aynı durum güney transept kolunun doğusunda yer alan kapı açıklığında da izlenmektedir. Diğer kapı açıklıkların örgüsünde kaba yontu moloz taşlar kullanılmıştır. Bu açıklıklar kaba yontu moloz taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey yerleştirilmesiyle örülmüştür. Kapı açıklıkları kemer başlangıç seviyesine kadar yıkık olduğu için kemerlerinde kullanılan malzeme tipi hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bu açıklıklar üzerinde görülen kemer başlangıç taşlarından anlaşıldığı kadarıyla, kapıların yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip olduğu söylenebilir.

¹⁰²Nef stylobatları ortalama; 55x140x30, 60x120x30, 60x100x35 cm. boyutlarındadır. Templon stylobatları ortalama; 33x85x23, 30x25x95, 30x25x50 cm. boyutlarındadır.

¹⁰³Nef eksenlerinde yer alan dikdörtgen şekilli kapılardan merkezdeki 3.50 m., yan neflere açılan kapılar 1.75 m. genişliğindedir.

Nartheks'in batı duvarı büyük oranda yıkılmış olduğu için bu duvarda nasıl bir düzenleme olduğu tam olarak görülmemektedir. Ancak mevcut haliyle duvar üzerinde genişliği 0.98 m. dört pencere açıklığı bulunduğu anlaşılmaktadır. Görülen pencereler kuzey ve güney köşelere yakın alanda birbirlerine yakın ikişer pencere şeklinde simetrik yerleştirilmiştir. Güney transept kolunun güney duvarında ise bu alandaki koridora bakan 0.92 m. genişliğinde üç pencere açıklığı alt seviyelerinde korunmuştur.¹⁰⁴ Bu açıklıkların sonradan düzensiz örgü moloz taş tekniği ile kapatılmıştır. Kilisenin tüm pencere açıklıklarının örgüsünde kaba yontu taşlar kullanılmıştır (Lev. 29a).

Kilisenin güneyindeki rölik şapelinin, içine yerleştiği karenin beden duvarları kilise duvarları ile aynı niteliktedir. Ek mekanın iç cephesinin sıvalı olması malzeme-tekniğinin okunmasına izin vermemektedir. Ancak yer yer dökülmüş olan sıvalardan anlaşıldığı kadarıyla beden duvarları ve eksedraların düzensiz örgü moloz taş tekniğiyle, eksedra köşelerinin ve mekanın iç köşelerinin ise kaba yontu taşla örüldüğü söylenebilir. Mekanın 2.25 m. genişliğindeki kapı açıklığı kemer başlangıç seviyesine kadar kaba yontu taşların kısa yüzde şaşırtmalı teknikte yerleştirilmesiyle örülmüştür. Kemerli düzenlemesi günümüze ulaşmayan kapı açıklığının kemerinde, batı kemer başlangıcında görülebilen izlerden taş-tuğla almaşıklığı kullanıldığı anlaşılmaktadır (Lev.29b). Rölik şapelinin trikonchos'unu oluşturan eksedra yarım kubbe kemerlerinde ve pencere kemerlerinde, kemer örgüsüne dik, ard arda sıralanan tuğlalardan oluşan yuvarlak kemerli bir düzenleme görülür (Lev.30a-b, Lev.31a). Kemerlerde, kesilerek kullanılan tuğlaların kalınlığı 4.5 - 5.5 cm. arasında değişmektedir ve harç-tuğla oranı 1/1 olarak uygulanmıştır. Pencere açıklıklarında kemerler duvarlardan 3 cm.lik bir kademedan sonra başlamaktadır. Eksedra yarım kubbeleri ile mekânın 4 köşesinde yer alan küçük nişler ise ortalama 17-18 cm. genişliğinde 4-4.5cm. kalınlığındaki tuğlaların yatay şekilde üst üste şaşırtmalı teknikte yerleştirilmesiyle örülmüştür. Kubbede ise düzenli örgü şeklinde, küçük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır ve taşların arasında yatay ve dikey derzlerde taş yongaları kullanılmıştır¹⁰⁵ (Lev.31b).

¹⁰⁴ Pencereler naos zeminine göre 3.20 m. yükseklikte başlamaktadır.

¹⁰⁵ Kubbede kullanılan ölçülebilen taş boyutları;37x16x15, 40x17x16, 25x19x37, 30x10x35 cm. dir.

Kilisenin güneyinde yer alan dikdörtgen planlı ek mekanın batı ve güney duvarı malzeme kullanımını açısından birtakım farklı özellikler sergilemektedir. Bu duvarlar zemin seviyesinden 2.25 m. yüksekliğine kadar kilisede olduğu gibi Tip 2 olarak tanımladığımız düzensiz örgü moloz taş tekniğinde örülmüştür ve bu seviyeden itibaren yassı dere taşları ve yassı moloz taşlardan oluşan yatay bir hat izlenir. Kilise duvarlarından farklı olarak ise örgü bu hattan sonra ise Tip 1 olarak tanımladığımız, ağırlıklı olarak irili ufaklı dere taşlarından oluşan düzensiz örgü tekniği ile devam etmektedir (Lev. 32a). Kilisenin güney nef duvarıyla ortak kullanılan kuzey duvarda ise bu düzen izlenmemektedir. Bu mekanın kuzey batı köşesinde ve güney doğu köşesinde de görülen dilatasyon derzi uygulanmıştır. Mekanın batısında yer alan nartekse açılan kapı açıklığı yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir ve kemer duvardan 6 cm.'lik kademedden sonra başlamaktadır. Harç ile birbirine bağlanmış kaba yontu moloz taşın kılıcına dizilmesiyle örülen kemerin derz aralarında yer yer taş yongaları yerleştirilmiştir (Lev. 32b). Kemer kalınlığı içerisinde ise küçük boyutlu moloz taşlar kullanılmıştır. Mekanın kuzey duvarında batıya yakın konumlanmış, güney nefe bakan 1.30 m. genişliğinde bir pencere açıklığı, güney duvarında ise 0.90 m. genişliğinde, yan yana sıralanan üç pencere açıklığı kilisenin pencere açıklıklarında olduğu gibi kaba yontu moloz taşlar kullanılmıştır. Ancak yuvarlak kemerli olduğu anlaşılan pencere açıklıklarının kemerleri günümüze ulaşmamıştır (Lev.21b). Ek mekânın tüm kapı ve pencere açıklıklarının örgüsünde şaşırtmalı teknik kullanılmıştır (Lev. 33a, b).

Kilise ve kiliseye bağlı ek mekanların iç ve dış cephelerinde harç derz yüzeyine taşınarak, cephe yüzeyinde, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 cm. ve 3 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler oluşturmuştur. Bu uygulamadan sonra iki tabaka halinde sıva uygulandığı kilise ve ek mekanların iç cephelerinde görülen ve üzerinde duvar resmi izlerine rastladığımız sıva kalıntılarından anlaşılmaktadır (Lev. 34a). Bu sıvalardan, duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1-2 cm. arasında değişen alt tabaka (arricciato) katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Üzerinde

duvar resmi¹⁰⁶ yapılan ve kalınlıkları 0.4 - 0.8 cm. arasında değişen sıvanın üst tabakası (intonaco) ise içerisinde çok küçük taneli dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz ya da az gözenekli yapıya sahip, beyaz renkte kireç harcıdır (Lev. 34b).

Kilisede payandalar ile naos'un batı duvarı arasında ve nartheks'in kuzey batı köşesinde dilatasyon görölmektedir. Dikdörtgen plânlı güney ek mekânın kuzey batı köşesinde ve güney doğu köşesinde de dilatasyon görölür. Güney transept kolunun güney duvarının rölik şapeli ile birleştiiği alanda ve güney köşe odasının güney duvarının transept duvarıyla birleştiiği alanda da dilatasyon izlenmektedir (Lev. 35a).

3.3. Vaftizhane

Yeri

S7-VII, Sektöründe bulunan Vaftizhane, kentin kuzey bölümünde bulunan dikdörtgen planlı bir çevre duvarıyla çevrelenen Episkopeion Yapı Topluluğu içerisinde yer almaktadır. Vaftizhane bu yapı topluluğu içerisinde organik bağlantı içerisinde olduğu Piskoposluk Kilisesi'nin kuzeyinde yer almaktadır ve kiliseye bitişik inşa edilmiştir (Lev. 10a, Lev. 18a).

Plan Özellikleri

Vaftizhane 14.40 x 12.20 m. ölçülerinde (apsis nişi dâhil) üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir. Vaftizhanenin batısında 12.20 x 6.60 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı bir vestibulum (giriş mekânı) yer alır.

¹⁰⁶Psikoposluk Kilisesinin rölik şapelinin güney eksedra ile apsis yarım kubbesinde yer alan resimler günümüze ulaşabilmiştir. Eksedranın apsis yarım kubbesinde, ortada büyük bir madalyon içinde kolları eşit uzunlukta olan büyük bir haç bulunmaktadır. 4. yüzyılda oluşturulan ve bir költ olarak karşımıza çıkan haç, dini yapılarda ve mezar yapılarında yoğun olarak tasvir edilmiştir. Olympos'taki yapının güney eksedra yarım kubbe başlangıcının hemen altında, yuvarlak kemerli pencerenin doğusunda, profilden tasvir edilmiş bir tavus kuşu figürü vardır. Benzer anıtsal resim sanatı örnekleri ile tavus kuşu figürü, yapının vaftizhane ya da mezar yapısı olabileceği düşünülmektedir. Tavus kuşu motifinin mezar költü ile yaygın olarak kullanılması, yapının mezar işlevli olduğunun göstergesidir. Gömü ile ilişkin sembolik tasvirlerin yoğun olarak betimlenmesi yapının bir gömü yapısı olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. N.Çorağan Karakaya (2015). Olympos'taki Bizans Dönemine Ait Duvar Resimleri. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan), İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

Vestibulum, iki L kesitli paye ve payeler arasındaki stylobat üzerinde yer alan sütunlar ile üç yönden portiko'lu bir düzenlemeye sahiptir. Portiko ile çevrelenen alanın batısında birbiri ile simetri içerisinde yerleştirilmiş beş nişli düzenlemeye sahip çeşme duvarı yer alır. Merkezdeki ve iki kenardaki nişler zemine kadar ilerlerken, diğer iki niş zemin seviyesinden 0.75 m. yükseklikte sonlanmaktadır (Lev. 37b).

Çeşmenin önündeki stylobat'lar ile çevrelenmiş alan portiko zemininden 0.15 m. alçak tutulmasıyla çeşme önünde 6 x 3.80 m. ölçülerinde bir impluvium (havuz) oluşturulmuştur.

Vestibulum'un güneyinde yer alan kapı kilisenin nartheks'ine, doğu duvarında yer alan yuvarlak kemerli üç kapı vaftizhanenin üç nefine açılmaktadır. Kuzey duvarda alt seviyelerinde korunmuş, 1'er m. genişliğinde iki pencere açıklığı yer alır (Lev. 37a).

Vestibulum'un güneybatı köşesinde duvarların birleştiği alanda dikey olarak yerleştirilmiş pişmiş toprak künk parçaları görülmektedir. Bu düzenleme olasılıkla üst örtünün su tahliye kanalına aittir. Kilise ve vaftizhane çatıları arasından akan sular buradan impluvium'a iletilmiş olmalıdır.

Vaftizhane, doğusu apsisli üç nefli bir düzenlemeye sahiptir. Nef ayrımı stylobat'lar üzerinde yer alan sütunlar ile sağlanmıştır. Batı duvardaki payandalardan başlayan stylobat'lar doğu duvara kadar uzanmaktadır. Apsisin güneyindeki 1.20 m. genişliğindeki bir kapı ile kilisenin kuzey transept koluna, kuzeyindeki aynı genişlikte bir kapı ile ek mekânlara geçilmektedir. Güney nef arkadlı bir düzenlemeye sahiptir. Güney duvar önünde köşelerde ve ortada yer alan toplam altı payanda ile beş gözlü bir arkad oluşturulmuştur. Payandalar doğu-batı yönlü kemerler ile birbirine bağlanmıştır. Arkadı oluşturan payandalar doğuda apsis yanındaki 0.60 m.lik çıkıntıyı, sütunları ve batıdaki payandayı karşılamaktadır (Lev. 36b).

İçten ve dıştan yarım daire şeklindeki apsis önünde haç planlı vaftiz havuzu (kolymbethra) yer alır. Nef zemininden yüksek tutulmuş havuz içten içe 2 x 2 m. ölçülerinde yunan haçı plânındadır. Havuzun batı haç kolu içten yarım daire dıştan

dikdörtgen, kuzey ve güney haç kolları dikdörtgen plânlıdır. Doğu haç kolu ise içten ve dıştan yarım daire şeklinde sonlanmaktadır (Lev. 38a).

Kuzey duvar üzerinde doğu ve batıya yakın durumda alt seviyeleri korunmuş, 0.94 m. genişliğinde iki pencere açıklığı görülmektedir. Apsis yarım dairesi üzerinde de ikiz pencere düzenlemesi olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁷ (Lev. 19a-b, Lev. 36a).

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş, kaba yontu taş ve dere taşı, birlikte kullanılmıştır. Derz aralarında kalan boşluklarda ise düzensiz bir şekilde taş yongaları ve küçük boyutlu dere taşları kullanılmıştır.

Tuğla: Tuğla malzeme Vaftizhane vestibulum'u batı duvarında yer alan nişlerin yarım kubbesi ve kemerlerinde kullanılmıştır. Tuğla parçaları ise özellikle duvar örgüsünde yatay derz aralarındaki kalan boşluklarda kullanılmıştır.

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak içerisinde dere kumu bulunan beyaz renkte kireç harcı kullanılmıştır (Ek 7).

Sıva: Vaftizhanenin iç cephelerinde iki tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1-1.8 cm. arasında değişen alt tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Kalınlıkları 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen ve üzerine duvar resmi uygulanan sıvanın üst tabakası ise içerisinde çok küçük taneli siyah, gri, beyaz, bordo ve kırmızı renkte dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz yapıya sahip beyaz renkte kireç harcıdır (Ek 8).

¹⁰⁷Detaylı bilgi için bk. G.K. Öztaşkın (2013), s.97-101.

Teknik

Vaftizhane duvarları organik bağlantı içerisinde olduğu kilise ve ek mekanlarının genel yapısına uygun olarak Tip 2 olarak tanımladığımız moloz taş, dere taşı, ve kaba yontu taştan oluşan ancak ağırlıklı olarak moloz taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür (Ek 1). Kireç katkılı içerisinde irili ufaklı dere kumu bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 3.7-5 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir (Lev. 39a). Ayrıca 60-76 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır.

Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü 2.40, 4.30 m. kotlarında yassı dere taşı ve küçük boyutlu moloz taşların yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Zemin seviyesinden itibaren ilk yatay hat sırasında ise duvar içerisinde ahşap iskele kiriş delikleri vardır. Vaftizhanenin kuzey - güney duvarlarında ve vestibulumun batı duvarının iç yüzünde yaklaşık zemin seviyesinden 4.30 m. kotunda (yatay hat sırası) başlayan hatlı deliği sırası görülmektedir (Lev. 39b). Ayrıca vestibulumun batı ve kuzey duvarlarında ikinci yatay hattan sonra duvar örgüsünde kullanılan dere taşı malzeme ağırlık kazanarak tip 2 olarak tanımladığımız duvar örgüsünden farklı bir özellik sergilemiştir. Duvarların köşe noktalarında cephelerde kullanılanlara oranla daha büyük boyutlu 44 x 19 x 20 - 55 x 20 x 22 cm. arasında değişen kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilerek köşe örgülerinde dayanıklılık sağlanmıştır.

Ortalama 70 cm. kalınlığındaki apsis örgüsünde beden duvarlarına göre daha düzenli sıralanmış moloz taşlar kullanılmıştır. Apsis örgüsünde kullanılan bu taşların apsis yayının başından merkezine doğru, giderek küçüldüğü izlenmektedir. Zemin seviyesinden 5.42 m. yüksekliğine kadar korunabilmiş apsisin üst kesimlerinde, 4.41 m. kotunda apsis yarım kubbe başlangıcı görülmektedir. Mevcut kalıntılardan anlaşıldığı

kadarıyla apsis yarım kubbesi, kaba yontu moloz taşların yatay yerleştirilerek, düşey derzlerinin aynı hizaya denk gelmeyecek şekilde dizilmesiyle örülmüştür.¹⁰⁸ Apsis yarım dairesinin kuzey ve güney başlangıçlarında duvarlarının köşe noktalarında olduğu gibi büyük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır.¹⁰⁹ Zemin seviyesinden 2.90 m. kotunda başlayan 1.80 m. genişliğindeki apsis pencere açıklığı kısa yüzde, kaba yontu taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilmesiyle örülmüştür. Pencere açıklığı kemer başlangıç seviyesine kadar yıkık olduğu için burada kullanılan malzeme ve nasıl bir düzenlemeye sahip olduğu söylenememektedir¹¹⁰ (Lev. 40a).

Vaftizhanenin paye ve payandalarında kaba yontu taşlar ve moloz taşlar birlikte kullanılmıştır. Taşlar arasında kalan boşluklara taş yongaları ve tuğla parçaları yerleştirildiği, taşların birbirlerine harç ile bağlandığı görülmektedir. Vestibulum'un L kesitli payelerinin kısa yüzleri taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilmesiyle başlayıp üst kısımlara doğru şaşırtmalı teknikte yerleştirilmesiyle örülmüştür. Uzun yüzde ise taşların uzun kenarı her iki yüzeye paralel gelecek şekilde atlamalı olarak yerleştirilmiştir (Lev. 40b-c). Vaftizhanenin batı ve güney duvarındaki payandaları ise taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilmesiyle örülmüştür.

Vestibulumun güney duvarında yer alan ve kilise narteksiyle vaftizhane arasındaki bağlantıyı sağlayan 1.2 x 2.10 m. ölçülerindeki kapı açıklığı Roma Dönemi'ne ait kireç taşı bloklardan oluşturulan söve ve lentolu bir düzenlemeye sahiptir. Lentolu kapı açıklığının üzerinde ise kemerli bir alınlığının olduğunu gösteren lentonun her iki yanında kemer başlangıç taşları görülmektedir¹¹¹ (Lev. 27a). Sövelerin dış yüzeyleri vaftizhanenin iç cephelerinde olduğu gibi iki tabaka halinde beyaz renkli kireç harcı ile sıvanmıştır. Vaftizhane vestibulumunun doğu duvarında yer alan vaftizhanenin üç nefine açılan kapı açıklıkları ile apsisin kuzey ve güneyinde yer alan kapı açıklıklarının örgüsünde kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Bu açıklıklar kaba yontu taşların kısa yüzde,

¹⁰⁸Apsis kubbesinde kullanılan taş boyutları; 52x18x31, 44x21x30, 50x18x27 cm. dir.

¹⁰⁹70x27x16 -47x30x23 cm. boyutları arasında değişen kaba yontu taşlar 1 sıra apside 1 sıra doğu cepheye doğru atlamalı olarak yerleştirilmiştir. Böylece apsis örgüsünde dayanıklılık sağlanmıştır.

¹¹⁰G.K. Öztaşkın "*Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*" adlı doktora tezinde vaftizhane apsis penceresinin, yapı topluluğundaki diğer pencere düzenlemelerinde karşılaşılan kemer kullanımını referans alarak iki kemerli düzenlenmiş çifte pencere şeklinde olduğuyla ilgili restitüsyon önerisi getirmiştir. bk. G.K. Öztaşkın (2013), s.194

¹¹¹Olympos antik kenti içerisinde kemerli alınlığı bulunan söve ve lentoyla oluşturulan boyuna dikdörtgen kapı ve pencere açıklıkları tespit edilmiştir. Bunun günümüze gelmiş en sağlam örneği güney kentte yer alan S6-VII sektöründe yer alan yapının 1 no'lu odasının kuzey batı penceresidir (Lev. 61b).

şasırtmalı teknikte dizilmesiyle örülmüştür. Kapı açıklıkları kemer başlangıç seviyesine kadar yıkık olduğu için kemerlerinde kullanılan malzeme tipi hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak açıklıklar üzerinde görülen kemer başlangıç taşlarından anlaşıldığı kadarıyla kapıların yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip olduğu söylenebilir (Lev. 41a).

Vaftizhane ve batısındaki vestibulumun kuzey duvarında yer alan ikişer pencere açıklığı alt seviyelerine kadar yıkık durumdadır. Bu nedenle bu açıklıkların ne tür bir düzenlemeye sahip olduğu bilinmemektedir. Söz konusu bu açıklıklarının düzensiz örgü moloz taş tekniği ile sonradan kapatıldıkları görülmektedir (Lev. 41b).

Vaftizhane vestibulum'u batı duvarında yer alan çeşme duvarı beş nişli bir düzenlemeye sahiptir.¹¹² Merkezdeki ve iki kenardaki nişler zemine kadar ilerlerken, diğer iki niş zemin seviyesinden 75 cm. yükseklikte başlamaktadır. Yarım daire kesitli nişler, yarım kubbe ve kemerine kadar düzensiz örgü moloz taş tekniğinde örülmüştür. Niş köşelerinde ise cephede kullanılan taşlara oranla daha büyük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır.¹¹³ Kemer yaylarında ve yarım kubbe örgülerinde uzunluğu 15 - 19 cm. kalınlığı 3.5 - 4.5 cm. arasında değişen tuğlalar tercih edilmiştir. Nişlerdeki tuğlaların daha büyük boyutlu tuğlalardan kesilerek kullanıldıkları görülmektedir (Lev. 42a).

Niş kemerleri, kemer başlangıç seviyesinden itibaren 3 cm. lik kademedden sonra birer tuğla ile başlayıp kemer örgüsüne dik kılıcına dizilmiş, ard arda sıralanan tuğla olarak devam etmektedir. Harç-tuğla oranı ise 1/1 olarak uygulanmıştır. Niş kemerleri yarım daire şeklinde, 4 cm. kalınlığındaki tuğlalar ile yapılmış ince bir hat ile çevrelenmiştir. Yine 4 cm. kalınlığında tuğla ile başlayan niş yarım kubbeleri dekoratif özellikleriyle dikkat çekicidir. En güneyde yer alan niş yarım kubbesinde altta trapez kesitli tuğladan itibaren, tuğla ile yapılmış 4 sıra halinde balık pulu motifi izlenmektedir. Balık pulu motifin sonlandığı niş yarım kubbesinin üst kısmında ise tuğlaların diyagonal yerleştirildiği görülmektedir. Diğer nişlerde ise alt ve üstte yatay bantlar şeklinde

¹¹²Yarım daire plânlı nişlerden merkezin iki yanında yer alan nişler 0.37 m. derinliğinde, 0.66 m. genişliğinde ve 1.73 m. yüksekliğinde; merkezdeki ve iki kenardaki nişler 0.47 m. derinliğinde, 0.86 m. genişliğinde ve 1.55 m. yüksekliğindedir.

¹¹³Niş aralarında kaba yontu taşlar bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilerek örülmüştür. Köşelerde ise taşların uzun yüzlerinin her iki farklı cepheye doğru atlamalı olarak yerleştirilmiştir.

yerleştirilmiş tuğlalar arasında çapraz bantlar oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğlalar yer alır (Lev. 42b).

Vaftizhanenin neflerini birbirinden ayıran stylobatlarda ve vestibulumun portikolu düzenlemesinde paye ve payandalar arasında kalan stylobatlarda kaba yontu taşlar ve kaba yontu biçiminde işlenmiş dere taşları kullanılmıştır¹¹⁴ (Lev. 43a-b).

Vaftizhanenin doğusunda apsis önünde yer alan vaftiz havuzunun tüm duvar ve merdivenleri moloz taş kullanılarak örülmüş ve tüm yüzeyler beyaz mermer plakalar ile kaplanmıştır. Doğu haç kolunun alt seviyesinde ise sarı ve siyah renkli mermerler kullanılarak çift renkli bir görünüş sağlanmıştır¹¹⁵ (Lev. 44a).

Yapının iç ve dış cephelerinde harç derz yüzeyine taşırılarak, cephe yüzeyinde, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 cm. ve 2.5 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler ve yatay derz arasına gelecek şekilde düz çizgiler oluşturmuştur (Lev. 44b.) Bu uygulamadan sonra iki tabaka halinde sıva uygulandığı vaftizhanenin iç cephelerinde görülen ve üzerinde duvar resmi bulunan sıva kalıntılarından anlaşılmaktadır. Bu sıvalardan, duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1 - 1.8 cm. arasında değişen alt tabaka (arricciato) katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Üzerinde fresko uygulanan ve kalınlıkları 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen sıvanın üst tabakası (intonaco) ise içerisinde çok küçük taneli siyah, gri, beyaz, bordo ve kırmızı renkte dere kumu katkı, sert dokulu, gözeneksiz yapıya sahip beyaz renkte kireç harcıdır¹¹⁶ (Lev. 45a, b).

¹¹⁴Vestibulum stylobatlarında kullanılan taş ölçüleri; 20x23x50 cm. - 38x20x 58 cm. Vaftizhanenin neflerini birbirinden ayıran stylobatlarda kullanılan taş ölçüleri; 28x15x56 - 50x15x53 cm. dir.

¹¹⁵Piskoposluk kilisesinin vaftizhanesinde yer alan vaftiz havuzuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. G.K. Öztaşkın (2013), s.100-109.

¹¹⁶Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesinin duvar resimleri büyük oranda tahrip olmuştur. Vaftizhanenin güney nefinin güney duvarında kıvrık dallar ile iki yanında kuş figürleri bulunmaktadır. Bu betimlemeler Akdeniz Bölgesi'ndeki benzer işlevli yapılarda da görülmektedir. Anadolu'da dini sivil yapılara ait erken dönem mozaiklerinde de benzer kompozisyonlarla karşılaşılmaktadır. Vaftizhanedeki duvar resimleri benzer örneklerle karşılaştırıldığında M.S. 5.- 6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çorağan Karakaya.(2015), (Baskıda).

Vaftizhanenin güney duvarındaki ve batı duvarındaki payandalar ile duvar arasında dilatasyon görülür (Lev. 46a). Payandalar ve duvar arasındaki organik bağlantıyı çok az sayıda taş sağlamaktadır.

3.4. Liman Bazilikası

Yeri

S5-S6/V sektöründe bulunan, Liman Bazilikası olarak adlandırılan yapı, güney kentte, Liman Caddesi'nin güneyinde yer almaktadır (Lev. 10a).

Plan Özellikleri

Duvarları kısmen günümüze ulaşmış olan, yamuk dörtgen bir alanın güney bölümünde doğu - batı doğrultusunda uzanan üç nefli bir bazilika yer almaktadır. Kilisenin naosu, doğu - batı doğrultusunda içten 21.45 m., kuzey - güney doğrultusunda ise, apsis yarım yuvarlağı dahil, 34 m. ölçülerine sahiptir. Naos, stylobat üzerine yerleştirilmiş, sütunlardan oluşan karşılıklı iki sütun dizisi ile üç nefe ayrılmıştır. Yaklaşık 11 m. genişliğindeki orta nefin doğusunda içten ve dıştan yuvarlak, üzerinde kemerli dört pencere açıklığı olan dışa taşkın bir apsis yer almaktadır. Nartheksi olmayan kilisenin batı cephesinde, güney nefe açılan bir kapı görülmektedir. Orta ve kuzey nef eksenlerinde olması beklenen olası kapı açıklıkları ise, bu bölümde çok yüksek olan yıkıntı molozu altında kalmış olduğu için görülememektedir. Güney nef yaklaşık 5.50 m. genişliğindedir. Doğusundaki bir kapı açıklığı ile köşe odasına bağlanmaktadır. Güney duvarda kapı açıklığı yoktur ve bugüne ulaşan yüksekliğinden dolayı da pencere açıklıklarının konum ve yüksekliklerine dair bir veri elde edilememiştir. Kuzey nef 3.10 m., güney nef ise, 5.50 m. genişliğindedir ve kilisenin güney duvarında olduğu gibi, kuzey duvarda da pencere ve kapı açıklığına dair bir iz görülememektedir.¹¹⁷

¹¹⁷Bazilikanın kuzey ve güney nefleri arasındaki genişlik farklılığını, kuzey nefin daraltılmasıyla açıklamak mümkündür. Kilisenin ilk inşa evresinde olasılıkla atriumu kuzeyde bulunmaktadır. Bunun en önemli göstergesi anıtsal giriş açıklıklarının, kuzeyde ve Liman Caddesi cephesinde olmasıdır. Ancak, Kuzeyde yer alan apsisli ek yapının inşası sırasında ana yapının düzeninden ödün verilerek, kuzey nef duvarı olasılıkla iki metre kadar güneye çekilerek kuzey nef daraltılmış ve atrium iptal edilmiştir. Bu durum kuzey ek yapının önemsendiğine de işaret etmektedir. Yapının bu şekilde daraltıldığına dair en

Kilisenin kuzeyinde ise kiliseye bitişik olarak yapılmış mekan daha yer almaktadır. Doğusunda içten ve dıştan yarım daire formlu dışa taşkın bir apsisi olan mekanın batısında, atrium benzeri bir mekan izlenmektedir. Apsisin kuzeyinde yer alan bir köşe odası, batısındaki bir kapı açıklığı ile ana mekana bağlanmaktadır. Apsisli mekanın kuzeyinde ve doğusunda kiliseyi de içine alan yamuk dörtgen planlı alanın çevre duvarları konumlanmaktadır. Kuzeyde yer alan çevre duvarı ile apsisli mekanın kuzey duvarı arasında bir koridor düzenlemesi oluşturulmuştur. Apsisin doğusundan geçen doğu duvar üzerinde, içten trikonchos, dıştan yarım daire plânlı ve dışa taşkın bir niş yer almaktadır¹¹⁸(Lev. 47a, Lev. 48a).

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş, kaba yontu taş ve devşirme blok taşlar kullanılmıştır. Duvarların derz aralarında kalan boşluklarda ise düzensiz bir şekilde taş yongaları yerleştirilmiştir.

Tuğla: Tuğla malzeme bazilikayı çevreleyen almaşık teknikte inşa edilen duvarlarında ve güney nefe açılan kapı açıklığının örgüsünde kullanılmıştır. Tuğla parçaları bazilikanın düzensiz örgü moloz taş tekniği ile örülen duvarlarında, yatay ve dikey derzler aralarındaki kalan boşluklarda kullanılmıştır.

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır (Ek 7).

Sıva: Bazilika ve organik bağlantı içerisinde olduğu ek mekanların duvar yüzeylerinde farklı tekniklerle uygulanmış sıva kalıntıları tespit edilmiştir (Ek 8).

önemli veri, kilisenin oranlar sisteminden elde edilmektedir. Bu gün, kuzey ek mekânın güney duvarı, kuzey nef duvarı olarak kabul edilirse, kilisenin 1/2 oranına uygun biçimde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre, hem yapının genel proporsiyonları hem de neflerin birbirine oranları 1/2 oranının kullanıldığını göstermektedir. bk. Mergen (2011), s.530.

¹¹⁸Detaylı bilgi için bk. Z. D. Gökalp ve Ş. Yıldırım (2009). Preliminary report on the harbour basilica or the great basilica in the ancient city of Olympos, *Proceedings of the XII SOMA* (Ed: H. Oniz), Oxford: Hadrian Books, s. 183-189.

Teknik

Kilisenin duvarlarında ve taşıyıcı sisteminde farklı malzeme ve teknikler bir arada kullanılmıştır. Kilisenin içine yapılmış olduğu dörtgen mekanın güney, doğu ve batı duvarın güney bölümünde duvarlarında almaşık teknik görülmektedir (Ek 1). Ancak, güney ve batı duvarın güney bölümü daha alçak korunabilmiş olduğundan üst seviyede bu teknik takip edilemez. Almaşık tekniğin en iyi izlenebildiği kilisenin güney nefinin doğusunda yer alan düzensiz moloz taş örgü ile başlayan duvar, boyutları ortalama 31x30x5 cm. olan tuğlalardan oluşan üç sıra tuğla dizisi ile devam etmektedir ve bu almaşıklık, tuğla örgünün üç kez tekrarlanması şeklinde düzenlenmiştir. (Lev. 50a, b) Harç tuğla oranı 1/1 şeklinde uygulanmıştır. Ayrıca 80-85 cm. kalınlıkları arasında değişen almaşık teknikte örülmüş duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır.¹¹⁹

Dikdörtgen çevre duvarının batı ve doğu duvarlarının kuzey bölümü ile kuzey duvarda moloz taş - kaba yontu taşın birlikte kullanıldığı düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Kireç katkılı içerisinde yoğun miktarda çok küçük ve küçük taneli dere kumu ve sönmemiş kireç bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve kiremit parçaları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 5-6 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir (Lev. 51a-b, Lev.52a-b). Ayrıca 85 cm. kalınlığındaki duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Büyük bir mekan oluşturan almaşık teknikte ve düzensiz örgü moloz taş teknikte yapılmış iki duvar arasındaki malzeme-teknik farklılığına rağmen birbirlerine bağlandıkları kuzeybatı ve kuzey doğu köşede dilatasyon görülmez ve duvar kalınlıkları biri birine eşittir. Bu durum bir onarım evresinin söz konusu olduğunu göstermektedir. Doğu duvarın güney bölümünde izlenebilen ve kentteki karşılaştırma örneklerinden dolayı M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen almaşık tekniğin, duvarın kuzey tarafında birden kesilerek düzensiz örgü

¹¹⁹Liman Bazilikasını çevreleyen almaşık duvarların iç yüzünde tek kat sıva kalıntısı tespit edilmiştir. Dış cephelerde ise her hangi bir sıva izine rastlanmamıştır. Liman Bazilikasının almaşık duvarının iç yüzünde kullanılan beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli, kalınlığı 1 cm. olan sıvanın bileşiminde çok küçük boyutlu siyah, beyaz renkte kum, tuğla kırığı (irmik büyüklüğünde), kireç bulunmaktadır.

moloz taş tekniğiyle devam etmesi, henüz işlevini yitirmediği dönemde uğradığı bir hasar sonrasında tamamen moloz taş ile onarılmış olabileceğine işaret etmektedir (Lev. 51b). Duvarların köşe noktalarında cephelerde kullanılan taşlara oranla daha büyük, kaba yontu taşlar ve devşirme kesme taşlar kullanılmıştır. Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilmiştir¹²⁰ (Lev. 53a).

Kilisenin ilk inşa evresine ait kuzey nef duvarı neredeyse tamamen yıkıntı molozun altında kalmıştır. Bu nedenle duvarın sadece alt seviyesi görülebilmektedir. Söz konusu duvarın aynı zamanda, görülebilen kuzey cephesinin sıvalı ve yosun kaplı olması malzeme ve yapım tekniğinin okunmasına imkan vermemektedir. Ancak duvar kalınlığı olarak kilisenin çevre duvarlarıyla paralellik göstermektedir.

Harç ile birbirine bağlanmış kesme taş bloklarla oluşturulmuş apsisin malzemesinin tamamı, bir Roma yapısından devşirilmiştir¹²¹ (Lev.53b). Apsis temel seviyesinin özellikle kuzey bölümünde görülen devşirme Sıma bloğu ve blok taşların yüzeyindeki anoturasislerin işlev dışı bırakılarak geliş güzel bir şekilde kullanılması da bunu desteklemektedir. Apsis mimarisine uygun formlarda işlenen devşirme kireç taşı bloklardan oluşan apsis yayının iç yüzeyinde yer alan delikler, apsisin özgün durumunda mermerle kaplanmış olduğunu düşündürmektedir (Lev.54a-b). Apsisin inşasında farklı boyutlardaki blokların kullanımından dolayı, pencere yüksekliklerinde ve genişliklerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Apsisin güney tarafında üst seviyede sadece bir kısmı koruna gelmiş kemer atılımlarından anlaşıldığı kadarıyla, apsis pencereleri düzgün kesme kum taşlarından oluşan yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir (Lev.55a).

¹²⁰Liman Bazilikasının kuzeyinde yer alan düzensiz örgü moloz taş tekniğinde inşa edilen duvarın iç yüzünde iki, dış yüzünde ise tek kat sıva kalıntısı tespit edilmiştir. İç cephede duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1 - 2 cm. arasında değişen ilk tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Kalınlıkları 0.5 - 0.8 cm. arasında değişen ve üzerine boya izine rastlanan sıvanın üst tabakası ise içerisinde az miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, gri, bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sert dokulu, gözeneksiz beyaz renkte kireç harcıdır. Bu sıva tabakasından üstünde murç benzeri bir aletle oyuklar açıldığı tespit edilmiştir. Dış cephede kullanılan beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli, kalınlığı 2 cm. olan sıvanın bileşiminde az miktarda çok küçük boyutlu siyah renkte kum, yoğun miktarda kireç bulunmaktadır.

¹²¹Bazilikanın apsisinin tümüyle ikinci kullanımda özenli işlenmiş devşirme bloklardan yapılmış olduğunun görülmesi; Liman Bazilikası alanının, Bizans Dönemi öncesi önemli bir Roma Dönemi yapı alanı olduğunu düşündürmektedir. bk. Öncü (2012), s. 273-284

Gri granitten yapılmış nef ayrımını sağlayan sütunlar da büyük olasılıkla devşirmedir. Stylobat, sütun kaideleri, korint tipteki sütun başlıkları ve arşitravlar ise kireç taşıdır ve yine daha erken döneme ait bir yapıdan devşirilmişlerdir¹²² (Lev. 55b- Lev.56a).

Doğu çevre duvarının kuzey bölümünde önceki evreye ait, olasılıkla iki kemerli kapı açıklığı kullanılarak sonrasında trikonchos planlı bir niş eklendiği görülmektedir. (Lev.56b) Daha sonra eklenen niş, içten oranları bozuk bir içten trikonchos dıştan yarım daire biçiminde dışa taşkın bir apsis olarak düzenlenmiştir.

Trikonchos planlı nişin dış cephesi kilisenin güney doğusunda yer alan köşe odasının duvarlarıyla benzer şekilde ağırlıklı olarak moloz taşın kullanıldığı Tip 3 olarak tanımladığımız teknikte örülmüştür (Lev. 57a). Nişin iç cephesinin ise sıvalı olması malzeme - tekniğinin okunmasına izin vermemektedir. Ancak yer yer dökülmüş olan sıvalardan anlaşıldığı kadarıyla niş cephelerinin düzensiz örgü moloz taş tekniği ile örüldüğü söylenebilir. Niş yarım kubbelerinde ise tuğla kullanıldığı görülmektedir. Nişin önünde bir paye tarafından taşınan ikili kemer düzenlemesi uygulanmıştır. Paye üzerine ise kuzey ek mekanın apsis yarım yuvarlağına doğru, doğu - batı doğrultusunda bir kemer atılımının başlangıcı görülmektedir.¹²³ Nişin triconchos düzenlemeli iç kısmı, yarım kubbelerin başlangıçlarına kadar gri renkli ve dar dikdörtgen 3 cm. kalınlığında kayrak taşı plâkalarla kaplanmıştır¹²⁴ (Lev. 57b). Bu seviyenin üzerinde ise, yarım kubbelerde duvar resimleri olduğu sıva ve boya izlerinden anlaşılmaktadır. Günümüze yalnızca güney yarım kubbedeki sağlam ulaşabilmiştir¹²⁵ (Lev. 58a). Nişin doğusunda

¹²²Gökçalp ve Yıldırım (2009), s. 183-189.

¹²³Bu düzenleme, ek yapının apsisi ile nişin arasında yer alan dar dehlizin üzerinin kapalı olduğunu düşündürmektedir.

¹²⁴Trikonchos planlı nişin iç cephesine kaplanan kayrak taşlarının altında 2-3 cm. arasında değişen harçlı dolgu bulunmaktadır. Beyaz renkte, sert dokulu, gözenekli yapıya sahip harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı tuğla kırığı, kireç bulunmaktadır.

¹²⁵Liman Bazilikasının kuzeyindeki trikonchos apsisi nişin güney yarım kubbesindeki Azize Sophia üç kızı (Agapi, Elpis, Pistis) ile birlikte resmedilmiştir. Üç kız kardeş ve anneleri Azize Sophia, İmparator Hadrianus döneminde yaşamışlardır. M.S. 2. yüzyılda Sophia isimli farklı azizelerin var olduğu da bilinmektedir. Olympos'taki figürlerin en önemli ikonografik özelliği; ellerinde doğu liturjisinden kaynaklanan; mum tutuyor olmalarıdır. Mum ile azizelerin ebedi ışık sayılan inanca ya da İsa'ya, dirilişe kavuşmaları sembolize edilmiştir. Dolayısıyla azizelerin burada gömülmüş olabilecek kişi için tanrıdan şefaht diledikleri, kişinin mezarını aydınlatmaları düşünülebilir. Bu nedenle yapının bir gömü yapısı olma ihtimali vardır. Azize Agapi'nin anıtsal resimdeki en erken tasvirleri M.S. 9.-10. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Olympos'taki bu tasvir, Anadolu'da bilinen ilk ve tek örnek olması açısından önem taşır. Olympos'taki tasvirin sınırlı üslup verileri, kısmen Akdeniz özellikleri taşımaktadır. Akdeniz'deki örneklerle olan üslupsal benzerlik, yapının mimari tarihlemesiyle de uyum sağlar. Ayrıca azizenin

sonradan kapatılmış dar bir pencere yer almaktadır. Bu pencerenin altında duvarın içine yerleştirilmiş pişmiş topraktan yapılmış bir künk görülmektedir. Bu künk nişin dış cephesinde dikey olarak gene duvar içine yerleştirilmiş bir dizi künkle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Nişin önünde, iki kemerin üzerine oturduğu payenin kuzey ve güney yanlarında, paye ve duvar arasında yerleştirilmiş 25 cm. kalınlığında, düzensiz örgü moloz taş tekniğinde örülmüş duvarlar bulunmaktadır. Bu duvarlar, nişin ilk evrede bir çeşit su haznesi olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Söz konusu duvarlar, daha sonra yükseltilmiş ve niş penceresinde olduğu gibi tamamen kapatılmıştır.¹²⁶ Nişin dış cephesinde ise tikonchos planlı bu mekanın su ile ilişkili olduğunu gösteren çeşitli düzenlemeler görülmektedir. Büyük olasılıkla, nişin ilk inşası sırasında, erken evreye ait çevre duvarına yatay düzlemde bir oyuk açılarak içerisine, kuzey güney doğrultusunda kiremitler yerleştirilmiştir. Kiremitler, içbükey kısımları dışa dönük biçimde yani, ters olarak yerleştirilmişlerdir. Kiremitlerin apsisin kuzeyinde yer alanlar akış meyil yönü güneye doğru, güneyinde yer alanlar ise, akış meyil yönü kuzeye doğru gelecek biçimde dizilmiştir. Her iki tarafın birleştiği noktada ise, bu kiremitler, apsisin üzerinde ve akış meyil yönü doğruya doğru olan aynı biçimde yerleştirilmiş kiremitlerle birleşmektedir. Apsisin üzerinden gelen kiremitler ise, apsis ana aksında yer alan kapatılmış pencerenin kuzeyinde, pencere sövesi ile duvar arasında dikey yerleştirildiği anlaşılan ancak günümüze ulaşamamış bir dizi künkle birleşmektedir. Bu düzeneğin son noktası ise, nişin içine ve dolayısı ile su haznesine açılan pişmiş toprak oluktur¹²⁷ (Lev. 57a).

Kilisenin doğu kanadının kuzeyinde yer alan ve sonradan eklendiği anlaşılan bazilikal planlı mekanın alt seviyelerde izlenebilen güney duvarı ve apsis duvarı malzeme-teknik olarak birtakım farklı özellikler sergilemektedir. Ek mekanın görülebilen duvarları Tip 2 olarak tanımladığımız moloz taş, dere taşı ve kaba yontu taştan oluşan ancak ağırlıklı

resmedildiği anıtsal resim sanatına ait tasvirlerin Akdeniz'e ait örneklerde yoğunlaşması, Akdeniz'de özellikle Olympos'ta Azize Sophia, Agapi ve kız kardeşlerine ait bir kültürün varlığını da ortaya koymaktadır. bk. Çorağan Karakaya. (2015), (Baskıda).

¹²⁶Söz konusu müdahalenin nedeni, olasılıkla bölgede yaşanan Arap akınlarıdır. Olympos'ta birçok kapı ve pencere açıklığının savunma amacıyla kapatıldığı görülmektedir. Liman Bazilikasında yer alan bu niş de olasılıkla kutsal tasvirlerin korunması amacıyla kapatılmış olmalıdır. bk. Mergen (2011), s. 535.

¹²⁷Mergen (2011), s. 536-537 ; Apsisin üzerinde yer alan bu düzenek, olasılıkla cepheden süzülen yağmur suyunun önce toplanmasına, daha sonra apsis üzerinden geçirilirken kutsanmasına ve kutsanmış su olarak da trikonchos nişin içindeki haznede toplanmasına yaramaktaydı. Bu nedenlerden dolayı, ek yapı ve nişin suyla ilgili kutsal bir yapı olması muhtemeldir. Özellikle, ek mekanın doğusunda konumlanan bu nişin, hem dış cephesinde yer alan düzenek hem de çevresinde yer alan su kaynakları nedeniyle bir ayazma olarak kullanılmış olması mümkündür. bk. Mergen (2011), s.538.

olarak moloz taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür (Ek 1). Kireç katkılı içerisinde az miktarda çok küçük ve küçük taneli kum, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 3.5-4 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir (Lev. 58b). Ayrıca 65-70 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Ek mekanların iç ve dış cephelerinde harç derz yüzeyine taşırılarak, cephe yüzeyinde, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Kilisenin çevre duvarlarından farklı olarak ise cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 cm. ve 3 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler oluşturulduğu görülmektedir. Bu uygulamadan sonra iki tabaka halinde sıva uygulandığı ek mekanların güney nef duvarının iç ve dış cephelerinde görülen sıva kalıntılarında anlaşılmaktadır. Bu sıvalardan, duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1 - 1.5 cm. arasında değişen alt tabaka (arricciato) katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Üzerinde duvar resmi izine rastladığımız ve kalınlıkları 0.4 - 0.5 cm. arasında değişen sıvanın üst tabakası (intonaco) ise içerisinde çok küçük, küçük taneli siyah, gri, bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sık dokulu, beyaz renkte kireç harcıdır (Lev. 59a).

Kuzey ek mekanın batısında yer alan 16 x 12 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı atriumun sütunlu bir portiko ile çevrelenmiş olduğu görülmektedir. Atriumda bulunan ve bir kısmı kırılmış ve devrilmiş haldeki sütunlar kilisedekiler gibi gri granitten yapılmışlardır. Atriumun batısında ise sütunlar arasına, ek mekanın inşası sırasında eklendiği anlaşılan kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda yöneliş gösteren duvarlar yer almaktadır. Bu duvarlar ek mekanın duvarlarıyla ve duvarların yüzeyinde görülen harç ve sıva ile malzeme - teknik olarak benzer nitelikte olduğu anlaşılmaktadır (Lev. 60a).

Birbiriyle organik bağlantıları olan kilise ve kuzey ek mekanı, dört yönden çevreleyen duvarların kuzeyinde yer alan anıtsal giriş kapısı ve bu kapının iki yanında bulunan

daha küçük boyutlu kapı açıklıkları tanımlanabilmektedir.¹²⁸ Aynı zamanda kilise güney nefinin doğusunda yer alan kapı açıklığı ve kuzey ek mekanın batısındaki yer alan, atriuma açılan kapı açıklığı tanımlanabilir vaziyettedir.¹²⁹ Diğer kapı açıklıkları ise yoğun moloz ve bitki örtüsü nedeniyle bu kapılarda kullanılan malzeme tipi ve nasıl bir düzenlemeye sahip olduğuyla ilgili bir şey söylemek mümkün değildir. Kilise ve kuzey ek mekanı, çevreleyen duvarların kuzeyinde yer alan anıtsal kapısı yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Harç ile birbirine bağlanmış kaba yontu moloz taşın kılıcına dizilmesiyle örülen kemerin derz aralarında yer yer taş yongaları ve tuğla parçaları yerleştirilmiştir. Kemer kalınlığı içerisinde küçük boyutlu moloz taşlar kullanılmıştır. Bu kapının iki yanında bulunan daha küçük boyutlu kapı açıklıkları anıtsal giriş kapısıyla aynı özelliklere sahiptir (Lev.52a). Kilisenin güney nefinin doğusunda yer alan kapı açıklığı ise tamamen tuğla örgülüdür¹³⁰ (Lev. 60b). Kuzey ek mekanın batısındaki yer alan, atriuma açılan kapı açıklığı ise söve ve lentolu bir düzenlemeye sahiptir. Ancak kapıların lentosu yıkık durumdadır (Lev. 61a).

3.5. Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise

Yeri

S5 / III - IV sektöründe bulunan, Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise Olarak adlandırılan yapı, güney kentte Musa Dağı'nın kuzey bölümünü oluşturan Sepet Sırtı'nın kuzey doğu yamacında, deniz seviyesinden 13 m. yüksekte yer almaktadır (Lev. 10a).

Plan Özellikleri

Doğu - batı yönde inşa edilmiş 38. 90 x 18.30 m. boyutlarındaki kilise üç nefli bazilikal plan şemasında sahiptir. Güney duvarı ana kayanın kesilmesi ile oluşturulmuş kilisenin 10 x 17.60 m. boyutlarındaki naosun doğusunda, içten ve dıştan yarım daire planlı, dışa taşkın apsis bulunmaktadır (Lev.63a). Naosun güneydoğusunda, naosa ve doğuya açılan

¹²⁸Merkezdeki kapı açıklığının genişliği 3.85 cm, doğudakinin 1.55 cm., batıdakinin 1.30 cm. dir.

¹²⁹Kuzey ek mekanın batısındaki yer alan, atriuma açılan kapı açıklığının genişliği 1.45 cm. dir.

¹³⁰Güney nefe açılan kapı açıklığının örgüsünde ortalama 31x30x5 cm. boyutlarında tuğlalar kullanılmıştır.

iki girişi olan, 4.54 x 5.88 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı ek mekan, batısında ise 12 x 13.93 m. ölçülerinde atrium bulunmaktadır (Lev. 64a). Atriumun batısından başlayarak naosun kuzeybatısına kadar devam eden, kuzeyde 1.78 m., batıda 4.56 m. genişliğinde bir koridor yer alır. Ayrıca bu koridorun zemin kotu, hem atriuma hem de naosa göre yer yer 1.65 m. kadar düşüktür. Naosun 25.92 m. kotunda korunmuş olan doğu duvarında, yan neflere açılan ve nef eksenlerinde üst seviyede iki pencere, oldukça iyi korunmuş olan kuzey duvarda ise, alt seviyede üç pencere görülmektedir. Naosun kuzeybatısında ve atriumun kuzeyinde payandalarla desteklenmiş, girişleri kuzeyden, doğu-batı yönünde daha önceki bir evreye ait olduğu düşünülen mekanlar tespit edilmiştir. M1 ve M2 olarak adlandırdığımız bu mekanların zemin kotu naosa göre yaklaşık 1.50 m. daha düşüktür (Lev. 64b). Atriumun güneyinde, sütunlar ile sınırlanan, üzeri olasılıkla ahşap çatı ile örtülü portikoya ait sütun ve devşirme başlık parçaları tespit edilmiştir. Bugün moloz ile dolu olan portikonun doğu ve batısında, 20.68 m. kotunda, mozaik zemine ait parçalar belirlenmiştir¹³¹ (Lev. 62a).

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş, kaba yontu taş ve devşirme blok taşlar birlikte kullanılmıştır. Derz aralarında kalan boşluklarda ise düzensiz bir şekilde taş yongaları yerleştirilmiştir.

Tuğla: Tuğla malzeme kilisenin kuzey duvarında yer alan pencerelerin köşe örgüsünde ve kuzey koridorun kapı ve pencere kemer örgüsünde kullanılmıştır. Tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarındaki kalan boşluklarda kullanılmıştır

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak içerisinde dere kumu bulunan beyaz renkte kireç harcı kullanılmıştır (Ek 7).

Sıva: Naos, atrium, güney ek mekan ve koridorun iç cephelerinde üst üste dört tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1.2 - 1.5 cm.

¹³¹ Detaylı bilgi için bk. E. Parman (2003a). Antalya-Olympos ve çevresi geç antik-orta çağ 2001 yılı yüzey araştırmaları, 20. AST (1) (Ed: K. Olşen vd.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 139–153

arasında değişen ilk tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır. Kalınlıkları 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen ve üzerine duvar resmi uygulanan sıvanın üst tabakası ise içerisinde çok küçük taneli kırmızı, siyah, beyaz, bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sık dokulu, gözeneksiz beyaz renkte kireç harcıdır. Bu iki sıva tabakasından sonra sıva yüzeyinde murç benzeri bir aletle oyuklar açılarak iki tabaka halinde tekrar sıva uygulanmıştır. Bu sıva tabakalarından altta olanı ilk tabakaya benzer şekilde katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır ortalama 0.6 cm. kalınlığındadır. Üst tabaka ise ikinci tabakada olduğu gibi ortalama 0.5 cm. kalınlığında yüzeyinde duvar resmi kalıntıları tespit edilen sıva tabakasıdır. Bu sıva tabakası içeriğinde çok küçük boyutlu siyah, beyaz, kahverengi, kırmızı, bordo renkte dere kumu katkılı, sık dokulu, beyaz renkte kireç harcıdır (Ek 8).

Teknik

Kilise duvarları altta ana kayaya oturmakta ve oldukça sağlam bir yapı göstermektedir. Aynı zamanda naos güney duvarının batı bölümü ve atriumun güney duvarının büyük bir bölümü ana kayanın biçimlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu duvarın üst seviyesiyle birlikte diğer beden duvarlarında, güney ek mekanında ve atriumu kuzeyden batıya çevreleyen koridorun duvarları, moloz taş ve kaba yontu taşın birlikte kullanıldığı Tip 3 olarak tanımladığımız düzensiz örgü tekniğinde örölmüştür (Ek 1, Lev. 65a-b, Lev. 66a). Kireç katkılı içerisinde irili ufaklı dere kumu bulunan beyaz renkte kireç harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve kiremit parçaları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 4 - 5.5 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir (Lev. 66b). Ayrıca 55-80 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü beli aralıklarla küçük boyutlu yassı moloz taşların yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Bu yatay hat sırası hizasında da ahşap iskele kiriş delikleri görölmektedir (Lev. 65b). Atriumu çevreleyen kuzey duvarda 20.76 m. kotunda koridorun ikinci katının ahşap döşemesini taşıyan kirişlerin yerleştirildiği hatıllar görölmektedir (Lev. 64b, Lev. 68b).

Kilise kuzey güney yönde dik bir yamaç üzerine oturduğu için ortaya çıkan kot farklılıkları gidermeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kilise ve koridorun kuzey duvarı yüksek tutulmuştur. Bu ise statik açıdan bir takım zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle koridorun kuzey batı köşesi ile kilisenin kuzey doğu köşesinde, büyük boyutlu devşirme kesme blok taşlar ve kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilerek köşe örgülerinde dayanıklılık sağlanmıştır (Lev. 67a, b). Aynı zamanda naosun kuzey ve doğu duvarında zemin seviyesinden itibaren dıştan üç kademeli apsisin cephesinin kuzey bölümünde ise dıştan iki kademeli yükselme izlenir (Lev. 68a). Kilisenin diğer duvarlarının köşe noktalarında ve apsis yarım dairesinin kuzey ve güney başlangıçlarında ise kaba yontu taşlarla örülmüştür.

Kilisenin sadece kuzey batısında yer alan koridorun kuzey duvarının doğu bölümündeki üst üste konumlanan kapı ve pencere açıklığı aynı zamanda naosun kuzey duvarda, alt seviyedeki üç pencere açıklığı tanımlanabilmektedir. Diğer kapı ve pencere açıklıklarının kemerleri tamamen tahrip olduğundan dolayı buralarda kullanılan malzeme tipi ve nasıl bir düzenlemeye sahip olduğuyla ilgili bir şey söylemek mümkün değildir. Koridorun kuzey duvarında yer alan sağlam durumdaki kapı açıklığı yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kemer duvarlardan 10 cm. lik bir kademedden sonra başlamaktadır ve başlangıç seviyesinden itibaren birer kaba yontu ile başlayıp kemer örgüsüne dik kılıcına dizilmiş, ard arda sıralanan tuğla olarak devam etmektedir. Kemerlerde kullanılan tuğlalar 4.2-5 cm. arasında değişen kalınlığa sahiptir ve harç-tuğla oranı 1/1 olarak uygulanmıştır. Kemer alınlığı ise moloz taş ile örülerek boyuna dikdörtgen kapı açıklığı elde edilmiştir. Bu kapı açıklığının üstündeki ve koridorun ikinci kat düzenlemesine ait olan pencere açıklığı ise yine yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kilit ve üzengi taşlarının bazılarının günümüze ulaşmadığı kemer, duvarlardan 0.4 cm. lik bir kademedden sonra başlamaktadır ve kemer başlangıç seviyesinden itibaren her iki tarafta ikişer sıra tuğla ile başlayıp kaba yontu taş olarak devam eden almaşık düzene sahiptir (Lev. 68b). Naosun kuzey duvarda yan yana sıralanan üç pencere açıklığı ise Roma Dönemi'ne ait kireç taşı malzemeden yapılmış blok taşlardan oluşturulmuş boyuna dikdörtgen söve ve lento düzenlemeli pencerelerdir. Pencerelerde kullanılan bu devşirme kesme taşların genişliği duvar kalınlığına göre kısa

kaldığı için pencere açıklıklarının içe bakan köşelerinde tuğla malzeme ve küçük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Bu pencerelerden en doğudakinin üst seviyesinde ise kemerli bir alınlığın olduğunu gösteren kemer yayı başlangıcı görülmektedir (Lev. 65b).

Yapının iç cephelerinde harç derz yüzeyine taşırılarak, cephe yüzeyinde, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 - 3 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler oluşturmuştur. (Lev. 69a) Dış cephelerde ise iç cephelerdeki gibi harç derz yüzeyine taşırılmıştır ancak iç cephelerdeki gibi dalgalı çizgiler uygulanmamıştır. Ancak kiliseyle organik bağı bulunan kuzey koridorun batı dış cephesinde dalgalı çizgiler yerine derz aralarına yatay ve dikey çizgiler çekilerek kesme taş imitasyonu yapılmıştır. (Lev. 69b) Naous, atrium, güney ek mekan ve kuzey koridorun iç cephelerinde dört tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1.2 - 1.5 cm. arasında değişen ilk tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır.¹³² Bu sıva tabakasının üstüne sürülen ikinci sıva tabakası ise kalınlıkları 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen içerisinde küçük taneli kırmızı, siyah, beyaz, bordo renklerden oluşan dere kumu katkılı, sık dokulu, beyaz renkte kireç harcıdır ve üzerine kırmızı boyayla yapılmış duvar resmi kalıntıları tespit edilmiştir. Bu iki sıva tabakasından sonra sıva yüzeyinde murç benzeri bir aletle oyuklar açılarak iki tabaka halinde tekrar sıva uygulanmıştır. Bu sıva tabakalarından altta olanı ilk tabakaya benzer şekilde katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır ortalama 0.6 cm. kalınlığındadır. Üst tabaka ise ikinci tabakada olduğu gibi ortalama 0.5 cm. kalınlığında yüzeyinde duvar resmi kalıntıları tespit edilen sıva tabakasıdır. Bu sıva tabakası içeriğinde çok küçük boyutlu siyah, beyaz, kahverengi, kırmızı, bordo renkte dere kumu katkılı, sık dokulu, beyaz renkte kireç harcıdır (Lev. 70a-b).

¹³²Ana kayanın biçimlendirilmesiyle oluşturulan güney naous duvarının batı tarafında cephe yüzeyindeki eğimi tesviyelemek amacıyla alt kat sıva tabakasının içerisine seramik gövdeleri ve kiremit parçalarının geniş yüzeyi cepheye paralel gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Güney ek mekanın doğu ve batı duvarlarının naosun güney duvarıyla birleştiği noktada dilatasyon görülmektedir. Ayrıca naosun kuzey duvarıyla M1 mekanın kuzey duvarı arasında dilatasyon görülür.

Naosun kuzeybatısından başlayarak ve atriumun kuzeyi boyunca uzanan dikdörtgen planlı mekanın malzeme - teknik özellikleri bakımından kiliseden tamamen ayrılmaktadır. Kilisenin beden duvarlarından daha kalın (75 cm.) olan bu mekanların duvarlarında büyük boyutlu kaba yontu kesme taşlardan ve moloz taşlardan oluşan düzensiz örgü tekniği kullanılmıştır. Duvarlarda görülen bu farklılık taşlar arasında bağlayıcı malzeme olarak kullanılan harçlarda da izlenmektedir. Bu harç kilisenin beden duvarında kullanılan harçtan farklı olarak içerisinde iri taneli kum oranı yüksek kireç harcıdır. Aynı zamanda kilisenin iç cephelerinde izlenen sıva kalıntılarının bu mekanların iç cephelerinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Atriumun kuzeyinde yer alan mekanın kuzey duvarını destekleyen payandalarla duvar arasında dilatasyon derzi uygulanmıştır.¹³³

3.6. Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise

Yeri

S5 - III sektöründe bulunan, Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise olarak adlandırılan yapı, güney kentte Musa Dağı'nın kuzey bölümünü oluşturan Sepet Sırtı'nın kuzey doğu yamacında, deniz seviyesinin 32 metre yukarısında yer almaktadır (Lev. 10a, Lev. 71a).

¹³³Kilisenin inşasından bir önceki evreye ait olduğu anlaşılan bu mekanların, kilisenin inşa edilmesi sırasında da korunarak bir bölümü naos içerisinde, bir bölümü ise atrium içerisinde kalacak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Naosun kuzeybatısında bulunan mekanın (M3) kullanımı tartışmalıdır. Bu mekan naosun bir devamı olarak üzeri ahşap ile kaplı olarak kullanılmış olmalıydı. Genel kilise mimarisi içerisinde benzerine rastlamadığımız uygulama, bu yapıya özgü nedenlerden dolayı yaratılmış bir çözüm olarak değerlendirilmelidir. Benzer bir durum atriumun kuzeyindeki erken döneme ait mekan (M2) için de söz konusudur. Atriumu kuzeyden çevreleyen koridorun batısı iki katlı olarak planlanmıştır. Kuzey duvarda ikinci katın ahşap döşemesini taşıyan giriş yuvaları, 20.76 m. kotunda görülebilmektedir. Bu kot, erken döneme ait yapının üst kotu (20.56 m.) ve atriumun güneyindeki mozaik zeminin (20.68 m.) kotu ile uyuşmaktadır. Ayrıca M2 mekanın kuzey duvarını destekleyen payandalar olasılıkla atriumun kuzeyinde yer alan ve mekanların üstünü örten ahşap zemine ait girişleri taşımak için kilisenin inşa edildiği dönemde yapılmış olmalıydı.

Plan Özellikleri

Kilise, kentin güney doğusunda koya hakim birinci terası üzerine, kayalık alanın topografyası dikkate alınarak inşa edilmiştir. Kilisenin de bulunduğu yapı topluluğu içerisinde yer alan mekanlar, birbirinden farklı yönelişlerde inşa edilmiştir.

Kuzey güney yönünde eğimli araziye inşa edilen 43.00 x 23.50 m. ölçülerindeki yapı topluluğu, birbirlerinden yaklaşık 3 m. kot farkı bulunan iki teras halinde planlanmıştır. İlk teras üzerinde merkezde kilise, batısında ise farklı eksende inşa edilmiş mekânların yer aldığı yapılaşma izlenmektedir.

Kiliseye ve çevresindeki mekanlara, yapı topluluğunun batısında bulunan teras üzerinden geçiş sağlanmıştır (Lev. 73b, Lev.76a). Aynı zamanda, batıda yer alan ana giriş kapısının önünde doğuya doğru uzanan, kuzey ve güneydeki mekanların sınırlandırmasıyla oluşmuş koridor, bu mekânlara dağılımı ve naosa yönelimi sağlamaktadır (Lev. 76b).

Koridorun doğusunda ise, kilise ile sınırlanan, 5.30 x 4.75 metre ölçülerine sahip yamuk dörtgen plânlı bir alan yer almaktadır. Bu alandan sonra kiliseye geçilmektedir. Kilise, güneydoğu - kuzeybatı doğrultusunda uzanmakta, naosu ise, 14.80 x 9.50 metre ölçülerinde bir alan üzerinde konumlanmaktadır. Yapının dışa taşkın apsisi, içten ve dıştan yarım daire plânlıdır (Lev.73a, 74a). Naosa batıda üç, güneyde bir ve doğuda iki adet olmak üzere toplam altı kapı ile girilmektedir. Batıdaki kapı açıklıkları yan ve ana neflere açılmakla birlikte, güneyde yer alan ve güney nefe açılan kapı nefin ekseninden kayık durumdadır ¹³⁴ (Lev. 74b).

Güney nef duvarında ve güney doğu köşeye yakın bulunan olasılıkla kemerli bir kapı ise, kilisenin güneyindeki terasta yer alan mekanlarla bağlantıyı sağlamaktadır (Lev. 75a). Doğuda ve apsisin iki yanında yer alan kapılar ise, kilisenin doğusunda yer alan ve

¹³⁴Bunun nedeni, kilisenin kuruluş düzenini topografik yapının belirlemiş olmasıdır. Güney ve kuzey nef duvarları, ana kaya hattı üzerine yerleştirildiğinden, hem duvarlar hem de genel olarak yapı dik eksnelere uygun biçimde yerleştirilememiştir.

yalnızca güneydeki çok küçük bir parçası görülebilen olası sınır duvarı ile apsis arasındaki boşluğa açılmaktadır (Lev. 74a).

Kilisede kuzeyde nef duvarında, doğuda ise apsis cephesinde pencere açıklıkları izlenmektedir. Kuzey duvarda ve üst seviyede üç adet büyük boyutlu pencere yer almaktadır (Lev.75b). Muhtemelen bu pencere sırası, tüm kuzey duvarda devam etmekteydi. Apsis cephesinde ise, olasılıkla bir paye tarafından taşınan ikili pencere düzenlemesi uygulanmıştır¹³⁵ (Lev. 72a).

Malzeme

Taş: Duvar örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş ve kaba yontu taş birlikte kullanılmıştır. Derz aralarında kalan boşluklarda ise düzensiz bir şekilde taş yongaları yerleştirilmiştir.

Tuğla: Tuğla malzeme kilisenin doğusundan kuzey nefe açılan kapı açıklığının almaşık kemer örgüsünde kullanılmıştır. Az sayıda tuğla parçaları ise kilisenin beden duvarlarında, kapı ve pencerelerin örgüsündeki yatay derzler arasında ayrıca apsis yarım kubbesinin örgüsünde yatay ve dikey derzler arasında kullanılmıştır.

Harç: Yapıda duvar kalınlığı içerisindeki dolguda, derz aralarında ve derz yüzeyinde bağlayıcı malzeme olarak içerisinde dere kumu bulunan beyaz renkte kireç harcı kullanılmıştır (Ek 7).

Sıva: Kilisenin iç cephelerinde yer yer tek tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1-2.3 cm. arasında değişen bu tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır (Ek 8).

¹³⁵Detaylı bilgi için bk. Parman (2003a), s. 139-153.

Teknik

Kilise duvarları bağılı bulunduğu kompleksin genel yapısına paralel olarak Tip 3 olarak tanımlanan, moloz taş ve kaba yontu taşın birlikte kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür (Ek 1). Kireç katkılı içerisinde irili ufaklı dere kumu bulunan beyaz harç ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve kiremit parçaları kullanılmıştır. Az sayıda, kalınlıkları 3 - 6.5 cm. arasında değişen tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Ayrıca 60-78 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır (Lev. 80b). Duvarların köşe noktalarında cephelerde kullanılanlara oranla daha büyük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Köşelerdeki bu taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilerek köşe örgülerinde dayanıklılık sağlanmıştır (Lev. 81a).

Apsis yarım daire örgüsünde ise beden duvarlarına göre daha düzenli sıralanmış moloz taşlar kullanılmıştır. Taşların arasında ise küçük boyutlu taş yongaları ile 3 - 5 cm. kalınlıkları arasında değişen tuğla parçaları görülmektedir. Kilisenin diğer cephelerine göre daha yoğun kullanılan tuğla parçaları genellikle yatay, nadiren de dikey olarak apsis cephesinde ve apsis yarım kubbesinde kullanılmıştır. Apsis yarım dairesinin kuzey ve güney başlangıçlarında kilisenin beden duvarlarının köşe noktalarında olduğu gibi büyük boyutlu kaba yontu taşlarla örülmüştür. Kilise eğimli bir araziye inşa edildiği için apsis duvarı iki kademeli olarak yükseltilmiştir. Apsis penceresinin başlangıç seviyesine kadar 95 cm. olan duvar kalınlığı bu seviyeden itibaren yarım kubbe başlangıcına kadar 78 cm. olarak devam etmektedir. Bu sayede apsis duvarının dayanıklılığı artırılmıştır. Apsis yarım kubbesinde kaba yontu işlenmiş kum taşları kullanılmıştır. Apsis yarım kubbesi, kaba yontu kum taşlarının yatay yerleştirilerek, düşey derzlerinin aynı hizaya denk gelmeyecek şekilde dizilmesiyle örülmüştür.¹³⁶ Apsis pencere açıklığında, olasılıkla bir paye tarafından taşınan ikili pencere düzenlemesi uygulanmıştır. Günümüze iki sırası ulaşan kemer taşlarından anlaşıldığı kadarıyla apsis pencereleri

¹³⁶Apsis kubbesinde kullanılan taş boyutları; Alt sıra: 25x20x42, 23x15,24x16,18x17,26x21x36 Üst sıra: 30x17x25, 38x13x25 cm. dir.

olasılıkla düzgün kesme kumtaşlarından oluşan yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir (Lev. 80a).

Kilisenin naos düzenlemesi tamamen yapının oturduğu kayalık alana göre planlandığından kaya şekilleri nedeniyle ortaya çıkan kot farklılıkları gidermeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılmış, kuzey duvarın iç cephesi ile ana nefin kuzeyindeki doğu - batı doğrultulu duvar arasına atılan kiriş ve dikmelerin taşıdığı, ahşap bir zemine ait, bir biri ardına sıralanan, çapları ortalama 15 cm. olan kiriş delikleri görülmektedir¹³⁷ (Lev.79a, b).

Kilisenin batısında yan ve ana neflere açılan üç, güney nef duvarının doğusunda bir ve doğuda apsisin her iki yanında birer kapı açıklığı bulunmaktadır (Lev. 77a, 78a). Bu kapı açıklıklarından apsisin kuzeyinde yer alan kapı açıklığı haricindeki açıklıklar kemer başlangıç seviyesine kadar yıkık durumdadır. Bu nedenle bu açıklıkların kemerlerinde kullanılan malzeme tipi ve tekniği hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Apsisin kuzeyindeki kapı açıklığı ise yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kilit ve üzengi taşlarının bazılarının günümüze ulaşmadığı kemer duvarlardan 10 cm. lik bir kademedan sonra başlamaktadır. Harç ile birbirine bağlanmış kaba yontu taş ve kum taşının birlikte kemer örgüsüne dik kılıcına dizilmesiyle örülen kemerin derz aralarında ve kemer kalınlığı içerisinde yer yer küçük taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır Kilisenin kuzeydeki nef duvarının üst seviyede üç, doğuda ise apsis cephesinde bir ve apsisin her iki yanındaki kapı açıklıklarının üstünde birer pencere açıklığı görülmektedir. Ancak bu pencerelerden her biri kemer başlangıç seviyesine kadar yıkık durumdadır. Görülebilen tüm kapı ve pencere açıklıklarında, cephelerde kullanılanlardan daha büyük boyutlu kaba yontu ve az kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Kapı açıklıkları taşların bir sıra yatay bir sıra ikili ya da üçlü dikey dizilmesiyle örülmüştür. Pencere açıklıkları ise kısa yüzde taşların şaşırtmalı teknikte dizilmesiyle örülmüştür.

Naosun batısında, doğuya doğru çıkıntı yapan kuzey ve güney payandalarında kaba yontu taşlar ve az kaba yontu taşlar birlikte kullanılmıştır. Taşlar arasında kalan

¹³⁷Kiriş delikleri kuzey nefin şu anki zemin kotundan 1 m. yükseklikte başlamaktadır.

boşluklara taş yongaları ve taşların birbirlerine harç ile bağlandığı görülmektedir. Bu payandalar taşların bir sıra yatay bir sıra ikili dikey dizilmesiyle örülmüştür.¹³⁸

Yapının iç ve dış cephelerinde harç derz yüzeyine taşırılarak, cephe yüzeyinde, düzensiz örgüden kaynaklanan seviye farklılıkları en aza indirilmiştir. Cepheye sürülecek sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için ise harç üzerine derz hatlarına denk gelecek şekilde, kalınlıkları 1 cm. ve 2.5 cm. arasında değişen dalgalı çizgiler ve yatay-dikey çizgiler oluşturulduğu yer yer sağlam kalan harçlardan anlaşılmaktadır. Kilisenin iç cephelerinde yer yer tek tabaka halinde sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar yüzeyine gelen, kalınlıkları 1-2.3 cm. arasında değişen bu tabaka katkısız beyaz renkte yumuşak dokulu ve gözenekli kireç harcıdır (Lev. 81c).

Naosun batı duvarındaki payandalar ile duvar arasında ve kilisenin kuzey doğu köşesiyle kuzey güney yönde uzanan duvar arasında dilatasyon görülür (Lev. 81a, b).

¹³⁸Naosun batısında, doğuya doğru çıkıntı yapan kuzey ve güney payandaları, doğu batı doğrultusunda yerleştirilmiş yatay taşıyıcılar olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu payandaları batıda karşılayacak her hangi destek sistemine ait mimari kalıntı ya da mimari plastik saptanamamıştır. Bu nedenlere dayalı olarak, ayrıca da zeminin ahşap olduğunu düşünüldüğünde; yapıda taşıyıcı ve destek sisteminin ahşap olduğunu varsayılabilir. bk. Mergen (2011), s.564.

4. Değerlendirme

4.1 Malzeme

Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarının inşasında kullanılan malzemelerin incelenmesi Kentteki inşa faaliyetlerinin değerlendirilmesi için önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında değerlendirilen yapılardan Nekropol Kilisesi, Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Diğer yapılarda ise kazı çalışmaları gerçekleştirilmediği için bu yapılarda buluntu tuğla malzemeye ulaşılamamıştır. Bu nedenle eldeki az sayıdaki buluntu tuğla malzemenin değerlendirmeyi yanıtacağı düşüncesiyle çalışma içerisinde yer verilmeyerek, değerlendirmenin tutarlılığı açısından sadece İn situ tuğlalar dahil edilmiştir.

İlk bölümde sırası ile kentteki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının inşasında kullanılan ve tez kapsamında incelenen 167 adet in situ tuğlaların hamur gurupları tanımlanmış ve hamur tanımları ayrıntılarıyla verilmiştir (Ek 2-3).

Ayrıca 167 adet in situ haldeki tuğla envanterlenerek kendi içinde kalınlık ve hamur guruplarına göre sayısal dökümü tablolarda verilmiştir (Ek 4).

Söz konusu in situ tuğlaların 30'u Nekropol Kilisesi, 18' i Piskoposluk Kilisesi, 27'si Vaftizhane, 57'si Liman Bazilikası, 18'i Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise, 17'si Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'ye aittir. Yapılardan alınan tuğla örneklerinin sayısı yapıda kullanım yoğunluğuna göre farklılıklar göstermektedir. Çalışma için ölçülebilen tuğlalar, yapının bütününde kullanılan tuğlaları temsil etmektedir. Ancak ölçülebilen tuğlaların sayısı, yapının inşasında kullanılanlar ile karşılaştırıldığında çok az bir oranı oluşturmaktadır.

İn situ tuğlaların ölçümü sırasında birtakım zorlukla karşılaşılmıştır. Genellikle, duvar örgüsünde ya da kemerlerde kullanılan tuğlaların kenarları harcın taşması nedeniyle kapanmış ve ölçü alınmasına engel olmuştur. Buna rağmen yapılan ölçümlerde olabildiğince kesin bir saptama yapılmaya çalışılmıştır. Kırık olanlar (k) ile ölçülemeyenler ise (-) ile belirtilmiştir. Ölçülen tuğlaların 18'ini tam boyut veren tuğlalar, 58'ini bir tarafı tam diğer tarafı ölçülemeyen tuğlalar, 13'ünü uzun kenarı tam, kısa kenarı kırık tuğlalar, 55'ini bir tarafı kırık diğer tarafı ölçülemeyen tuğlalar, 23'ünü her iki tarafı da kırık tuğlalar oluşturmaktadır.

Diğer bir bölümü in situ olarak belirlenen harç ve sıvalar oluşturmaktadır. Bu bölümde Olympos Kenti Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan harç ve sıvalar tanıtılmış ve yapıda bulunduğu yerler verilmiştir (Ek 7-8). Ayrıca Kentteki Roma Dönemi yapıları ve Bizans dönemi yapılarında kullanılan harç - sıvaların yapısı ve uygulandığındaki dönemsel farklılıklar incelenmiştir.

Malzeme değerlendirmesinin son bölümünde ise Kentteki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan taşların cinsleri, yapının nerelerinde hangi amaçla kullanıldıkları ve taşların hangi kaynaklardan elde edildikleri ortaya koyulmuştur.

Malzeme incelemesi sırasında elde edilen tüm veriler, dini yapılardan kazı çalışmaları sayesinde elde edilen sonuçlar, buluntular, mimari veriler ve tarihi bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

4.1.1. Tuğla

4.1.1.1. İn situ tuğlalarda tespit edilen hamur gurupları

Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi dini yapılarının inşasında kullanılan ve tez kapsamında incelenen 167 adet tuğla, içerisindeki katkı malzemesi ve oranlarına (özelliklerine) göre sınıflandırılmış ve 82 hamur tipi tespit edilmiştir (Ek 2).

Bu tespit edilen tuğlalar, hamurlar renklerine göre altı ayrı grupta toplanmıştır. Bunlar Kahverengi (KA), Kırmızı (KI), Kırmızı Kahverengi (KK), Kırmızı Sarı (KS), Pembe Kahverengi (PKA), Pembe Kırmızı (PKI) renklere ayrılan hamur guruplarıdır.

Hamur renkleri kahverengi olan ilk gurup 1'den 8'e kadar sırayla gösterilmiştir. Bu grubun toplam 9 örneği vardır. Bunlardan 1'i Nekropol Kilisesi, 2'si Piskoposluk Vaftizhanesi, 6'sı Liman Bazilikası'na aittir (Ek 5).

Kırmızı hamur gurupları 19 tanedir. Bu grubun toplam 47 örneği vardır. Bunlardan 2'si Piskoposluk Kilisesi, 7'si Piskoposluk Vaftizhanesi, 30'u Liman Bazilikası, 6'sı Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise, 2'si Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'ye aittir (Ek 5). Kırmızı hamurlu örneklerden en fazla görülen guruplar KI-6, KI-7, KI-10'dur. KI-6 özelliği gösteren hamur grubu Vaftizhanenin düzensiz örgü moloz taş tekniğiyle inşa edilen apsis duvarlarında kullanılan tuğlalarda, KI-7 ve KI- 10 hamur gurupları ise ağırlıklı olarak Liman Bazilikası'nı çevreleyen almaşık teknikte inşa edilen duvarda kullanılan tuğlalarda görülmektedir.

En fazla karşılaşılan kırmızı kahverengi hamur grubu 26 tanedir. Bu grubun toplam 58 örneğinden 26'sı Nekropol Kilisesi, 4'ü Piskoposluk Kilisesi, 15'i Vaftizhane, 4'ü Liman Bazilikası, 4'ü Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise, 5'i Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'ye aittir (Ek 5). Kırmızı kahverengi hamurlu örneklerin en fazla görüldüğü guruplar KK-1, KK-7, KK-13'tür. Bu gurup içerisinde en yoğun örneği içerisinde barındıran KK-1, Nekropol Kilisesi'nin kuzey nefine açılan pencere kemerlerinde kullanılan tuğlalarda görülmektedir. KK-7 ve KK-13 hamur grubu tuğlalarına ise aynı kompleks (Episkopeion) içerisinde yer alan Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanede rastlanmıştır. KK-7 hamur grubu tuğlaları kilisenin güneyindeki rölik şapelinin eksedra kemerlerinde, KK-13 hamur grubu tuğlaları ise Vaftizhanenin batısındaki vestibulum'un niş kemerlerinde kullanılmıştır.

En az görülen hamur grubu olan kırmızı sarı renkli hamur grubu 2 tanedir ve 3 tane örneği vardır. Bunlardan 2 tanesi Vaftizhanenin batısındaki vestibulum'un 4. niş

kemerinde, 1 tanesi Liman Bazilikası'nın kuzey doğusunda yer alan trikonchos apsisli nişin kemerlerindeki tuğlalara aittir (Ek 5).

En fazla karşılaşılan bir diğer hamur grubu olan pembe kahverengindeki hamur grubu 24 tanedir. Bu grubun 44 örneğinden 3'ü Nekropol Kilisesi, 7'si Piskoposluk Kilisesi, 1'i Vaftizhane, 16'sı Liman Bazilikası, 8'i Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise, 9'u Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'ye aittir (Ek 5). Pembe kahverengi hamurlu örneklerin en fazla görüldüğü gruplar PKA-4, PKA-8, PKA-13 ve PKA-21'dir. PKA-4 özelliği gösteren hamur grubuna Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin eksedra kemerinde ve yarım kubbesinde kullanılan tuğlalarda rastlanmıştır. Bu grup içerisinde en yoğun örneğin görüldüğü PKA-8 hamur grubu özelliği gösteren tuğlalar Liman Bazilikası'nın doğusundaki almaşık teknikte inşa edilen duvarda kullanılmıştır. PKA-13 hamur grubu tuğlaları Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilisesi naousu'nun kuzeyindeki pencere kenarlarında PKA-21 hamur grubu tuğlaları ise Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisesi apsis penceresinin örgüsünde kullanılmıştır.

Hamur renkleri pembe kırmızı olan son grup 3 tanedir. Az sayıda karşımıza çıkan bu hamur grubunun 6 örneğinden 4'ü Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin pencere kemerlerinde, 1'i düzensiz örgü moloz taş tekniği ile inşa edilen güney nef duvarında kullanılan tuğlalara aittir (Ek 5). PKI-3 hamur grubu ise Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisesi Apsis penceresinin örgüsünde kullanılan tuğlada görülmektedir.

4.1.1.2. İn situ tuğla tipleri ve özellikleri

Olympos Kenti Bizans Dönemi Dini yapılardan alınan 167 adet in situ tuğlandan ölçülebilen tam boyut veren tuğlalar kendi içinde kenar boyutları göz önüne alınarak 2 farklı gruba ayrılmıştır. 1. grup tam kare tuğlalar, 2. grup kareye yakın tuğlalardır. Buna göre ölçülebilen tam boyut veren 18 tuğla kendi içinde kenar boyutları göz önüne alınarak 2 farklı gruba ayrılmıştır. 145 ve 167 no'lu örnekler karedir. 36, 47, 88, 90, 116, 164 ve 165 no'lu örnekler de kısa ve uzun kenar arasında 0.5 ve 1.0 cm. arasında değişen farklar bulunmasına rağmen kare biçimli örnekler arasında sınıflandırılabilir. Geriye kalan 7, 10, 11, 15, 16, 19, 33, 118 no'lu 8 örnek kareye yakın tuğlalardır.

Tuğlaların kalınlıklarına dayanarak da genel bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre 9 farklı tipte kalınlığa sahip tuğla tespit edilmiştir. 2.5 cm. kalınlığında 14 adet, 3 cm. kalınlığında 24 adet, 3.5 cm. kalınlığında 20 adet, 4 cm. kalınlığında 19 adet, 4,5 cm. kalınlığında 31 adet, 5 cm. kalınlığında 34 adet, 5.5 cm. kalınlığında 21 adet, 6 cm. kalınlığında 3 adet, 6.5 cm. kalınlığında 1 adet tuğla tespit edilmiştir. Sonuç olarak in situ halindeki tuğlaların kalınlık ölçüsü olarak en yoğun grubu 5 cm. kalınlığa sahip tuğlalar oluşturur. Bu grubu sayısal olarak 4.5 cm. ve 5.5 cm. kalınlığındaki tuğlalar izler. (Ek 6) Bu tuğlalardan 5 cm. ve 5.5 cm. kalınlığındaki tuğlaların 43 tanesi Liman Bazilikası'nı çevreleyen almaşık duvarın tuğla örgüsünde kullanılmıştır (Ek 6). Bir çoğu aynı duvarda karşımıza çıkan bu tuğlaların uzun kenarları 30 cm., 30.5 cm., 31 cm., 31.5 cm. gibi birbirine çok yakın ölçülere sahiptir. Geriye kalan 12 tuğladan 3 tanesi Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin eksedra kemeri ve yarım kubbesinde, 4 tanesi Vaftizhanenin batısındaki vestibulum'un niş kemerlerinde, 5 tanesi ise Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise ve Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilisesi'nin duvar örgüsünde kırık olarak geliş güzel bir şekilde kullanılmıştır. 4.5 cm. kalınlığındaki tuğlalar ise Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise haricindeki tüm yapılarda karşımıza çıkmasıyla birlikte ağırlıklı olarak Episkopeion içerisinde yer alan Kilise ve Vaftizhane'de görülmektedir. Burada kullanılan 4.5 cm. kalınlığındaki 16 tuğladan 5 tanesi kiliseye ait rölik şapelinin eksedra kubbesi ve kemerinde diğer 6 tanesi duvar örgüsünde kırık olarak tespit edilmiştir. Geriye kalan 4.5 cm. kalınlığındaki 6 tuğla ise Vaftizhane'nin batısındaki vestibulum'un niş kemerlerinde kullanılmıştır. Diğer yapılarda tespit edilen 15 adet 4.5 cm. kalınlığındaki tuğla ise ağırlıklı olarak duvar örgüsünde kırık olarak geliş güzel bir şekilde kullanılmıştır (Ek 6).

Aynı hamur grubu özellikleri gösteren in situ örnekleri boyutları açısından da çoğunlukla ilişkilendirmek mümkündür.

KA-4 hamur özellikleri gösteren Liman Bazilikası'na ait 109 ve 111 no'lu örneklerin kalınlıkları 5 ve 5.5 cm. dir. Kısa kenarları ölçülemediği için belirtilememiş bu örneklerin uzun kenarları sırası ile 30.5 ve 30 cm. dir. Aralarındaki 0.5 cm. lik fark, tuğla için tolere edilebilir bir değerdir ve birbirine eşit tuğlalar olarak görülmektedir.

KI-1 hamur özellikleri gösteren Vaftizhane'ye ait 59 ve 65 no'lu örneklerin kalınlıkları 4 ve 4.5 cm. dir. Kısa ve uzun kenarı kırık olan her iki örnek de vestibulum'un batısındaki nişli duvarın kemerlerinde kullanılmıştır.

KI-6 hamur özellikleri gösteren Vaftizhane'ye ait 73, 74 ve 75 no'lu örneklerden ikisinin kalınlıkları 4.5 'er cm. 75 no'lu örneğin ise 4 cm. dir. Uzun kenarı kırık, kısa kenarı ise ölçülemeyen bu üç örnek, apsisin kuzey tarafında duvar örgüsünde kullanılmıştır.

KI-7 hamur özellikleri gösteren 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 113 ve 114 no'lu örnekler Liman Bazilikası'nı çevreleyen almaşık duvarda ve güney nefe açılan tuğla örgülü kapı açıklığında kullanılmıştır ve kalınlıkları 5 ve 5.5 cm. arasında değişmektedir. 88 ve 90 no'lu örnekler haricindeki diğer örneklerin kısa kenarları ölçülemediği ya da kırık olduğu için belirtilememiş bu örneklerin uzun kenarları 30, 30.5, 31, 31.5 ve 32 cm. gibi çok yakın ölçülere sahiptir. Aralarındaki 0.5 cm. lik fark, tuğla için tolere edilebilir bir değerdir ve kullanım yerlerinin de aynı olduğu düşünüldüğünde birbirine eşit tuğlalar olarak görülebilir. 88 ve 90 no' lu örnekler ise 30x31x5 cm.lik ölçüleriyle birbirine eşit tuğlalardır.

KI-10 hamur özellikleri gösteren Liman Bazilikası'na ait 124 ve 125 no'lu örneklerin kalınlıkları 6'şar cm. dir. Uzun kenarı kırık, kısa kenarı ise ölçülemeyen bu iki örnek Liman Bazilikası'nın kuzeyindeki atriumun kuzey duvarının örgüsünde kullanılmıştır.

KK-1 hamur özellikleri gösteren, her biri Nekropol Kilisesi'nin kuzey nef duvarının pencere kemerinde kullanılan 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 no'lu örneklerden yedisinin kalınlıkları 2.5'er cm. 5, 7 ve 8 no'lu örneğin 3'er cm. dir. 7 ve 10 no'lu örnekler haricindeki, kısa kenarları ölçülemediği ya da kırık olduğu için belirtilememiş diğer örneklerin uzun kenarları 23.5, 24, 25 cm. arasında değişmektedir. Aralarındaki 0.5 ve 1 cm. lik fark, tuğla için tolere edilebilir bir değerdir ve kullanım yerlerinin de aynı olduğu düşünüldüğünde birbirine eşit tuğlalar olarak değerlendirilebilir. Uzun kenarları 25'er cm. olan 7 ve 10 no'lu örneğin kısa kenarları ise 23.5 ve 23 cm. gibi çok yakın ölçülere sahiptirler.

KK-4 hamur özellikleri gösteren Nekropol Kilisesi'ne ait 21 ve 22 no'lu örneklerin kalınlıkları 4'er cm. dir. Uzun kenarı kırık, kısa kenarı ise ölçülemeyen bu iki örnek Nekopol Kilisesi'nin batısındaki atriumun kuzey duvarının örgüsünde kullanılmıştır.

KK-7 hamur özellikleri gösteren Piskoposluk Kilisesi'ne ait 31, 32, 33 ve 46 no'lu örneklerden üçünün kalınlıkları 4.5 cm. 33 no'lu örneğin ise 5 cm. dir. 31 ve 33 no'lu örneğin uzun kenarları 30'ar cm. kısa kenarları ise sırasıyla 28.5 ve 28 cm. Aradaki 0.5 cm. lik fark tuğla için ihmal edilebilir bir değerdir ve bir birine eşit tuğlalar olarak görülebilir. Kısa kenarı ölçülemeyen 32 no'lu örneğin uzun kenarı 29.5 cm. dir ve diğer iki tuğlaya yakın ölçülere sahiptir. 46 no'lu örneğin ise uzun ve kısa kenarı kırık vaziyettedir.

KK-13 hamur özellikleri gösteren Vaftizhaneye ait 57, 58, 60 ve 66 no'lu örneklerden üçünün kalınlıkları 4 cm. 66 no'lu örneğin ise 4.5 dir. Kısa ve uzun kenarı kırık olan bu dört örneğinde vestibulum'un batısındaki nişli duvarın kemerlerinde kullanılmış olması, tuğlaların birbirlerine eşit olduğunu düşündürmektedir.

PKA-4 hamur özellikleri gösteren Piskoposluk Kilisesi'ne ait 34, 35, 36, 37 ve 39 no'lu örneklerden üçünün kalınlıkları 4.5 cm. 36 no'lu örneğin 5.5, 37 no'lu örneğin ise 4 cm. dir. Kısa kenarı ölçülemeyen 34 ve 35 no'lu örneğin uzun kenarları 27'şer cm. dir. 36 no'lu örneğin ise uzun kenarı 26.5 cm. kısa kenarı 26 cm. dir. 37 ve 39 no'lu örneklerin ise uzun ve kısa kenarı kırık vaziyettedir.

PKA-8 hamur özellikleri gösteren Liman Bazilikası'nın doğusundaki almaşık teknikte örülen duvarda kullanılan 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85 no'lu örneklerden her birinin kalınlığı 5'er cm. dir. Kısa kenarları ölçülemeyen bu tuğlalardan 8 tanesinin uzun kenarı 30' ar cm. dir. 84 ve 85 no'lu örneklerin uzun kenarları ise sırasıyla 31.5 ve 31 cm. gibi yakın ölçülere sahiptir. Söz konusu tuğlaların kullanım yerlerinin de aynı olduğu düşünüldüğünde birbirine eşit tuğlalar olarak değerlendirilebilir.

PKA-13 hamur özellikleri gösteren Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise naousu' nun kuzeyinde yer alan pencere örgüsünde kullanılan 133, 134 ve 135 no'lu örneklerden her birinin kalınlığı 4.5'er cm. dir. Kısa kenarları kırık olan tuğlaların uzun kenarları 17'şer cm. dir. Söz konusu tuğlaların kullanım yerlerinin de aynı olduğu düşünüldüğünde birbirine eşit tuğlalar olarak değerlendirilebilir.

PKA-21 hamur özellikleri gösteren, Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisesi'nin apsis pencere örgüsünde kullanılan 154, 155, 156 no'lu örneklerin kalınlıkları 3.5'er cm. dir. 154 ve 155 no'lu örneğin kısa kenarı ölçülememiştir. Uzun kenarı ise 25'er cm. dir. 156' no'lu örneğin ise uzun kenarı kırık, kısa kenarı ölçülememiştir.

PKI-1 hamur özellikleri gösteren, Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin pencere kemerlerinde kullanılan 40, 41, 42 ve 43 no'lu örneklerden dördünün kalınlığı 4.5'er cm.dir. 40 no'lu örneğin kalınlığı 4 cm. dir. Kısa kenarı ölçülemeyen 41, 42 ve 43 no'lu örneğin uzun kenarları 15 cm., 40 no'lu örneğin ise 17 cm. dir. PKI-1 grubu içerisinde 40 no'lu örnek boyutları açısından diğerlerine göre farklılık göstermektedir.

Olympos'taki Erken Bizans dönemi dini yapılarının duvarları göz önüne alındığında pek çok devşirme malzemenin yanında tuğla malzemenin de devşirilerek kullanıldığı görülür. Tuğlaların kalınlıklarına ve hamur guruplarına bakıldığında birbirinden farklı tuğlaların bir arada kullanılmış olduğunu görmek mümkündür. Çalışma kapsamında incelenen dini yapıların düzensiz örgü moloz taş tekniği ile örülen duvarlarında tuğla parçaları düzensiz bir şekilde yatay ve dikey derz aralarındaki kalan boşluklar arasında kullanılmıştır. Birbirinden farklı kalınlıklarda ve hamur guruplarına sahip tuğlalar ise kesilerek ya da kırılarak özellikle pencere ve niş kemerlerinde, niş yarım kubbelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, Vaftizhanenin batısındaki vestibulumun çeşme duvarında yer alan dördüncü nişin kemerinde 3 cm., 3.5 cm., 4 cm., 4.5 cm. lik dört farklı kalınlığa ve KK-13, KI-4, KS-1, KI-5 ve KI-3 gibi farklı hamur özelliklerine sahip birbirinden farklı 5 tuğlanın kesilerek aynı kemerde bir arada kullanıldığı görülmektedir. Kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen diğer dini yapılarda da karşılaşılan bu durum, özellikle 5. ve 6. yüzyıllar arasında yaşanan hızlı

yapı faaliyetini karşılayamayacak büyüklükte tuğla ihtiyacının doğduğunu, bu ihtiyacın ise yine kent içerisindeki işlevini yitirmiş Roma dönemi yapılarından devşirilerek, Bizans dönemi yapılarının inşası sırasında kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Kaynak olarak, tuğla malzemenin en fazla görüldüğü kentin güneyinde yer alan hamamlar ya da tonozlu oda tipi mezar anıtları düşünülebilir. Bununla birlikte Nekropol Kilisesi'nin kuzey nef duvarındaki pencere açıklıklarının kemerlerinde kullanılan tuğlalar aynı kalınlıkta ve benzer hamur guruplarına sahiptir. Ancak kesilerek ya da kırılarak kemerde kullanıldığı görülmektedir bu durum tuğlanın tek bir kaynaktan devşirilerek kullanıldığını göstermektedir.

4.1.2. Harç ve sıva

Genel olarak bir tanım vermek gerekirse taş ya da tuğla duvar örgüsünde örgüyü oluşturan yapı malzemelerini birbirine bağlayan, hamur kıvamında topraktan ya da çimento, kireç - kumdan oluşan malzemeye harç denir.¹³⁹

Bizans yapılarında kireç harcı içerisinde kullanılan kireç doğada tabii olarak bulunan kireç taşının yüksek ısıda yakılması ile elde edilir. Kireç henüz toz halinde iken inşaatın yapılacağı alana getirilir. Söndürülmemiş kireç ahşaptan bir havuz içinde su ile karıştırılması ile söndürülür ya da bu söndürme işlemi bir çukurun içerisinde gerçekleştirilirdi. Kireç su ile söndürülünce akıcı maya kıvamına gelir. Söndürülen kireç süzülerek içindeki yabancı maddelerden arındırılır ve dinlenmeye bırakılır. Duvar yapısında kullanılacak kireç en az bir hafta, sıvada kullanılacak kireç 6-8 hafta dinlenmeye bırakılırdı.¹⁴⁰

Kireç harcı, söndürülmüş olan kirece su ve kum karıştırılarak elde edilirdi. Kireç harç içerisinde kullanılan kum ise ocaklardan, dere yataklarından, çakıldan hatta deniz kenarından elenerek temin edilmekteydi.¹⁴¹ Vitruvius'a göre dere yatağı ve deniz

¹³⁹M. Sözen - U. Tanyeli (1999). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi, s.100.

¹⁴⁰B. İşler (2009). *Likya bölgesinde Karabel-Asarcık'taki Bizans dönemi yerleşimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s.302.; Harcın içerisine de karıştırılan kireç, harca bağlayıcı özellik kazandırmıştır. Vitruvius, sık dokulu sert taştan elde edilen kirecin yapısal harçta, gözenekli taştan elde edilenin ise sıvada iyi olduğunu belirtmektedir. bk. Vitruvius II. V. s. 31

¹⁴¹Vitruvius II. V. s. 31.

kenarından çıkartılan kumun bazı sakıncaları vardır. Bu tür bir kumla hazırlanan harcın kuruması yavaş olur ve çalışmalara zaman zaman ara vermek gereklidir. Ayrıca deniz kumunun kullanıldığı duvarlar sıvandıkları zaman oluşan tuz yüzeyi bozar. Ocak kumunun kullanıldığı kireç harcı ise çabuk kurur ve duvar yüzeyinde kullanılan sıva tabakaları kalıcı olur. Harç hazırlamada en iyi kumun ocak kumu olması gerektiğini tavsiye eden Vitruvius, iyi bir harç elde etmek için ocak kumu kullanılıyorsa 1/3 oranında, dere ya da deniz kumu kullanılıyorsa 1/2 oranında kireç/kum karıştırılmasını önerir.¹⁴² Aynı zamanda harçta deniz veya dere kumu kullanılıyorsa kirecin sertleşmesini hızlandırmak için içine doğal puzolanlar ilave edilir. Tarihi yapılarda harcın içine kömür tozu, kül, pişmiş kil (tuğla kırıkları ya da tozu) volkanik tüfler katılmak sureti ile kirecin sertleşmesi hızlandırıldığı araştırmalarla tespit edilmiştir.¹⁴³

Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler Olympos'ta M.S. 5.-6. yüzyıllarda yoğun bir inşa faaliyetinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu süreçte, yeni yapıların Roma Dönemi kentinin dokusuna yer yer sadık kalarak eklendiği izlenir. Bu yüzyıllar arasında kentteki çoğu yapının moloz taş ya da kaba yontu taşın kullanıldığı düzensiz örgü tekniğinde inşa edilmesi, kireç harcına olan ihtiyacı arttırmıştır. Çünkü harç hem duvarda bağlayıcı malzeme olarak kullanılıyor hem de moloz taş örgüden kaynaklanan yüzey düzensizliğini gidermek ve duvarı korumak için kaplama malzemesi olarak kullanılıyordu. Olympos Kenti bu türden bir yapı faaliyetinin ihtiyacını karşılayacak kaynakları içerisinde barındırması açısından da son derece önemlidir. Kentin kumlu bir sahile sahip oluşu ayrıca kenti ikiye bölen Olympos deresinin kum bakımından zengin olması inşa faaliyetlerinde ayrıca bir kolaylık sağlamış olmalıydı. Yine Erken Bizans dönemi yapılarında kullanılan harç içerisindeki kireç de kentteki Roma dönemi yapılarına ait kireç blok taşların ocaklarda eritilmesiyle elde ediliyor olmalıydı. Kentin güneyinde yer alan Roma Dönemi'ne ait tiyatronun orkestra bölümünde bulunan kuru duvarla inşa edilmiş geniş ve derin bir kuyu, bu yapının kireç sağlamak amacıyla kullanıldığını kanıtlamaktadır. Bu kanıyı destekleyen önemli bir başka veri ise, kuyunun güneybatı yönündeki oturma basamaklarının ve tiyatronun inşası için kullanılan blokların, kuyuya doğru taşınmış olmasıdır¹⁴⁴ (Lev. 82a-b).

¹⁴²Vitruvius II. V-VI. s. 31-32

¹⁴³İşler (2009), s. 301-302.

¹⁴⁴Bu konu bir başka araştırmacı tarafından da dile getirilmiştir. bk. Özbek (1991), s. 9-20.

Olympos Kenti'ndeki 5.-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Erken Bizans dönemi dini yapılarında kullanılan harç ile Roma dönemi yapılarında kullanılan harç arasında, yapısı ve uygulama biçimi açısından bir takım farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Olympos'taki Roma Dönemi yapılarında genel olarak iki çeşit harç kullanılmıştır. Birincisi küçük kırıklar şeklinde çakıl taşı ve tuğla tozu katkılı koyu renkli kireç harcıdır. Bu tür harçlar güney kentte, M.S. 1. yüzyıla tarihlenen Vespasianus Hamamı, ve M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlendirilen Güney Nekropol'deki tonozlu mezarların, almaşık teknikte inşa edilen duvarlarında kullanılmıştır (Lev. 83a-b). Yine güney kentte Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Liman Hamamı'nın pseudo-isodomik teknikte örülen duvarlarında benzer sıva kullanımı görülmektedir (Lev. 84a) Kuzey kentte ise Episkopeion'u (Piskoposluk Sarayı) çevreleyen, M.S. 3.-4. yüzyıllar arasında tarihlenen almaşık teknikteki temenos duvarlarında da benzer tipte harcın kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁴⁵ Söz konusu yapılarda benzer yapıya sahip harçların kullanılması, bu harç tipinin Olympos Kenti'ndeki yapılarda 1. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar kullanıldığı göstermektedir. Bu dönemde kullanılan harcın duvar örgüsünde uygulanışında da benzerlikler olduğu gözlenmiştir. Kent içerisindeki Roma Dönemi'ne tarihlendirilen pek çok yapının duvarlarında kullanılan harç, taş yüzeyine taşma yapmadan mala derzi ya da oyuk derz olarak uygulanmıştır.

M.S. 5. yüzyıldan itibaren Erken Bizans Dönemi'nde kullanılan harç tipi ve harcın uygulanışının değiştiği anlaşılmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren harcın içerisinde tuğla kırıkları ve çakıl taşı kırıkları yerine ince taneli dere kumu kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla harç açık renkli ve sık dokulu bir görünüm almıştır. Ayrıca bu dönemde inşa edilen yapıların duvarlarında iki çeşit harç uygulanmıştır. Bu harçlardan ilki derz aralarında ve duvar dolgusu içerisindeki bağlayıcı malzeme olarak kullanılan dere kumu katkılı kireç harcıdır. İkincisi ise taş yüzeyine taşacak şekilde genişçe uygulanmış kum oranı ilkinde göre daha az olan sık dokulu ve sert yapılu kireç harcıdır. Söz konusu harcın derz yüzeyinde geniş kullanılmasının nedeni, moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıklarını tesviye etmek ve alttaki bağlayıcı özelliğe sahip harcı korumaktır. Ayrıca bu harç uygulamasını erken dönem yapılarında uygulanan harçtan ayıran teknik özellik ise sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için harç üzerine mala

¹⁴⁵Öztaşkın (2013), s. 262.

benzeri bir aletle dalgalı çizgiler yapılmış olmasıdır. Olympos Kenti'nde sadece Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yapılarda görülen bu uygulama, incelediğimiz yapılar içerisinde kuzey kentte 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen Epikopeion kompleksi içerisinde yer alan Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesinde ayrıca Nekropol Kilisesi'nin iç ve dış cephelerinde tespit edilmiştir (Lev. 16a, Lev. 34a, Lev. 44b) Güney kentte ise Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek mekana ait duvarlarda benzer bir uygulama görülmektedir (Lev. 59a) Bununla birlikte bazilikayı çevreleyen duvarlarda ve ek mekandan önceki evreye ait duvarlarda böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilisenin iç cephelerinde ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilisenin duvarlarında da benzer şekilde, harcın üzerine derz aralarına denk gelecek şekilde dalgalı çizgilerin uygulandığı görülmektedir (Lev. 69a, Lev. 81c) Harç üzerindeki benzer dalgalı çizgilere aynı zamanda kent içerisinde M.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen Mozaikli Yapı ve Nekropol Caddesi'ndeki konutların duvarlarında rastlanmaktadır (Lev. 84a). Likya Bölgesi'nde ise 6. yüzyıl içerisinde değerlendirilen Gemiler Ada I, II ve III nolu kiliselerde ve adadaki kiliseler arasındaki koridorun duvarlarında (Lev. 85a-b, Lev. 86a-b), Melanippe Sahil Kilisesi duvarlarında (Lev. 87a), İlk evresi Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Tlos'taki transeptli bazilikada (Kent Bazilikası),¹⁴⁶ (Lev. 87b), 6. yüzyıla tarihlendirilen Karacaören Ada Bazilikası'nın duvarlarında¹⁴⁷ (Lev. 88a) ve Arif Kenti'ndeki yapılarda benzer bir derz uygulamasıyla karşılaşılmaktadır.¹⁴⁸

Olympos'ta incelediğimiz Erken Bizans Dönemi'ne ait dini yapılar düzensiz örgü moloz taş tekniğinde inşa edildiği için her birinin iç cephesi istisnasız sıvalıdır. Söz konusu dini yapılar sıva kullanımı açısından Roma dönemi yapılarından farklı özellikler sergilemektedir. Kentteki Roma Dönemi yapılarının birçoğunun sıvaları günümüze ulaşamadığı için bu dönem sıvalarının özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılamamıştır ancak yapılarda rastladığımız sıva kalıntularından yola çıkarak genel bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu dönem yapılarının iç ve dış cephelerinde, duvarı yüzeyinin tek kat sıva ile kaplandığı tespit edilmiştir. Yapıların dış cepheleri

¹⁴⁶Öztaşkın (2015), (Baskıda).

¹⁴⁷K. Asano (1995b), *Basilica on Karacaören Ada. The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz area (Lycia, Turkey) the first preliminary report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 85-89.

¹⁴⁸M. Harrison (2001), *Mountain and plain from Lycian coast to the Phrygian plateau in the late roman and early byzantine period*, Michigan: Michigan University. s.8-48

yoğun seramik/tuğla tozu katkılı, kalın ve sert bir sıva ile kaplanmıştır. Yapıların özellikle dış cephe sıvalarında yoğun miktarda tuğla tozunun kullanılmasının nedeni ise yukarıda da bahsedildiği gibi harcın sertleşmesini hızlandırmak ve mukavemetini arttırmaktır ayrıca alttaki bağlayıcı özelliği olan harcı koruyarak, duvarın nem geçirgenliğini önlemektir. Yapıların iç cepheleri ise bileşiminde kum bulunan, sert dokulu, kalınlığı 2-3 cm. arasında değişen beyaz renkte kireç harcı ile sıvanmıştır. Kent içerisinde Roma Dönemi'ne ait sıva özelliklerini en iyi izleyebildiğimiz yapılar, kuzey kentte yer alan Episkopeion yapı topluluğunun çevre duvarı olan Roma Dönemi tapınak alanına ait batı Temenos duvarı ve Nekropol caddesinin batısında yer alan tonozlu oda tipi mezarın dış cephesidir. Güney kentte ise M.S. 1-2. yüzyıl arasına tarihlendirilen Liman Hamamı'nın dış cephelerinin de benzer özellikte tuğla katkılı sıva ile kaplandığı görülmektedir.

Erken Bizans Dönemi'nde ise cephe yüzeyine uygulanan sıvada değişiklikler olduğu gözlenmiştir. Bu dönemde sıva harcının içerisinde tuğla kırıkları yerine dönemin bağlayıcı özelliğe sahip harcında olduğu gibi ince taneli dere kumu kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde inşa edilen dini yapıların her birinin iç cephesinin duvar resmi ile bezeli olduğu için sıva, cephe yüzeyine iki tabaka halinde uygulanmıştır. Bu tabakalardan alttaki, duvarı tesviye etmek amacıyla kullanılan arricciato adı verilen ilk sıva katıdır. Kalınlığı 1-2.5 cm. arasında değişen, katkısız beyaz renkte kireç harcıyla yapılan bu sıva tabakası yumuşak dokulu ve yoğun gözenekli bir yapıya sahiptir. En üste ise duvar resmi için düzgün bir yüzey oluşturan ve ortalama 0.5 cm kalınlığında olan, intonaco adı verilen sıva tabakası vardır. Bileşiminde bol kireç, az miktarda kum bulunan bu sıva tabakası sert dokulu ve gözeneksizdir (Lev. 88b). Çalışma kapsamında ele aldığımız dini yapıların her birinin iç cephesinde tespit edilen bu uygulama Kentteki Erken Bizans Dönemi yapıları için ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Liman Bazilikası'nın erken evresine ait alması tekniğinde inşa edilen duvarlarında ve atrium duvarının iç cephesinde tek kat sıva kalıntısına rastlanırken, Bazilika'nın kuzeyinde sonradan eklenen ek mekanın ve önündeki triconchos apsisli nişin iç cephelerinde ise üstünde duvar resmi kalıntıları bulunan iki kat sıva uygulandığı görülmüştür.

Güney kentteki duvar resmi izine ve boya kalıntısına rastladığımız Liman Bazilikası'nın kuzey ek mekanının atrium kuzey duvarının iç cephesi ile Yamaç Yerleşim Aşağı Kilise'nin naous ve güney ek mekanın iç cephelerinde, duvar resmini kapatmak ya da daha sonraki bir dönemde üzerine uygulanacak sıvanın yüzeye tutunması amacıyla yapılmış çentik izleri olduğu tespit edilmiştir, ancak kuzey kette yer alan dini yapıların cephelerinde buna benzer bir çentik izini rastlamamış olmamız dikkat çekicidir. Öte yandan benzer bir uygulamayı Yanartaş da yer alan ve ikinci evresi 7.-9. yüzyıllar arasında tarihlendirilen Bazilikanın duvar resmi olan iç cephelerinde görmek mümkündür.¹⁴⁹ Bu uygulamanın hangi dönemde yapıldığını söylemek ise oldukça güçtür.

Tez kapsamı içerisinde incelediğimiz Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının her birinin iç cephelerinde sıvayla karşılaşmamıza rağmen dış cephelerinde sıva izine rastlamamış olmamız oldukça dikkat çekicidir. Bu durum ilk olarak dış cephenin yüzyıllar içerisinde fiziksel aşınmaya daha fazla maruz kaldığı için sıvaların daha çabuk dökülmüş olabileceğini akla getirmektedir. İkinci olarak ise Roma dönemi yapılarının dış cephelerde günümüze kadar koruna gelmiş sıva kalıntıları görülmesiyle birlikte Erken Bizans Dönemi yapılarında sıva izine rastlamamış olmamız bu döneme tarihlendirilen yapıların dış cephelerinin sıvasız olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu yapıların çoğunun dış cephelerinde harç iç cephelerde olduğu gibi derz yüzeyine taşırılmış ve dalgalı çizgiler uygulanmıştır. Ancak dış cephelerde bu harç iç cephelere oranla daha yoğun kullanılarak neredeyse taşların yüzeyini kapatacak şekilde uygulanmıştır.

4.1.3. Taş

Taş Olympos Kenti'ndeki dini yapılarda iki farklı şekilde kullanılmıştır. Birincisi yapı için özel olarak temin edilmiş taş, ikincisi devşirme taştır. Olympos'taki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen dini yapılarda duvar örgüsü içinde yoğun olarak kaba yontu

¹⁴⁹G.K. Öztaşkın (2012). Yanartaş (Khimeira)'daki Bizans dönemi bazilikası. *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, s. 317.

taş, moloz taş ve dere taşı kullanılmıştır. Bunun nedeni ise bu taşların daha kolay elde edilmesidir.

Yapılarda kullanılan kaba yontu taşlar bazen devşirme bazen ise özgün malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaba yontu taşlar genellikle köşelerde kullanılarak duvar örgüsünün daha düzgün ve sağlam olmasını sağlamıştır. Moloz taş ve dere taşının kullanım alanı ise daha geniştir. Duvar örgüsünde kullanılan bu taşların nispeten düzgün ve geniş yüzeyleri dışa bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Moloz taş kullanımı Likya Bölgesi kiliselerinde çok sayıda yapıda karşımıza çıkar. Özellikle Andriake, Arif, Ksanthos, Limyra, Akalissos, Melanippe, Phaselis, Gemiler Ada ve çevresindeki kiliselerde benzer biçimde moloz taş kullanılmıştır.¹⁵⁰

Kent alanında yapılan incelemelerden elde edilen bilgiler ışığında, yerleşim yapılarında kullanılan taşların yerel kaynaklardan edinildiği belirlenmiştir. Buna göre, kentin kuzey bölümünde bulunan yapı duvarlarından alınan örnekler incelendiğinde, kullanılan kayaların bu kesimden elde edilen kayalar olduğu anlaşılmaktadır. Koyu gri renkli ve bol çatlaklı olarak görünen bu kireçtaşları, duvar diziliminde, moloz taşlar olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde, vadinin güney kesimindeki yapılarda kullanılan taşların güney kesimdeki nispeten daha açık renkli ve bol çatlaklı yer yer fiziksel aşınma izleri görülen kireçtaşlarının hâkim olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kentin kuzey batısında ve kente yaklaşık 500 m. mesafe uzaklıkta tespit ettiğimiz taş ocağı olması muhtemel alan ise yapılarda kullanılan taşların yine kent içerisinden ya da

¹⁵⁰Likya bölgesi kentlerindeki kiliselerin duvarları için topluca bk. V. M. Tekinalp (2000). *Geç antik dönem ve sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake kenti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 344-348.; A. Zah (2003). Der hafentort Melanippe (Hagios Stephanos) im östlychen Lykien, *Eukosmia studi miscellanei per il 75 di Vincenzo Poggi* (Ed: V. Ruggieri ve L. Pieralli). Vatikan: Soveria Mannelli, s. 631, Abb. 5.; D. Karakus (2001). *Antalya ili'nin Kumluca ilçesi'ndeki İdebessos, Akalissos ve Melanippe antik kentlerinde bulunan Bizans dönemi dini yapıları*. Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü s. 56-60. Lev. 34.; H. Canbilen vd. (1996). La basilique de l'acropole haute de Xanthos, *AnatoliaA, IV*, s. 222, Fig. 30.; U. Peschlow (1984). Die bischofskirche in Limyra (Lykien). *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne* (2). Vatikan: Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, ss. 409-435.; Masuda (1995b), Church II on Gemiler Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed. S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 68.; K. Asano (1995a). Church III on Gemiler ada. *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 73; T. Masuda (1995c). Church IV on Gemiler ada. *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 80.; Öztaşkın (2013), s.275.

kent yakınlarından elde edildiğini kanıtlar niteliktedir (Lev. 89a). Çevredeki taş ocaklarının yanı sıra ana kayanın biçimlendirilmesi ya da kesilmesiyle oluşturulan yapılar da bulunmaktadır. Bunların en başında, Sepet Sırtı'nın kuzey doğu yamacında inşa edilen ve güney duvarı ana kayanın kesilmesi ile oluşturulmuş Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise gelmektedir (Lev. 65a). Bu uygulama aynı zamanda kentin güney yamacında inşa edilen yapıların genel bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana kayanın kesilmesiyle açığa çıkan taşlar, yapıların inşasında kullanılmış olmalıdır. Taş elde edilen alanların, inşaat alanlarına bu denli yakın olması, taş bloklarının taşınmasını ve işlenmesini ayrıca kolaylaştırmış olmalıydı. Kentin topografik yapısı bu tür malzemelerin dışarıdan sağlanmasında taşınmasında zorluk oluşturabileceği nedeniyle malzemelerin kent içerisinden elde edildiği fikrini daha da akılcı kılar.

Bölgede, Olympos Çayı'nın getirmiş olduğu alüvyon döküntülerin ise yapılarda kullanılan dere taşlarına kaynaklık ettiği öngörülmüştür (Lev. 89b). Belirgin olarak bölge kayacına olan benzerlikleri ve çeşitliliği ile antik dönemdeki yüksek nehir seviyesinin törpülediği bu atıl parçalara kent yapılarında sıklıkla rastlanılmaktadır. Ayrıca, Musa Dağı'nın güney kesiminde bulunan konglomera katkılı kumtaşlarının, kent yapılarında gözlemlenebilen kubbe, tonoz ve kemerlerde kullanılan kumtaşlarına kaynak olarak kullandığı düşünülmektedir (Lev. 55a, Lev. 80a).

Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan devşirme taşlar genelde kesme taş türünde olup kireç taşı cinsilerdir. Kent içerisinde devşirme taşlar genellikle işlevini yitirmiş Roma Dönemi'ne ait yapılardan devşirilerek kullanılmıştır. Devşirme taş malzeme kullanımı, özellikle Roma kent dokusu içerisinde inşa edilen Bizans dönemi yapılarında ağırlık kazanırken bu dokudan uzaklaştıkça kullanımının azaldığı gözlenmiştir. Devşirme taş blokların en çok kullanıldığı dini yapılar ise kuzey kentte, Roma dönemi tapınak alanın içerisine inşa edilen Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi ile Roma yapılarının en fazla yoğunluk kazandığı güney kentte inşa edilen Liman Bazilikası'dır.¹⁵¹ Söz konusu yapılarda ağırlıklı olarak duvar köşelerinde kullanılan devşirme blok taşlar aynı zamanda nefleri birbirinden ayıran stylobat blokları olarak da kullanılmıştır. Ayrıca bu devşirme blokların kent içerisindeki pek çok Bizans dönemi

¹⁵¹Liman Bazilikasında harç ile birbirine bağlanmış kesme taş bloklarla oluşturulmuş tek bölümlü apsisin malzemesinin tamamı, bir Roma yapısından devşirilmiştir.

yapısının kapı-pencere açıklığında söve ve lento olarak işlev kazanmıştır (Lev. 14a, Lev. 26b, Lev. 27a-b, Lev. 61a).

Kentteki dini yapılarda kullanılan mimari ve litürjik taş eserler ise genellikle kireç taşı ve mermer cinsindedir. Bölgenin jeolojik yapısından farklı özellik sergileyen bu taş eserler işlenmiş, yarı işlenmiş ya da ham malzeme olarak kent dışından getirilerek yapılarda kullanılmış olmalıdır.

4.2. Teknik

4.2.1. Duvarlar

Olympos Antik Kenti'ndeki yapıların inşa teknikleri incelenmesi yapı evrelerinin değerlendirmesi için oldukça önemlidir. Kentteki yapılar dönemlerine göre birbirinden farklı malzeme - teknik özellikler sergilemektedir. Bu yapıların işlevleri ve diğer mimari özellikleri de yapıların farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir. Kentteki yapıların malzeme ve teknik özelliklerine bakıldığında yerleşimde Helenistik Dönem'den başlayarak M.S. 7. yüzyıla kadar yapılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Kentin en erken tarihli yapısı olan büyük boyutlu taşlarla oluşturulan poligonal örgülü sur duvarı, kent dokusu içinde Hellenistik dönemin en belirgin unsuru olarak karşımıza çıkar (Lev. 6a). Olympos'un M.S. 2. yüzyılda cezalı bir kent olmaktan çıkarılmasının hemen ardından yaşadığı Roma Dönemi'nde kent yoğun bir imar sürecine girmiştir.¹⁵² Bu dönemde kent içerisinde Roma Dönemi şehir planlamacılığına ve yapı tekniklerine uygun bir inşa faaliyeti yürütülmüştür. Kentin kuzey yakasında görülen tapınak ve kentin ileri gelenlerine ait mezar anıtları (Lev. 90a-b, Lev. 91a) ile güney yakasında görülen tiyatro, hamam gibi anıtsal kamu yapıları ve sivil yapılar bu süreç içerisinde Roma dönemi inşa tekniklerine uygun bir şekilde inşa edilmiş yapılardır¹⁵³ (Lev. 82a-b, 83a, Lev. 91b).

¹⁵²Olcay Uçkan vd. (2015). (Baskıda)

¹⁵³Kentteki Roma dönemi yapıları ağırlıklı olarak dikdörtgen kesme bloklar kullanılarak pseudo-isodomik teknikte ve tuğla ve düzensiz örgü moloz taşın kullanıldığı almalı teknikte inşa edilmiştir.

M.S. 3. yüzyıl ile kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne dair en eski bilgi olarak kabul edilen Olympos Piskoposu Aziz Methodios'un var olduğu M.S. 4. yüzyıla kadar, yapı faaliyetleri ve kentsel planlamada değişikliğin olduğuna dair henüz yeterli veri elde edilememiştir. Buna ek olarak kentteki Erken Hıristiyanlık Dönemi yapıları ile bağlantılı olarak, yerleşim düzeni ve yapısal dönüşümün M.S. 4. yüzyıl itibariyle başladığını düşünmek mümkündür. Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler Olympos'ta M.S. 5.-6. yüzyıllarda ani bir nüfus artışının olduğunu göstermiştir. Ayrıca Hıristiyanlığın etkili olmaya başladığı bu dönemde Olympos'un ticaret ve üretim açısından refah içinde olduğu arkeolojik bulgulara dayalı olarak söylenebilir.¹⁵⁴ Kent demografisindeki bu hızlı değişim, hem yeni dinin gerektirdiği tapınma biçimini karşılayacak yeni yapıların hem de kent nüfusuna hizmet edecek sivil yapıların kent içinde hızla yapılmaya başlanmasını da beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu yapılaşma süreci hem dönemsel değişimlere bağlı olarak hem de doğal afetlerin yıkıcı gücüyle de şekillenmiştir.¹⁵⁵ Değişen sosyal ve politik yapıyla birlikte, Olympos'un yeni bir yapılanma sürecine girdiği, kentteki 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen ve farklı yapı malzemeleri ve teknikleri kullanılarak inşa edilen zengin dini yapı topluluklarından da anlaşılmaktadır. Bu süreçte, yeni inşa edilen yapıların Roma Dönemi kent dokusuna yer yer sadık kalarak eklendiği görülmektedir.

5. ve 6. yüzyıllara kentin yaşamış olduğu hızlı yapılaşma süreci bu dönemde inşa edilen yapılarda malzeme kullanımında ve teknik uygulamada bir takım değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde yapı ihtiyacının artmasından dolayı Roma Dönemi'nde kullanılan kesme taşların kullanımından vazgeçilerek kentin içerisindeki ana kayanın kesilmesiyle açığa çıkan taşlar ve Olympos çayının getirmiş olduğu alüvyon döküntü yapıların inşasında kullanılmış olmalıdır. Kentin topografik yapısı kesme blok taşların dışarıdan sağlanmasında taşınmasında zorluk oluşturması ve bunun sonucunda

¹⁵⁴Olçay Uçkan vd. (2015), (Baskıda).; Seramik verilere göre M.S. 5-6. yüzyıllarda diğer kıyı kentlerinde olduğu gibi Olympos'ta da nüfus ani olarak artış göstermiştir. Olympos'ta M.S. 5. yüzyıldan itibaren çok sayıda dini yapının inşa edilmesi de bu nüfus artışının göstergesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Öztaşkın (2015). Seramik Buluntular Işığında Erken Bizans Dönemi'nde Olympos'ta Günlük Yaşam ve Ticaret, *Olympos Band 1*, (Ed: B. Y. Olçay Uçkan) İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).

¹⁵⁵Likya kentleri gibi Olympos'un da bu dönemde yaşanan doğal felâketlerden etkilenmiş olmalıdır. 5. ve 6. yüzyıllarda yaşanan yıkıcı depremler, 542'de başlayıp uzun zaman etkisini gösteren "Jüstinyen Dönemi" vebası ve 536-537 yıllarında bir yıl süreyle etkili olan 'toz peçesi' Olympos'u kötü biçimde etkilemiş olmalıdır. Ancak, arkeolojik veriler, bu felaketlere rağmen kent yaşantısının hız kesmeden devam ettiğini göstermektedir. bk. Duggan (2004), s. 131-134; Mergen (2011), s. 566.

maliyetinin daha fazla olması nedeniyle malzemelerin kent içerisinde elde edildiği fikri akla daha yatkındır. Erken Bizans Dönemi'nde görülen bu malzeme değişimi aynı zamanda inşa tekniğinin değişmesine de belirleyici olmuştur.

Bu döneme ait dini yapıların duvarları dere taşı ve moloz taştan oluşan düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Duvar örgüsünde yan yana sıralanan moloz taşlardan biri duvar yüzeyine paralel (sıra taşı) diğeri ise duvar yüzeyine dik (kenet taşı) gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Duvarların köşelerinde ise cephelerde kullanılanlara oranla daha büyük boyutlu kaba yontu taşlar kullanılmıştır. Köşelerde kullanılan taşların uzun yüzleri atlamalı olarak iki farklı cepheye doğru yerleştirilerek köşe örgülerinde dayanıklılık sağlanmıştır (Lev. 92a) Moloz taşlar arasında kalan boşluklarda yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve tuğla parçaları kullanılmıştır. Ayrıca duvar örgüsünde kullanılan moloz taşlar Roma dönemi yapılarında görülen uygulamanın aksine dışa bakan yüzleri kırılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu dönem yapılarında duvar kalınlığı incelmış ve ortalama 60-70 cm. kalınlığı arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu kullanılmıştır. Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü belli aralıklarla yassı dere taşı ve küçük boyutlu moloz taşların yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Ayrıca bu yatay hat sırasında görmüş olduğumuz ahşap iskele kiriş delikleri yapıların inşa aşamasını anlatan en önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁶ (Lev. 92b).

Bu dönemde inşa edilen yapıların duvarlarında iki çeşit harç uygulanmıştır. Bu harçlardan ilki derz aralarında ve duvar dolgusu içerisindeki bağlayıcı malzeme olarak kullanılan dere kumu katkılı kireç harcıdır. İkincisi ise taş yüzeyine taşacak şekilde genişçe uygulanmış kum oranı ilkinde göre daha az olan sık dokulu ve sert yapıli kireç harcıdır. Söz konusu harcın derz yüzeyinde geniş kullanılmasının nedeni ise moloz taşın

¹⁵⁶Roma döneminden başlayarak kaba yontu taş, moloz taş ve tuğla örgü yükseldikçe, işçilerin yüksekte çalışabilmeleri için kullanılan ahşap iskele kirişleri, iskelenin rijidliğinin sağlanması için iskele katlarında duvar örgüsü içine (duvarın enine) uzatılır. İnşaat bittikten sonra ahşap kirişler duvar içerisinden çıkartılır ve bu boş delikler yapım sırasında az da olsa duvarın havalandırılarak kurmasına yardımcı olur. Daha sonra delikler duvarın sıvanması veya mermer kaplanması sırasında örtülür. bk. Kolay (1999), s.20.; Wright (2009), fig.78-79

yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıklarını tesviye etmek ve alttaki bağlayıcı özelliğe sahip harcı korumaktır. Ayrıca bu harç uygulamasını erken dönem yapılarında uygulanan harçtan ayıran teknik özellik ise sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için harç üzerine mala benzeri bir aletle dalgalı çizgiler yapılmış olmasıdır. Olympos Kenti'nde sadece Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yapıların duvarlarında görülen bu uygulama, tez kapsamında incelediğimiz yapılar içerisinde kuzey kentte 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen Episkopeion içerisinde yer alan Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesinde¹⁵⁷ ayrıca 6. yüzyıla tarihlendirilen Nekropol Kilisesi'nin¹⁵⁸ iç ve dış cephelerinde tespit edilmiştir. Güney kentte ise Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek mekana ait duvarlarda benzer bir uygulama görülürken, Bazilikayı çevreleyen duvarlarda ve ek mekandan önceki evreye ait duvarlarda böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise'nin iç cephelerinde ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'nin duvarlarında da benzer şekilde, harcın üzerine derz aralarına denk gelecek şekilde dalgalı çizgilerin uygulandığı görülmektedir. Harç üzerindeki benzer dalgalı çizgilere aynı zamanda kent içerisinde M.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen Mozaikli Yapı¹⁵⁹ ve Nekropol Caddesi'ndeki konutların duvarlarında rastlanmaktadır. Moloz taş kullanımı Likya Bölgesi kiliselerinde çok sayıda yapıda karşımıza çıkar. Özellikle Andriake, Arif, Ksanthos, Limyra, Akalissos, Melanippe, Phaselis, Gemiler Ada ve çevresindeki kiliselerde benzer biçimde moloz taş kullanılmıştır.¹⁶⁰ Ancak derz hatlarındaki harçları günümüze ulaşabilmiş yapılara ender rastlanmaktadır. Bu sebeple karşılaştırma yapılabilecek örnekler kısıtlıdır. Harç üzerinde dalgalı çizgiler Likya Bölgesi'nde 6. yüzyıl içerisinde değerlendirilen Gemiler Ada I, II ve III no'lu

¹⁵⁷Episkopeion içerisindeki yapıların plân şemaları, malzeme-teknik özellikler, taş elemanlar, seramik, cam ve maden eserlerden sağlanan veriler neticesinde bu yapıların 5.-6. yüzyıla ait olduğu anlaşılır. bk. Öztaşkın (2013), s.280.

¹⁵⁸Kilise arkeolojik verilere göre de 6. yüzyıla tarihlenmektedir. bk. Gökalp ve Yıldırım (2010), s. 371-379.

¹⁵⁹Yapıdaki mozaikler üslup özelliklerine göre 5. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başına tarihlenir. Yapıda gerçekleştirilen kazı ve sondaj çalışmalarında ele geçen sikkeler, seramik, cam ve maden eserler ile taş elemanların tümü Erken Bizans Dönemi'ne aittir. bk. G. K. Öztaşkın ve M. Öztaşkın (2012). Antalya-Olympos mozaikli yapı, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, s. 329- 346.

¹⁶⁰Likya bölgesi kentlerindeki kiliselerin duvarları için topluca bk. Tekinalp (2000), s. 344-348.; Zah (2003), s. 631, Abb. 5.; Karakus (2001), s. 56-60. Lev. 34.; Canbilen vd. (1996), s. 222, Fig. 30.; Peschlow (1984), s. 409-435.; Masuda (1995b), s. 68; K. Asano (1995a). Church III on Gemiler ada. *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 73; Masuda (1995c), s. 80.; Öztaşkın (2013), s.275.

kiliselerde¹⁶¹ ve adadaki kiliseler arasındaki koridorun duvarlarında, Melanippe Sahil Kilisesi duvarlarında, İlk evresi Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Tlos'taki transeptli bazilikada (Kent Bazilikası)¹⁶², 6. yüzyıla tarihlendirilen Karacaören Ada Bazilikası'nı duvarlarında¹⁶³ ve Arif Kenti'ndeki yapılarda benzer bir derz uygulaması görülmektedir.¹⁶⁴

Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının duvar örgü tekniği her ne kadar benzerlik gösterse de malzeme kullanımı açısından farklı özellikler sergilediği görülmektedir. Bu malzeme farklılığında ise lokasyonun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dere yatağı kenarında inşa edilen yapılarda dere taşı kullanımı ağırlık kazanırken kentin iç kısımlarına doğru duvarlarda kullanılan dere taşı azalarak moloz taş kullanımı arttığı izlenmektedir. Vadi yamaçlarında inşa edilen yapılarda ise sadece moloz taş kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ Bu dönem yapılarında kullanılan malzemeler birlikte ele alındığında Kentteki Bizans Dönemi Dini yapılarından görülen yapım tekniği 3 gruba ayrılmıştır. Bunun sonucunda duvarlar için tipoloji önerisi getirilmiştir.

Bu duvarlardan ilki Nekropol Kilisesi duvarlarında ve Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanın batı ve güney duvarlarının üst seviyesinde gördüğümüz Tip 1 olarak tanımladığımız duvarlar tipidir. Bu tip duvarlar, dere taşı ve moloz taştan oluşmaktadır ancak ağırlıklı olarak dere taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları ve az sayıda tuğla parçaları kullanılmıştır. Ayrıca bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmış derz hatlarında ise dalgalı çizgiler uygulanmıştır (Ek 1).

Tip 2 olarak tanımladığımız duvarlar Piskoposluk Kilisesi, Vaftizhane, Liman Bazilikası'nın doğu kanadının kuzeyinde yer alan ve bazilikaya sonradan eklendiği

¹⁶¹Masuda (1995b), s. 68; Asano (1997), s. 460, Fig. 9.

¹⁶²Öztaşkın (2015), (Baskıda).

¹⁶³Asano (1995a), s. 85-89.

¹⁶⁴Harrison, (2001). s. 8-48

¹⁶⁵Olympos Kenti, Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan devşirme taş kullanımı da görülmektedir. Kent' deki Erken Bizans Dönemi yapılarında görülen devşirme taşlar genellikle işlevini yitirmiş Roma dönemine ait yapılardan devşirilerek kullanılmıştır. Devşirme taş malzeme kullanımı, özellikle Roma kent dokusu içerisinde inşa edilen Bizans dönemi yapılarında ağırlık kazanırken bu dokudan uzaklaştıkça kullanımının azaldığı gözlenmiştir.

anlaşılan bazilikal planlı ek mekanda görülmektedir. Bu tip duvarlar moloz taş ve dere taşından oluşmaktadır ancak ağırlıklı olarak moloz taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Az sayıda tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Ayrıca bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmış derz hatlarında ise dalgalı çizgiler uygulanmıştır (Ek 1).

Tip 3 olarak tanımladığımız duvarlar ise güney kentte Musa Dağı'nın kuzey bölümünü oluşturan Sepet Sırtı'nın kuzey doğu yamacında yer alan Yamaç Yerleşimi Yukarı ve Aşağı Kiliselerde görülmektedir. Bu tip duvarlar sadece moloz taşın kullanıldığı düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve kiremit parçaları kullanılmıştır. Az sayıda, tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Ayrıca bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmıştır (Ek 1).

Kent içerisindeki Bizans dönemi dini yapılarında saptadığımız 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen ve birbirine benzer teknikte örülen ancak malzeme kullanımı açısından farklı özellikler sergileyen bu üç duvar tipi haricinde, Kentin güneyinde bulunan Liman Bazilikası'nda daha erken evreye farklı duvar teknikleriyle de karşılaşılmıştır. Söz konusu yapının 1. evresinde (Roma evresi) işlevinin ne olduğu şimdilik belirsizdir. Ancak, bazilikanın inşa edildiği alan, Olympos'taki diğer alanlarda olduğu gibi, Roma Dönemi kent dokusu üzerinde oluşturulmuş bir Bizans Dönemi kullanım alanıdır. Bu nedene kent içerisindeki tarihlendirme açısından en tartışmalı olan ve şimdiye kadar üç yapı evresinin tespit edildiği Liman Bazilikası'nın duvarlarında ve taşıyıcı sisteminde farklı malzeme ve teknikler bir arada kullanıldığı görülmektedir.

Yapının Roma evresine ait dikdörtgen çevre duvarının güney bölümü ise doğu ve batı bölümünün güney tarafında almaşık teknik görülmektedir. Moloz taş örgü ile başlayan duvar, üç sıra tuğla dizisi ile devam etmektedir ve bu almaşıklık, tuğla örgünün üç kez tekrarlanması şeklinde düzenlenmiştir. 80-85 cm. kalınlıkları arasında değişen almaşık teknikte örülmüş bu duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş

küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Ayrıca bu duvar 5.-6. yüzyıla tarihlendirdiğimiz üç duvar tipinden farklı olarak, harç derz yüzeyine taşırılmayarak mala derzi olarak uygulanmıştır ve derz hatlarında dalgalı çizgiler görülmemektedir (Ek 1). Kentteki karşılaştırma örneklerinden¹⁶⁶ dolayı M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bu almaşık teknik, çevre duvarının kuzey ve batı bölümünde görülmemektedir. Olasılıkla henüz işlevini yitirmediği dönemde uğradığı bir hasar sonrasında onarılan duvar, moloz taşın kullanıldığı düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Söz konusu duvarda kireç harcı ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları kiremit ve tuğla parçaları kullanılmıştır. Bu duvar tipi malzeme kullanımı açısından 5.-6. yüzyıla tarihlendirdiğimiz duvarlarına benzemesiyle birlikte duvar kalınlığının ortalama 85 cm. oluşuyla ve derz aralarında görülen tuğla ve kiremit parçalarının yoğun kullanılmasıyla farklı özellikler göstermektedir. Aynı zamanda almaşık teknikte inşa edilen duvarlara benzer şekilde harç derz yüzeyine taşırılmayarak mala derzi olarak uygulanmıştır ve derz hatlarında dalgalı çizgiler görülmemektedir.

Yapıda görülen malzeme teknik özellikler, diğer mimari veriler ve tarihi bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde dönüşümün gerçekleştiği 2. evrenin başlangıcı olarak, 5. yüzyılın başı önerilebilir. Bu dönemde Roma Dönemi'ne ait almaşık teknikte inşa edilen dikdörtgen mekanın güney kanadının doğusuna Roma yapısından devşirilen kesme taş bloklardan oluşturulmuş apsis eklenerek bu alan kiliseye dönüştürülmüştür¹⁶⁷(Lev. 53b) Aynı zamanda katalog bölümünde de bahsetmiş olduğumuz korinth düzenine ait mimari öğeler, küçük bazı değişikliklerle, Bizans Dönemi kilise mimarsine adapte edilmiş olmalıdır (Lev. 55b, Lev. 56a).

Yapının 3. evresindeki değişikliklerin nedeni ve zamanı belirgin değildir. Ancak, güneydeki büyük kilisenin kuzey nefinin, bitişiğindeki apsisli ek mekan yapılırken, daraltılmış olması her ikisinin de aynı dönemde kullanımda olduklarına işaret

¹⁶⁶ Bu tür almaşık teknik uygulaması kent içerisinde M.S. 1. yüzyıla tarihlenen Vespasianus Hamamı ve M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlendirilen Güney Nekropol'deki tonozlu mezarlarda görülmektedir.

¹⁶⁷Theodosius Codex'inde antik dönem yapılarının korunması konusunda çok sayıda emir yayınlanmıştır. Ancak, dar bir vadi içine sıkışmış olan Olympos'ta yeterli yerleşim alanının olmaması, kentsel dönüşümü daha hızlı kılmış olmalıdır. Bu durumda, yeni bir kilise inşası için en uygun alan olarak işlevini yitirmiş bu türden bir Roma yapısı tercih edilmiş olmalıdır. bk. Mergen (2011), s.542.

etmektedir. Bu durumda, ana kilise kullanılabilir durumdayken, deforme edilmesi uğruna, yanına bir ek mekanın yapılmasının nedenin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Bir diğer soru ise yeni ek mekanın işlevinin ne olduğudur. Bu mekanın apsisli olması, ilk olarak bir şapel olabileceğini akla getirmektedir.¹⁶⁸ Kilisenin kuzeyindeki sonradan eklendiği anlaşılan trikonchos apsisli mekanın, yapının dönüşümünden sonra nasıl bir işlev kazandığı ise tartışmalıdır (Lev. 56b).

Malzeme-Teknik özelliklerinden dolayı 3. evredeki bu dönüşümün 5.-6. yüzyıllar içerisinde gerçekleşmiş olduğu ileri sürülebilir. Çünkü kilisenin kuzeyindeki apsisli ek mekanın duvarları 5.-6. yüzyıla tarihlendirdiğimiz Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesinin duvarlarında olduğu gibi tip 2 olarak tanımladığımız moloz taş ve dere taşından oluşan düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür. Aynı zamanda ek mekanın duvarlarındaki derz hatlarında saptadığımız dalgalı çizgiler ve bu dalgalı çizgili harcın üzerinde iki tabaka halinde tespit edilen sıva tabakası tarihlendirme önerimizi destekleyen en önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır (Lev. 59a). Benzer bir durum trikonchos apsisli niş içinde söz konusudur. Nişin duvarları da yine erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Yamaç Yerleşimi Aşağı ve Yukarı Kiliselerin¹⁶⁹ duvarlarına benzer şekilde ağırlıklı olarak moloz taşın kullanıldığı Tip 3 olarak tanımladığımız teknikte örülmüştür (Lev. 57a). Bununla birlikte mekanın niş yarım kubbelerinde görülen duvar resminin üslubu ve burada kullanılan fresko tekniği mekanın 5.-6. yüzyıllar içerisinde eklendiğine işaret etmektedir¹⁷⁰ (Lev. 58a)

Kent'teki Erken Bizans Dönemi yapılarının malzeme - teknik detaylarına bakıldığında dini yapıların mimarisine ayrıca önem verildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Episkopeion içerisinde yer alan Vaftizhane bu anlamda iç dekorasyonu ve zengin tuğla işçiliyle göze çarpmaktadır. Vaftizhane vestibulum'u batı duvarında yer alan çeşme duvarı beş nişli bir düzenlemeye sahiptir (Lev. 42a). Yarım daire kesitli nişler, yarım kubbe ve kemerine kadar düzensiz örgü moloz taş tekniğinde örülmüştür. Niş kemerleri, tuğla ile yapılmış yarım daire şeklinde ince bir hat ile çevrelenmiş, kemer başlangıçlarında ve

¹⁶⁸Gökalp ve Yıldırım (2009), s. 183-189.

¹⁶⁹Parman (2003a), s. 139-153.

¹⁷⁰Trikonchos apsisli nişin güney ekserasında yer alan tasvirlerin üslupsal özelliklerinin Akdeniz'deki M.S. 6-7.yüzyıllara ait örneklerle olan benzerliği, mimari açıdan yapılan tarihlemeyle uyum sağlar. Detaylı bilgi için bk. Çorağan Karakaya. (2015), (Baskıda).

yarım kubbe başlangıç hattında trapez kesitli tuğlalar kullanılmıştır. Niş yarım kubbelerinde yatay yerleştirilmiş tuğla arasında çapraz bantlar oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğlalar ve balık pulu motifi oluşturacak biçimde düzenlemeler görülür (Lev. 42b).

Vaftizhane çeşme duvarında görmüş olduğumuz bu tuğla işçiliği Orta ve Geç Bizans Dönemi'nde Batı Anadolu, İstanbul ve Yunanistan yapılarının cephelerinde görülen örneklere benzemektedir¹⁷¹(Lev. 93a-b, Lev. 94a) Ancak bu örneklerde süslemelerin büyük çoğunluğu dış cephede bulunur. İç mekanda sadece Fatih Enez Cami ve Bafa Kapkırı Ada üzerindeki manastır kilisesinin köşe odalarının apsis yarım kubbelerinde zig zag motifi oluşturan tuğlalar görülür (Lev. 94b). Olympos'ta ise tüm süslemeler iç mekana yönelik olarak kullanılmıştır. Orta ve Geç Dönem örneklerinde harç kalınlığı tuğlaların iki katı ya da daha geniştir. Olympos'ta ise harç, tuğlalar ile aynı ya da daha dar tutulmuştur. Orta ve Geç Dönem yapılarında tuğla süslemeler cephelerin geneline yayılmış dekorasyonun bir parçası konumundayken Olympos'ta duvarların vurgulanmış ayrı bir alanları olacak şekilde yerleştirilmişlerdir.¹⁷²

Benzer tuğla işçilikleriyle kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yapılarda da karşılaşılır. Niş yarım kubbelerinde görülen tuğla işçiliğinin benzerleri 5. yüzyıl sonu - 6. yüzyıl başına tarihlendirilen Mozaikli Yapı'da görülmektedir. Yapıdaki tuğla dekorasyonunun tamamı Vaftizhanede olduğu gibi iç mekana yöneliktir (Lev. 95a). Episkopeion içerisinde yer alan triclinium'un nişli duvarlarında ve perityl'deki çeşmede yine benzer tuğla işçilikleriyle karşılaşılmaktadır (Lev 95b, Lev.96a-b). Malzeme-teknik kullanımındaki bu benzerlik söz konusu yapıların aynı kompleks içerisinde birlikte planlandığını ve inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca tüm bu yapılarda gerçekleştirilen kazı ve sondaj çalışmalarında ele geçen sikkeler, seramik, cam ve maden eserler ile taş elemanların tümü Erken Bizans Dönemi'ne aittir.¹⁷³

¹⁷¹Orta ve Geç Bizans Dönemi cepheleri için topluca bk. R. Ousterhout (1999). *Master Builders of Byzantium*. New Jersey: Princeton University, s. 194-200.; H. Buchwald (1979). *Lascarid Architecture*. *JÖB*, 28, s. 261-296.; Y. Ötügen (1978). İstanbul son devir Bizans mimarisinde cephe süslemeleri. *Vakıflar Dergisi*, 12, s. 213-233.; J. Trkulja (2004). *Aesthetics and symbolism of late Byzantine church façades 1204-1453*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New Jersey: Princeton Üniversitesi, s. 229-250.

¹⁷²Öztaşkın (2013), s.277-278

¹⁷³Öztaşkın (2013), s. 278

Vaftizhanede görülen bir diğer malzeme-teknik detay ise vaftiz havuzunun doğu haç kolunda yer alan siyah ve beyaz mermer kaplamadır (Lev. 44a). Bu uygulamanın en yakın benzeri Episkopeion içerisinde yer alan peristyl'deki çeşme nişinde görülmektedir. Likya bölgesinde ise 6. yüzyıla tarihlenen Gemiler Ada III no'lu kilisenin sytronon'unda¹⁷⁴ ve 5. başı 6. yüzyılın sonuna tarihlendirilen Andriake B Kilisesi'nin sytronon'unda¹⁷⁵ benzer bir uygulamayla karşılaşılmaktadır (Lev. 97a-b).

Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında karşılaşılan inşa tekniklerinden biri de dilatasyon derzi uygulamasıdır. Tez kapsamında incelediğimiz dini yapılar içerisinde iki farklı mekana ait duvarın kesiştiği noktalarda ya da payandalarda tercih edilen bu uygulama, her ne kadar ek mekanların ya da payandaların daha sonradan eklendiğini düşündürse de, Olympos'ta bu durum bir inşa tekniği olarak da algılanmalıdır. Çünkü dilatasyon derzi uygulamaları, farklı geometrilere sahip yapıların veya büyük genişlikteki yapıların belli noktalardan bölünerek iki ayrı parça olarak çalışmasını sağlamaktadır. Ayrıca büyük boyutlu yapıların temellerinde farklı sürede gerçekleşebilecek oturmaların ya da depremlerin yaratacağı gerilmelerin duvarlara en az zararı vermesi için, duvarların sürekliliğinin kesilmesi amacıyla da yapılmaktadır. Bu sebeple kent'teki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında görülen bu dilatasyon derzlerinin, farklı inşa evresine işaret etmediği düşünülmelidir. Örneğin, Piskoposluk Kilisesi'nin naous mekanı ve batısında yer alan nartheksin arasındaki payandalarla batı duvarı arasında dilatasyon derzi uygulanmıştır. Bu uygulamanın amacı, her iki mekana ait birbirinden farklı yüksekliklerdeki çatıların iki mekan arasındaki duvar üzerinde yaratacağı düşey gerilim sonucunda oluşabilecek kırılmayı önlemektir. Bu nedenle duvar ve payanda arasında dilatasyon derzi oluşturularak, kilise çatısının doğu-batı doğrultusunda uzanan kirişleri payandalara bindirilmiş, nartheksin çatısındaki kirişler ise batı duvar içerisine yerleştirilmiş olmalıdır. Aradaki dilatasyon sayesinde ise iki yapı elemanın birbirinden bağımsız çalışması sağlanmıştır (Lev. 98a). Olympos Kenti'ndeki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Nekropol Kilisesi, Vaftizhane, Yamaç Yerleşimi Aşağı ve Yukarı Kiliselerde benzer uygulamalara rastlanırken (Lev. 17b, Lev. 35a, Lev. 46a, Lev. 81a-b) Roma yapılarında görülmemesi, kent için Erken Bizans

¹⁷⁴Asano (1997), s. 452, Fig. 14.; Öztaşkın (2013), s. 279

¹⁷⁵V. M. Tekinalp (2000). *Geç antik dönem ve sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake kenti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi s. 86-87.

Dönemi'ne özgü bir inşa tekniği olarak düşünülebilir. Likya bölgesindeki 5.-6. yüzyıllar arasında yaşanan yoğun deprem hareketliliğinden etkilenen kentlerden biri olan Olympos'ta bu türden bir yapı tekniğinin uygulanması son derece mantıklı bir çözüm yolu olarak görülebilir. Kent'teki bu döneme tarihlendirilen pek çok yapının dilatasyon uygulanan payandalarının duvardan bağımsız bir şekilde yıkılmış olması ve buna rağmen duvarların yüzyıllar içerisinde kısmen de olsa bütünlüğünü koruması, uygulanan inşa tekniğinin ne derece yararlı olduğunu açıkça göstermektedir.

4.2.2. Kemerler

Olympos Antik Kenti içerisinde yer alan Erken Bizans Dönemi dini yapılarına ait kapı ve pencere açıklıkları ve iç cephelerde kullanılan nişlerin her biri istisnasız yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Bununla birlikte söz konusu kemerlerde teknik açıdan bir takım farklı uygulamalar görülmektedir. Kent içerisindeki Erken Bizans dönemi dini yapılarında kaba yontu taşlar ile oluşturulmuş kemerlerin yanı sıra tamamen tuğla ile örülmüş ve almaşık teknik uygulanmış kemerler de kullanılmıştır.

Tez kapsamı içerisinde incelediğimiz Bizans dönemi dini yapılarından Piskoposluk Kilisesi'nin güneyindeki rölik şapelinin ekzedra kemerleri ve küçük pencere kemerleri tamamen tuğla kullanılarak örülmüştür (Lev. 30a-b, Lev. 31a). Vaftizhane vestibulum'u batı duvarında yer alan çeşme duvarı niş kemerleri de tamamen tuğla kullanılarak örülmüştür (Lev. 42a-b). Ancak bu tuğla örgülü kemeri diğer kemerlerden ayıran özellik, kemer alnını dıştan tuğla kullanılarak düzenlenmiş bir bordürün çevrelemiş olmasıdır. Bu tuğla bordür, kemer alnından dışa doğru ışınal yerleştirilmiş tuğlaları sınırlayan, yatay tuğlalardan oluşmaktadır. Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise'nin kuzey batısında yer alan koridorun kuzeyindeki kapı açıklığı da kemer başlangıcı haricinde tuğla ile örülmüştür (Lev. 68b). Her biri tek tuğla kalınlığındaki kemerlerin derzleri tuğla kalınlığına yakın genişlikte yapılmıştır.

Olympos'taki Erken Bizans dönemi dini yapılarda gördüğümüz bir diğer kemer örgü tekniğinde, kaba yontu taşlardan oluşturulan yuvarlak kemerli düzenlemedir. Harç ile birbirine bağlanmış kaba yontu taşların derz aralarında yer yer taş yongaları

yerleştirilmiştir. Kemer kalınlığı içerisinde ise küçük boyutlu moloz taşlar kullanılmıştır. Bu tür kemerler kuzey kentte Nekropol Kilisesi'nin kuzey ek mekanının batısındaki kapı açıklığında (Lev. 13c) ve Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanının kapı açıklığında görülmektedir (Lev. 32b). Güney kentte ise Liman Bazilikası'nın kuzeyindeki kapı açıklıkları da tamamen kaba yontu taşlar kullanılarak örülmüştür (Lev. 52a).

Tuğla-taş almaşık teknikte örülmüş kemerler ise kuzey kentte Nekropol Kilisesi'nin kuzey nefine açılan pencerelerde (Lev. 14b, c, d) ve Piskoposluk Kilisesi'nin güneyindeki rölik şapelinin giriş açıklığında kullanılmıştır (Lev. 29b). Güney kentte ise Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise'nin kuzey batısında yer alan koridorun kuzeyindeki pencere açıklığında ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'nin doğusundaki pencere açıklığında kullanıldığı görülmektedir (Lev. 68b, Lev. 77a) .

Bu dini yapıların kemerlerinde görülen malzeme teknik özellikler, Likya Bölgesi Bizans Dönemi mimarisi içindeki tarihlendirme tartışmalarına ışık tutacak niteliktedir. Kent içerisindeki dini yapıların pencere kemerlerinde görülen taş-tuğla almaşık tekniğin Orta Bizans Dönemi'ndeki yoğun kullanımı, günümüze ulaşmış olan yapılarda, açıkça görülebilmektedir. Tuğla-taş almaşık teknikte örülmüş kemerler, 11. yüzyılın ilk yarısı içerisinde değerlendirilen Myra Aziz Nikolaos Kilisesi, güney ve kuzey ek yapılarında uygulanmıştır¹⁷⁶ (Lev. 99a). Andriake C Kilisesi'nde kare planlı güneydoğu ek mekanın kuzey ve güneyindeki almaşık teknikte örülmüş kemerler 9-11. yüzyıl arasına tarihlenir.¹⁷⁷ Apollonia Kenti'nde yer alan ve Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Yukarı Kilise'nin naosa batıdan girişi sağlayan kapı üzerindeki kemerlerde almaşık teknikte düzenlenmiştir.¹⁷⁸ Bununla birlikte Likya Bölgesi'nde daha erken tarihli olduğu düşünülen bazı yapılarda da almaşık teknik görülmektedir. Kekova Adası'nın Tersane mevkiinde bulunan ve 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen kilisenin, apsis kemeri taş-tuğla almaşıklığındadır. Çift sıra kemerli almaşık teknikte tuğla ve taş sıraları altta ve üstte

¹⁷⁶Y. Ötüken vd. (1999-2000). Demre-Myra aziz Nikolaos kilisesi kuzey ek yapısının yeni bir değerlendirmesi. *Adalya*, IV, s. 224-228, Res. 4.; Y. Ötüken (2006). Myra-Demre Aziz Nikolaos kilisesi Mimari değerlendirmeler. III. *Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri* (2) (Ed: K. Dörtlük). İstanbul: AKMED, s. 528-529.

¹⁷⁷Tekinalp (2001), s. 511-512.

¹⁷⁸S. Alparslan (2002). Lykia'da Bizans dönemi araştırmaları. 20. *AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 129-130., Res. 8.

farklı hizaya gelecek şekilde bir düzenlemeye sahiptir¹⁷⁹ (Lev. 99a). Gemiler Ada III no'lu kilisenin atrium ve naos batı cephesinde almasıık teknikte kemerler kullanılmıştır (Lev. 100a-b). Yapı, araştırmacılar tarafından 6. yüzyıla tarihlendirilmekte ancak almasıık teknik problemine değinilmemektedir.¹⁸⁰ Olympos Kenti yakınlarındaki Yanartaş'ta yer alan bazilikanın 5.-6. yüzyıla tarihlenen erken evre kuzey ve güney apsis kemerleri almasıık teknikte örülmüştür.¹⁸¹ Ayrıca, Olympos'ta yer alan ve 5.- 6. yüzyıllar arasına tarihlenen bazı yapılarda da aynı uygulama görülmektedir. Özellikle arkeolojik verilere göre 6. yüzyıla tarihlenen Mozaikli Yapı'nın kapı, pencere ve niş kemerleri de almasıık teknikte düzenlendiği görülmektedir (Lev.95a). Tez kapsamında incelemiş olduğumuz Piskoposluk Kilisesi'nin de içinde bulunduğu Episkopeion'da yer alan triclinium'daki erken evre niş kemerinde, güney duvardaki nişlerde (Lev. 96b) ve peristyl'in doğu duvarındaki galeri katı nişlerinde benzer almasıık teknikteki kemerler görülebilmektedir (Lev. 101a). Malzeme-teknik kullanımındaki bu benzerlik söz konusu yapıların aynı kompleks içerisinde birlikte planlandığını ve inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca tüm bu yapılarda gerçekleştirilen kazı ve sondaj çalışmalarında ele geöen sikkeler, seramik, cam ve maden eserler ile taş elemanların tümü 5.-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir.¹⁸²

Almasıık teknikteki kemerlerin görüldüğu Nekropol Kilisesi ise arkeolojik buluntuları nedeniyle inşa tarihi en geç 6. yüzyıl içine yerleřtirilebilir¹⁸³. Kuzey cephede herhangi bir onarım izinin olmaması da, almasıık kemerlerin daha geç bir döneme ait olabilecekleri yönündeki şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda, Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve başkentte Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen almasıık teknikteki kemerlerin, 5.-6. yüzyılda Likya'ya ait, bölgesel bir mimari özellik olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁷⁹U. Peschlow (2001), Die kirche von Tersane auf Kekova adası. überlegungen zum Lykischen kirschenbau, *Günüşüğında Anadolu Cevdet Bayburtluoğlu için yazılar* (Ed. C. Özgünel ve O. Bingöl). İstanbul: Homer Kitabevi, s. 203, Abb. 2-4.

¹⁸⁰Asano (1995a) s. 72-77., Fig. 44.

¹⁸¹Öztařkın (2013), s.277.

¹⁸²Öztařkın (2013), s.285.

¹⁸³Gököl ve Yıldırım (2010), s.379.

Likya bölgesinde ve Olympos'ta sıklıkla rastlanan kemer inşa tekniklerinde biri de kemer karnının harçlı moloz taş ile doldurulduğu tekniktir. Bu kemer örgü tekniği kent içerisindeki Erken Bizans dönemi yapılarında, kaba yontu taş ve almaşık düzende örülen kapı ve pencere kemerlerde kullanılmıştır¹⁸⁴ (Lev. 101b). Bu tekniğin uygulandığı kemerlerde moloz taş dolgunun kemer omuzlaması hizasında ahşap hatıllarla desteklendiğini gösteren yuvalar görülmektedir. Bu tür kemer düzenlemesi tez kapsamında incelediğimiz yapılar içerisinde kuzey kentte Nekropol Kilisesi'nin kuzey nefine açılan pencerelerde (Lev.14b-d), Güney kentte ise Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise'nin kuzey batısında yer alan koridorun kuzeyindeki kapı açıklığında ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'nin batı girişinde yer alan pencere açıklığında net şekilde görülebilmektedir (Lev. 68b, Lev. 76a). Bu tür kemer örgü tekniği Likya bölgesi içerisinde Gemiler Ada, Kilise I, Kilise I, Kilise I ve Kilise IV' ün kapı ve pencere kemerlerinde¹⁸⁵ (Lev. 100b, Lev.102a-b, Lev. 103a). 6. yüzyıla tarihlendirilen Karacaören Ada Bazilikası'nın, kapı-pencere kemerlerinde ve aynı bazilika içerisinde yer alan şapelin kapı açıklıklarındaki kemerlerde kullanılmıştır¹⁸⁶ (Lev. 103b).

¹⁸⁴Benzer teknikte yapılmış kemerler kent içerisinde; kuzey kentte Episkopeion içerisinde, Vaftizhanenin kuzey doğusunda bulunan ek mekanın kapı açıklığındaki kemerlerde, S6-VIII sektöründe, Nekropol caddesinin güney doğusunda yer alan yapının kapı ve pencerelerinde görülmektedir. Güney kentte ise S6-VIII sektöründe yer alan apsisli yapının kapı-pencere açıklıklarında ve S6-VI/VII sektörüne yer alan konut olması muhtemel yapının 1. kuzey batı penceresinde benzer teknikte kemer uygulaması görülmektedir.

¹⁸⁵Gemiler ada için bk. T. Masuda (1995a). Church I on Gemiler ada. *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report*. (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 59; Masuda (1995b), s. 62-71.; K. Asano (1995a), s. 72-78.; T. Masuda (1995c), s. 79-80.

¹⁸⁶Asano (1995a), s. 85-89.

5. Sonuç

Antik kaynaklarda Likya olarak anılan bölgede ve Antalya Körfezi'nin kuzeybatısında bulunan Olympos Antik Kenti, bugün Çıralı Sahili olarak adlandırılan yaklaşık olarak 3.500 metre uzunluğundaki kıyı şeridinin güneybatısında yer almaktadır. Toros dağlarının kıyıya dik indiği bir yerde bulunan kent, kuzey ve güneyinde Musa ve Omurga Dağlarının sınırladığı derin bir vadi içerisinde konumlanmıştır.

Olympos'un, oldukça hareketli bir topografyaya sahip oluşu kentin yerleşim karakterini belirlemiştir. Kent, coğrafi sınırları içerisinde, Olympos Çayı'nın kuzey ve güneyindeki düz alanlar ile güney yamaçların elverişli alanlarında yayılım göstermektedir. Bununla beraber, Yolmacı Sırtı'nın 48 m. rakımlı güneydoğu uzantısı üzerinde de yerleşim devam etmektedir. Kent bu konumuyla dağlar arasında gözden ırak, neredeyse kaybolmuş bir görünüm sergilemektedir ancak denizle bağlantısı bulunan bir vadinin iki yanında yer alan korunaklı ve her açıdan avantajlı durumdadır.

Tarihsel açıdan incelendiğinde Olympos Kenti'nin mimari oluşumunda üç kronolojik evre tespit edilmektedir. Bunlar Hellenistik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans Dönemi yapılaşmalarıdır. Olympos Antik Kenti'ndeki yapıların inşa teknikleri incelenmesi de yapı evrelerinin değerlendirmesi için oldukça önemlidir. Kentteki yapılar, dönemlerine göre birbirinden farklı malzeme - teknik özellikler sergilemektedir. Bu yapıların işlevleri ve diğer mimari özellikleri de yapıların farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir. Kentteki yapıların malzeme ve teknik özelliklerine bakıldığında yerleşimde Helenistik Dönem'den başlayarak M.S. 7. yüzyıla kadar yapılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Kentin en erken tarihli yapısı olan büyük boyutlu taşlarla oluşturulan poligonal örgülü sur duvarı, kent dokusu içinde Hellenistik Dönem'in en belirgin unsuru olarak karşımıza çıkar. Olympos'un M.S. 2. yüzyılda cezalı bir kent olmaktan çıkarılmasının hemen ardından yaşadığı Roma Dönemi'nde kent yoğun bir imar sürecine girmiştir. Bu dönemde kent içerisinde Roma Dönemi şehir planlamacılığına ve yapı tekniklerine uygun bir inşa faaliyeti yürütülmüştür. Kentin kuzey yakasında görülen tapınak ve kentin ileri gelenlerine ait mezar anıtları ile Güney yakasında görülen tiyatro, hamam gibi kamusal yapılar ve sivil yapılar bu süreç

içerisinde Roma dönemi inşa tekniklerine uygun bir şekilde inşa edilmiş anıtsal boyutta yapılardır.

M.S. 3. yüzyıl ile kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne dair en eski bilgi olarak kabul edilen Olympos Piskoposu Aziz Methodios'un var olduğu M.S. 4. yüzyıla kadar, yapı faaliyetleri ve kentsel planlamada değişikliğin olduğuna dair henüz yeterli veri elde edilememiştir. Buna ek olarak kentteki Erken Hıristiyanlık Dönemi yapıları ile bağlantılı olarak, yerleşim düzeni ve yapısal dönüşümün M.S. 4. yüzyıl itibariyle başladığını düşünmek mümkündür. Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler Olympos'ta M.S. 5.-6. yüzyıllarda ani bir nüfus artışının olduğunu göstermiştir. Ayrıca Hıristiyanlığın etkili olmaya başladığı bu dönemde Olympos'un ticaret ve üretim açısından refah içinde olduğu arkeolojik bulgulara dayalı olarak söylenebilir. Kent demografisindeki bu hızlı değişim, hem yeni dinin gerektirdiği tapınma biçimini karşılayacak yeni yapıların hem de kent nüfusuna hizmet edecek sivil yapıların kent içinde hızla yapılmaya başlanmasını da beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu yapılaşma süreci hem dönemsel değişimlere bağlı olarak hem de doğal afetlerin yıkıcı gücüyle de şekillenmiştir. Değişen sosyal ve politik yapıyla birlikte, Olympos'un yeni bir yapılanma sürecine girdiği, kentteki 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen ve farklı yapı malzemeleri ve teknikleri kullanılarak inşa edilen zengin dini yapı topluluklarından da anlaşılmaktadır. Bu süreçte, yeni inşa edilen yapıların Roma Dönemi kent dokusuna yer yer sadık kalarak eklendiği görülmektedir.

5. ve 6. yüzyıllara kentin yaşamış olduğu hızlı yapılaşma süreci bu dönemde inşa edilen yapılarda malzeme kullanımında ve teknik uygulamada bir takım değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde yapı ihtiyacının artmasından dolayı Roma Dönemi'nde kullanılan kesme taşların kullanımından vazgeçilerek kentin içerisindeki ana kayanın kesilmesiyle açığa çıkan taşlar ve Olympos çayının getirmiş olduğu alüvyon döküntü yapıların inşasında kullanılmış olmalıdır. Kentin topografik yapısı kesme blok taşların dışarıdan sağlanmasında taşınmasında zorluk oluşturması ve bunun sonucunda maliyetinin daha fazla olması nedeniyle malzemelerin kent içerisinden elde edildiği fikri akla daha yatkındır. Erken Bizans Dönemi'nde görülen bu malzeme değişimi aynı zamanda inşa tekniğinin değişmesine de belirleyici olmuştur.

Bu döneme ait dini yapıların duvarları kaba yontu taş, dere taşı ve moloz taştan oluşan düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Ayrıca duvar örgüsünde kullanılan moloz taşlar Roma dönemi yapılarında görülen uygulamanın aksine dışa bakan yüzleri kırılarak düzeltilmediği görülmektedir. Aynı zamanda bu dönem yapılarında duvar kalınlığı ortalama 60-70 cm.'ye kadar incelendiği anlaşılmaktadır. Duvarlarda zemin seviyesinden itibaren başlayan düzensiz örgü belli aralıklarla yassı dere taşı ve küçük boyutlu moloz taşların yatay düzlemde ard arda sıralanmasıyla seviyelenmiş, örgü bu hattan sonra tekrar devam etmiştir. Ayrıca bu yatay hat sırasında görmüş olduğumuz ahşap iskele giriş delikleri yapıların inşa aşamasını anlatan en önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının duvar örgü tekniği her ne kadar benzerlik gösterse de malzeme kullanımı açısından farklı özellikler sergilediği görülmektedir. Bu malzeme farklılığında ise lokasyonun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dere yatağı kenarında inşa edilen yapılarda dere taşı kullanımı ağırlık kazanırken kentin iç kısımlarına doğru duvarlarda kullanılan dere taşı azalarak moloz taş kullanımı arttığı izlenmektedir. Vadi yamaçlarında inşa edilen yapılarda ise sadece moloz taş kullanıldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir durum devşirme malzeme kullanımı için de söz konusudur. Özellikle Roma kent dokusu içerisinde inşa edilen Bizans dönemi yapılarında devşirme kullanımı görülürken, bu dokudan uzaklaştıkça kullanımının azaldığı gözlenmiştir.

Olympos'taki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında karşılaşılan inşa tekniklerinden biri de dilatasyon derzi uygulamasıdır. Tez kapsamında incelediğimiz dini yapılar içerisinde iki farklı mekana ait duvarın kesiştiği noktalarda ya da payandalarda tercih edilen bu uygulama, her ne kadar ek mekanların ya da payandaların daha sonradan eklendiğini düşündürse de, Olympos'ta bu durum bir inşa tekniği olarak da algılanmalıdır. Çünkü dilatasyon derzi uygulamaları, farklı geometrilere sahip yapıların veya büyük genişlikteki yapıların belli noktalardan bölünerek iki ayrı parça olarak çalışmasını sağlamaktadır. Ayrıca büyük boyutlu yapıların temellerinde farklı sürede gerçekleşebilecek oturmaların ya da depremlerin yaratacağı gerilmelerin duvarlara en az zararı vermesi için, duvarların sürekliliğinin kesilmesi amacıyla da yapılmaktadır. Likya bölgesindeki 5.-6. yüzyıllar arasında yaşanan yoğun deprem hareketliliğinden etkilenen

kentlerden biri olan Olympos'ta bu türden bir yapı tekniğinin uygulanması son derece mantıklı bir çözüm yolu olarak görülebilir. Kent'teki bu döneme tarihlendirilen başta Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi olmak üzere pek çok yapının dilatasyon uygulanan payandalarının duvardan bağımsız bir şekilde yıkılmış olması ve buna rağmen duvarların yüzyıllar içerisinde kısmen de olsa bütünlüğünü koruması, uygulanan inşa tekniğinin ne derece yararlı olduğunu açıkça göstermektedir.

Kent'teki Erken Bizans Dönemi'nde inşa edilen yapıların duvarlarında iki çeşit harç uygulanmıştır. Bu harçlardan ilki derz aralarında ve duvar dolgusu içerisindeki bağlayıcı malzeme olarak kullanılan dere kumu katkılı kireç harcıdır. İkincisi ise taş yüzeyine taşacak şekilde genişçe uygulanmış kum oranı ilkinde göre daha az olan sık dokulu ve sert yapıli kireç harcıdır. Söz konusu harcın derz yüzeyinde geniş kullanılmasının nedeni ise moloz taşın yüzey yapısından kaynaklanan seviye farklılıklarını tesviye etmek ve alttaki bağlayıcı özelliğe sahip harcı korumaktır. Ayrıca bu harç uygulamasını erken dönem yapılarında uygulanan harçtan ayıran teknik özellik ise sıvanın yüzeye daha rahat tutunması için harç üzerine mala benzeri bir aletle dalgalı çizgiler yapılmış olmasıdır. Olympos Kenti'nde sadece Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yapıların duvarlarında görülen bu uygulamayı Likya Bölgesi'nde Erken Bizans Dönemi yapılarında örneklemek mümkündür. Özellikle 6. yüzyıl içerisinde değerlendirilen Gemiler Ada II ve III no'lu kiliselerde ve adadaki kiliseler arasındaki koridorun duvarlarında, Melanippe Sahil Kilisesi duvarlarında, İlk evresi Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen Tlos'taki transeptli bazilikada (Kent Bazilikası), 6. yüzyıla tarihlendirilen Karacaören Ada Bazilikası'nı duvarlarında ve Arif Kenti'ndeki yapılarda benzer bir derz uygulaması görülmektedir.

Olympos'taki Erken Bizans dönemi dini yapılarında görülen ayırt edici bir başka özellik ise sıva kullanımında karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde inşa edilen dini yapıların her birinin iç cephesinin duvar resmi ile bezeli olduğu için sıva, cephe yüzeyine iki tabaka halinde uygulanmıştır. Bu tabakalardan alttaki, duvarı tesviye etmek amacıyla kullanılan arricciato adı verilen ilk sıva katıdır. Kalınlığı 1-2.5 cm. arasında değişen, katkısız beyaz renkte kireç harcıyla yapılan bu sıva tabakası yumuşak dokulu ve yoğun gözenekli bir yapıya sahiptir. En üste ise duvar resmi için düzgün bir yüzey oluşturan ve

ortalama 0.5 cm kalınlığında olan, intonaco adı verilen sıva tabakası vardır. Bileşiminde bol kireç, az miktarda kum bulunan bu sıva tabakası sert dokulu ve gözeneksizdir. Kentteki Erken Bizans Dönemi dini yapılarının iç cephelerinde sıvayla karşılaşmamıza rağmen dış cephelerinde sıva izine rastlamamış olmamız oldukça dikkat çekicidir. Bu durum ilk olarak dış cephenin yüzyıllar içerisinde fiziksel aşınmaya daha fazla maruz kaldığı için sıvaların daha çabuk dökülmüş olabileceğini akla getirmektedir. İkinci olarak ise Roma dönemi yapılarının dış cephelerde günümüze kadar koruna gelmiş sıva kalıntıları görülmesiyle birlikte Erken Bizans Dönemi yapılarında sıva izine rastlamamış olmamız bu döneme tarihlendirilen yapıların dış cephelerinin sıvasız olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu yapıların çoğunun dış cephelerinde harç iç cephelerde olduğu gibi derz yüzeyine taşırılmış ve dalgalı çizgiler uygulanmıştır. Ancak dış cephelerde bu harç iç cephelere oranla daha yoğun kullanılarak neredeyse taşların yüzeyini kapatacak şekilde uygulanmıştır.

Kent'teki Erken Bizans Dönemi yapılarının malzeme - teknik detaylarına bakıldığında dini yapıların mimarisine ayrıca önem verildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Episkopeion içerisinde yer alan Vaftizhane bu anlamda iç dekorasyonu ve zengin tuğla işçiliyle göze çarpmaktadır. Vaftizhane vestibulum'u batı duvarında yer alan çeşme duvarı beş nişli bir düzenlemeye sahiptir. Yarım daire kesitli nişler, yarım kubbe ve kemerine kadar düzensiz örgü moloz taş tekniğinde örülmüştür. Niş kemerleri, tuğla ile yapılmış yarım daire şeklinde ince bir hat ile çevrelenmiş, kemer başlangıçlarında ve yarım kubbe başlangıç hattında trapez kesitli tuğlalar kullanılmıştır. Niş yarım kubbelerinde yatay yerleştirilmiş tuğla arasında çapraz bantlar oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğlalar ve balık pulu motifi oluşturacak biçimde düzenlemeler görülür.

Vaftizhane çeşme duvarında görmüş olduğumuz bu tuğla işçiliği Orta ve Geç Bizans Dönemi'nde Batı Anadolu, İstanbul ve Yunanistan yapılarının cephelerinde görülen örneklerle benzerdir. Ancak bu örneklerde süslemelerin büyük çoğunluğu dış cephede bulunur. Olympos'ta ise tüm süslemeler iç mekana yönelik olarak kullanılmıştır. Orta ve Geç Dönem örneklerinde harç kalınlığı tuğlaların iki katı ya da daha geniştir. Olympos'ta ise harç, tuğlalar ile aynı ya da daha dar tutulmuştur. Orta ve Geç Dönem yapılarında tuğla süslemeler cephelerin geneline yayılmış dekorasyonun bir

parçası konumundayken Olympos'ta duvarların vurgulanmış ayrı bir alanları olacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Benzer tuğla işçilikleriyle kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yapılarda da karşılaşılır. Vaftizhanenin niş yarım kubbelerinde görülen tuğla işçiliğin benzerleri 5. yüzyıl sonu - 6. yüzyıl başına tarihlendirilen Mozaikli Yapı'da görülmektedir. Yapıdaki tuğla dekorasyonun tamamı Vaftizhane'de olduğu gibi iç mekana yöneliktir. Episkopeion içerisinde yer alan, 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen triclinium duvarları ve perityl'deki çeşmede yine benzer tuğla işçilikleriyle karşılaşmaktadır.

Kent'teki Erken Bizans dönemi dini yapılarının duvarları göz önüne alındığında pek çok devşirme malzemenin yanında tuğla malzemenin de devşirilerek kullanıldığı görülür. Tuğlaların kalınlıklarına ve hamur gruplarına bakıldığında birbirinden farklı tuğlaların bir arada kullanılmış olduğunu görmek mümkündür. Çalışma kapsamında incelenen dini yapıların düzensiz örgü moloz taş tekniği ile örülen duvarlarında tuğla parçaları düzensiz bir şekilde yatay ve dikey derz aralarındaki kalan boşluklar arasında kullanılmıştır. Birbirinden farklı kalınlıklarda ve hamur guruplarına sahip tuğlalar ise kesilerek ya da kırılarak özellikle pencere ve niş kemerlerinde, niş yarım kubbelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen diğer dini yapılarda da karşılaşılan bu durum, özellikle 5. ve 6. yüzyıllar arasında yaşanan hızlı yapı faaliyetini karşılayamayacak büyüklükte tuğla ihtiyacının doğduğunu, bu ihtiyacın ise yine kent içerisindeki işlevini yitirmiş yapılardan devşirilerek, Bizans dönemi yapılarının inşası sırasında kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

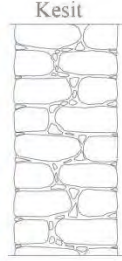
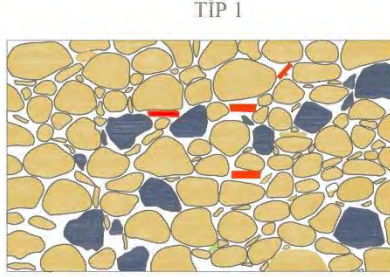
Tez kapsamında incelemiş olduğumuz dini yapılara ait kapı ve pencere açıklıkları ve iç cephelerde kullanılan nişlerin her biri istisnasız yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Bununla birlikte söz konusu kemerlerde teknik açıdan bir takım farklı uygulamalar görülmektedir. Kent içerisindeki Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kaba yontu taşlar ile oluşturulmuş kemerlerin yanı sıra tamamen tuğla ile örülmüş ve almaşık teknik uygulanmış kemerler de kullanılmıştır. Bu dini yapıların kemerlerinde görülen malzeme teknik özellikler, Likya Bölgesi Bizans Dönemi mimarisi içindeki tarihlendirme tartışmalarına ışık tutacak niteliktedir. Olympos dini yapılarının pencere

kemerlerinde görülen taş-tuğla almaşık tekniğin Orta Bizans Dönemi'ndeki yoğun kullanımı, günümüze ulaşmış olan yapılarda, açıkça görülebilmektedir. Bununla birlikte Likya Bölgesi'nde daha erken tarihli olduğu düşünülen bazı yapılarda da almaşık teknik görülmektedir.

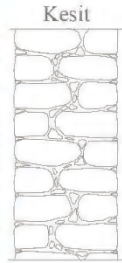
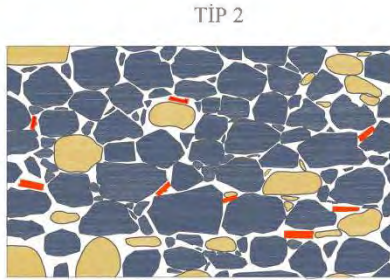
Likya bölgesinde ve Olympos'ta sıklıkla rastlanan kemer inşa tekniklerinde biri de kemer karnının harçlı moloz taş ile doldurulduğu tekniktir. Bu kemer örgü tekniği kent içerisinde Erken Bizans Dönemi yapılarında, kaba yontu taş ve almaşık düzende örülen kapı ve pencere kemerlerde kullanılmıştır. Bu tekniğin uygulandığı kemerlerde moloz taş dolgunun kemer omuzlaması hizasında ahşap hatıllarla desteklendiğini gösteren yuvalar görülmektedir. Bu tür kemer düzenlemesi tez kapsamında incelediğimiz yapılar içerisinde kuzey kentte Nekropol Kilisesi'nin kuzey nefine açılan pencerelerde Güney kentte ise Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise'nin kuzey batısında yer alan koridorun kuzeyindeki kapı açıklığında ve Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise'nin batı girişinde yer alan pencere açıklığında net şekilde görülebilmektedir. Söz konusu kemer örgü tekniği Likya bölgesi içerisinde Gemiler Ada, Kilise I, Kilise II, Kilise III ve Kilise IV' ün kapı ve pencere kemerlerinde, 6. yüzyıla tarihlendirilen Karacaören Ada Bazilikası'nın, kapı-pencere kemerlerinde ve aynı bazilika içerisinde yer alan şapelin kapı açıklıklarındaki kemerlerde kullanılmıştır.

Ekler

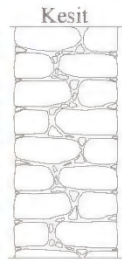
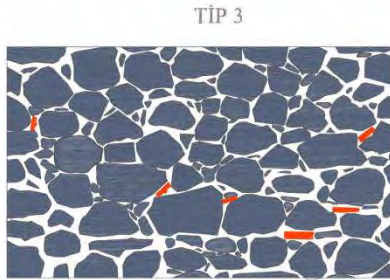
Ek 1. Olymos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarının Duvar Tipolojisi

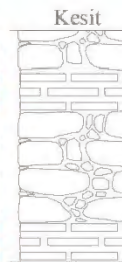
Bu tip duvarlar, dere taşı ve moloz taştan oluşmaktadır ancak ağırlıklı olarak dere taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları ve az sayıda tuğla parçaları kullanılmıştır. Ayrıca 60-70 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmış derz hatlarında ise dalgalı çizgiler uygulanmıştır.

Bu tip duvarlar moloz taş ve dere taşından oluşmaktadır ancak ağırlıklı olarak moloz taşının kullanıldığı düzensiz örgü tekniğiyle örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları, küçük boyutlu yassı dere taşları kullanılmıştır. Az sayıda tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Ayrıca 60-70 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmış derz hatlarında ise dalgalı çizgiler uygulanmıştır.

Bu tip duvarlar moloz taşın kullanıldığı düzensiz örgü tekniğinde örülmüştür. Kireç harcı ile birbirine bağlanmış moloz taşlar arasında, yatay ve dikey derzlerde düzensiz olarak yerleştirilmiş taş yongaları ve kiremit parçaları kullanılmıştır. Az sayıda, tuğla parçaları ise özellikle yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Ayrıca 60-70 cm. kalınlıkları arasında değişen duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Ayrıca bu tip duvarların iç ve dış cephesinde harç derz yüzeyine taşırılmış derz hatlarında ise dalgalı çizgiler uygulanmıştır.

Moloz taş örgü ile başlayan duvar, üç sıra tuğla dizisi ile devam etmektedir ve bu almasıklık, tuğla örgünün üç kez tekrarlanması şeklinde düzenlenmiştir. 80-85 cm. kalınlıkları arasında değişen almasıklık teknikte örülmüş duvarların tümünde duvar kalınlığı içinde gelişigüzel doldurulmuş küçük boyutlu moloz taş ve harç dolgu bulunmaktadır. Harç derz yüzeyine taşırılmayarak mala derzi olarak uygulanmıştır.

LEJANT

Dere taşı

Tuğla ve kiremit parçaları

Moloz taş

Tuğla örgü

Ek 2. İn Situ Tuğlalarda Tespit Edilen Hamur Grupları ve Özellikleri

Kahverengi Hamur Gurupları

KA-1. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah ve bordo renkte kum, çok yoğun çok küçük mika, az yoğunlukta kireç katkılı, Hamur kahverengidir.

KA-2. Az yoğunlukta çok küçük ve iri taneli kırmızı renkte kum katkılı, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve açık kahverengidir.

KA-3. Orta yoğunlukta çok büyük taneli kırmızı renkte köşeli kum, az yoğunlukta kireç katkılı. Hamur gözenekli ve açık kahverengidir.

KA-4. Orta yoğunlukta küçük taneli köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kahverengidir.

KA-5. Orta yoğunlukta küçük taneli pembe ve bordo renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kahverengidir.

KA-6. Az yoğunlukta küçük taneli kırmızı ve siyah renkte köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kahverengidir.

KA-7. Orta yoğunlukta iri taneli siyah, beyaz renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur düzensiz fırınlama nedeniyle kahverengiden griye doğru dönmüş, az gözenekli, soluk kahverengidir.

KA-8. Düzensiz fırınlama nedeniyle curuflaşmış. Hamur gözenekli ve koyu kahverengi gri renktedir.

Kırmızı Hamur Gurupları

KI-1. Orta yoğunlukta mika, kuvars, küçük kireç katkılı. Hamur sık dokulu, gözeneksiz, kırmızı renklidir.

KI-2. Az yoğunlukta bordo renkte kum, mika, irili ufaklı kireç, ince taneli kil katkılı, Yüksek ısıda pişirilmiş olan hamur kırmızı renklidir.

KI-3. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-4. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte köşeli kum katkılı, az yoğunlukta kireç katkılı. Hamur gözeneksiz ve kırmızı renklidir.

KI-5. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte köşeli kum, az yoğunlukta kireç katkılı. Hamur yüksek ısıda pişirim görmüş, gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-6. Orta yoğunlukta iri taneli siyah, beyaz, kırmızı renkte kum, büyük kireç katkılı. Hamur gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-7. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, siyah, beyaz renkte kum, irili ufaklı kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-8. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, beyaz renkte köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-9. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-10. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-11. Orta yoğunlukta küçük taneli kuvars, iri taneli kireç katkılı. Hamur gözeneksiz ve kırmızı renklidir.

KI-12. Orta yoğunlukta iri taneli pembe renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-13. Az yoğunlukta iri taneli kırmızı köşeli kum, orta yoğunlukta küçük kireç, ince taneli kil katkılı. Hamur yüksek pişirimli, gözeneksiz ve kırmızı renklidir.

KI-14. Orta yoğunlukta küçük taneli köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-15. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte köşeli kum, küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-16. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı, pembe ve siyah renkte köşeli kum, küçük kireç katkı. Hamur gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-17. Orta yoğunlukta siyah renkte köşeli taşçık, küçük kireç katkı. Hamur gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-18. Orta yoğunlukta pembe, siyah ve beyaz renkte kum, çok az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve kırmızı renklidir.

KI-19. Orta yoğunlukta çok küçük taneli siyah renkte köşeli kum, çok az yoğunlukta çok küçük kireç katkı. Hamur gözenekli ve kırmızı renklidir.

Kırmızı Kahverengi Hamur Gurupları

KK-1. Orta yoğunlukta iri taneli, köşeli siyah ve bordo renklere kum, seyrek kuvars, sık çok küçük mika katkısı mevcuttur. Hamur az gözenekli, ince dokulu (yağlı dokulu kil), kırmızı kahverengidir.

KK-2. Çok yoğun iri siyah renkte kum katkı, Hamur koyu kırmızı kahverengidir.

KK-3. Orta yoğunlukta kırmızı renkte taşçık, iri taneli kil, küçük yoğun kireç katkı. Hamur koyu kırmızı kahverengidir.

KK-4. Orta yoğunlukta küçük boyutlu siyah ve kırmızı renkte kum katkı. Hamur az gözenekli, kırmızı kahverengidir.

KK-5. Küçük ve iri taneli siyah renkte kum, az yoğunlukta kireç katkı. Hamur kırmızı kahverengidir.

KK-6. Çok yoğun iri taneli siyah ve bordo renkte kum katkı. Hamur koyu kırmızı kahverengidir.

KK-7. Az yoğunlukta iri taneli siyah renkte kum, iri taneli kuvars, küçük kireç katkı, Hamur kırmızı kahverengidir.

KK-8. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-9. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkılı. Hamur gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-10. Orta yoğunlukta iri taneli pembe, siyah, krem renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-11. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli kırmızı kahverengidir.

KK-12. Orta yoğunlukta küçük taneli köşeli kırmızı ve siyah renkte kum, az yoğunlukta küçük ve iri kireç katkılı. Hamur koyu kırmızı kahverengidir.

KK-13. Az yoğunlukta iri taneli köşeli kırmızı ve siyah renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-14. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte köşeli kum, az yoğunlukta kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-15. Orta yoğunlukta iri taneli siyah, beyaz, kırmızı renkte köşeli kum, mika, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli (yağlı doku), kırmızı kahverengidir.

KK-16. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte köşeli kum, mika, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli (yağlı doku), kırmızı kahverengi renklidir.

KK-17. Orta yoğunlukta siyah renkte köşeli kum, irili ufaklı kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengi renklidir.

KK-18. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte köşeli kum, az yoğunlukta küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-19. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-20. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, siyah kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-21. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı, siyah ve beyaz renkte köşeli kum, çok yoğun çok küçük kireç katkılı. Hamur gözenekli, kırmızı kahverengidir.

KK-22. Çok yoğun iri taneli siyah renkte köşeli kum katkılı. Hamur gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-23. Az yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-24. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı renkte köşeli kum, çok yoğun küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-25. Çok yoğun iri taneli siyah ve beyaz renkte köşeli kum, çok küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

KK-26. Çok yoğun iri taneli kırmızı renkte kum, orta yoğunlukta küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı kahverengidir.

Kırmızı Sarı Hamur Gurupları

KS-1. Az yoğunlukta iri taneli siyah, beyaz ve pembe renkte köşeli kum, mika, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı sarı renklidir.

KS-2. Az yoğunlukta iri taneli kırmızı renkte köşeli kum, çok küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve kırmızı sarı renklidir.

Pembe Kahverengi Hamur Gurupları

PKA-1. Orta yoğunlukta kırmızı renkte iri taneli kum, az yoğunlukta kireç katkılı. Hamur pembe kahverengidir.

PKA-2. Orta yoğunlukta siyah renkte kum, demir oksit taneleri ve kireç katkılıdır. Hamur az gözenekli, pembe kahverengidir.

PKA-3. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı, krem ve siyah renkte kum, çok küçük mika ve kireç katkılı, Hamur gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-4. Az yoğunlukta iri taneli bordo renkte köşeli kum, mika ve küçük kireç katkılı, Hamur az gözenekli, açık pembe kahverengidir (Yüksek ısıda fırınlanmış).

PKA-5. Az yoğunlukta küçük tanecikli siyah, bordo ve krem rengi kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-6. Az yoğunlukta mika, çok küçük kireç, ince taneli kil katkılı. Hamur gözeneksiz ve pembe kahverengidir.

PKA-7. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte köşeli kum, küçük kireç, iri taneli kil katkılı. Hamur sık dokulu, pembe kahverengidir.

PKA-8. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, siyah, beyaz renkte kum, küçük kireç, iri taneli kil katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-9. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı, siyah, beyaz, gri renkte köşeli kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli pembe kahverengidir.

PKA-10. Az yoğunlukta iri taneli pembe renkte kum katkılı, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-11. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte kum, az yoğunlukta çok küçük kireç, ince taneli kil katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-12. Orta yoğunlukta çok küçük kireç ve mika katkılı. Hamur gözeneksiz ve pembe kahverengidir.

PKA-13. Az yoğunlukta çok küçük taneli siyah, kırmızı ve beyaz renkte kum, çok küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-14. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, siyah ve beyaz renkte kum, çok küçük kireç katkılı. hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-15. Orta yoğunlukta çok küçük kireç katkılı. Hamur gözeneksiz ve pembe kahverengidir.

PKA-16. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı, gri, beyaz renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-17. Orta yoğunlukta küçük taneli kırmızı ve siyah renkte kum, küçük kireç katkılı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-18. Orta yoğunlukta iri taneli kırmızı, siyah ve beyaz renkte köşeli kum, çok yoğun küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-19. Çok yoğun büyük taneli kırmızı renkte köşeli kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-20. Orta yoğunlukta iri taneli siyah renkte köşeli kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-21. Orta yoğunlukta çok iri taneli kırmızı renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-22. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte kum, küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

PKA-23. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve açık pembe kahverengidir.

PKA-24. Çok yoğun iri taneli siyah renkte köşeli kum, orta yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur az gözenekli ve pembe kahverengidir.

Pembe Kırmızı Hamur Gurupları

PKI-1. Orta yoğunlukta küçük taneli siyah renkte köşeli kum, mika, az yoğunlukta küçük kireç katkı, Hamur gözenekli ve pembe kırmızı renklidir.

PKI-2. Orta yoğunlukta iri taşçık, küçük kireç katkı. Hamur gözenekli, pembe kırmızı renklidir.

PKI-3. Orta yoğunlukta iri taneli pembe, beyaz, koyu gri renkte kum, az yoğunlukta küçük kireç katkı. Hamur gözenekli ve pembe kırmızı renklidir.

Ek 3. İn situ Tuğla Örneklerinin Alındığı Yerler

Nekropol Kilisesi tuğlaları

1'den 5'e kadar sıralanan tuğlalar kuzey nef, kuzey cephe, batı pencere kemerinden,
6'dan 10'a kadar sıralanan tuğlalar kuzey nef, kuzey cephe, doğu pencere kemerinden,
11'den 14'e kadar sıralanan tuğlalar kuzey nef, güney cephe, batı pencere kemerinden,
15'den 19'a kadar sıralanan tuğlalar kuzey nef, güney cephe, batı pencere kemerinden,
20'den 24'e kadar sıralanan tuğlalar, atrium kuzey duvar, kuzey cepheden,
25,26,27 no'lu tuğlalar, atrium kuzey duvar, kuzey cepheden,
28,29,30 no'lu tuğlalar, atrium batı duvar, batı cepheden alınmıştır.

Piskoposluk Kilisesi tuğlaları

31,32 no'lu tuğlalar, rölik şapeli, doğu eksedra kemerinden,
33,34,35,36 no'lu tuğlalar, rölik şapeli, güney eksedra kemerinden,
37,38,39 No'lu tuğlalar, rölik şapeli, güney eksedra yarım kubbesinden,
40,41,42,43 no'lu tuğlalar, rölik şapeli, güney pencere kemerinden,
44 no'lu tuğla, güney nef duvarı, güney cephe, doğu taraf, alt seviyeden
45 no'lu tuğla, güney transept, batı duvarından,
46 no'lu tuğla, naos batı duvarı, üst seviyeden,
47 no'lu tuğla, güney ek mekan, kuzey duvar penceresinden,
48 no'lu tuğla, güney ek mekan, güney duvar iç cepheden alınmıştır.

Vaftizhane tuğlaları

49,50 no'lu tuğlalar, vestibulum batı cephe, 1. niş kemer başlangıcından,
51,52 no'lu tuğlalar, vestibulum batı cephe, 1. niş kemerinden,
53,54 no'lu tuğlalar, vestibulum batı cephe, 2. niş kemer başlangıcından,
55,56 no'lu tuğlalar, vestibulum batı cephe, 2. niş kemerinden,
57,58,59 no'lu tuğlalar, vestibulum batı cephe, 3. niş kemerinden,
60'dan 64'e kadar sıralanan tuğlalar, vestibulum batı cephe, 4. niş kemerinden,

65 no'lu tuğla, vestibulum batı cephe, 5. niş kemer başlangıcından,
66'dan 70'e kadar sıralanan tuğlalar, vestibulum batı cephe, 5. niş kemerinden,
71 no'lu tuğla, vestibulum batı cephe, alt seviyeden,
72 no'lu tuğla, apsisin güney tarafından,
73,74,75 no'lu tuğlalar, apsisin kuzey tarafından alınmıştır.

Liman Bazilikası tuğlaları

76'dan 81'e kadar sıralanan tuğlalar, güney nef, doğu cephe (almaşık duvar), üst sıradan,
82,83,84,85 no'lu tuğlalar, güney nef, doğu cephe (almaşık duvar), alt sıradan,
86'dan 91'e kadar sıralanan tuğlalar, güney nef, doğu kapı açıklığından,
92'den 99'a kadar sıralanan tuğlalar, güney nef, güney cephe (almaşık duvar), alt sıradan,
100,101 no'lu tuğlalar, güney nef, güney cephe (almaşık duvar), üst sıradan,
102,103,104,105 no'lu tuğlalar, güney nef, güney cephe (almaşık duvar), batı taraftan,
106,107,108 no'lu tuğlalar, güney nef, güney cephe, batı taraftaki niş den,
109 no'lu tuğla, güney nef, batı cephe (almaşık duvar), alt sıradan,
110,111,112 no'lu tuğlalar, atrium batı duvarı, iç cephe alt seviyeden,
113,114,115 no'lu tuğlalar, atrium doğu duvar (almaşık duvar), güney taraftan,
116'dan 120'ye kadar sıralanan tuğlalar, trikonchos apsisli nişin kemerinden,
121,122 no'lu tuğlalar, bazilikal planlı ek mekanın güney cephesinden,
123,124,125,126 no'lu tuğlalar, atrium kuzey duvarı, iç cepheden,
127,128 no'lu tuğlalar, atrium kuzey duvarı, kemer başlangıcından,
129,130,131,132 No'lu tuğlalar, atriumun batısındaki 2. evre duvarından alınmıştır.

Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise tuğlaları

133,134,135,136,137 no'lu tuğlalar, naos kuzey cephe, doğu pencere kenarından,
138,139,140 no'lu tuğlalar, naos kuzey cephe, batı pencere kenarından,
141 no'lu tuğla, naos'un batı duvarından,
142 no'lu tuğla, atrium'un doğu cephesinden,
143, 144 no'lu tuğlalar, kuzey ek mekan, kuzey cephe, kapı açıklığı kemerinden,

145 no'lu tuğla, kuzey ek mekan, kuzey cephe, kapı açıklığından,
146,147,148,149 no'lu tuğlalar, kuzey ek mekan, kuzey duvarından,
150 no'lu tuğla, kuzey ek mekan, kuzey cephe, kapı kenarından alınmıştır.

Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise tuğlaları

151,152,153,154 no'lu tuğlalar apsis penceresinin kuzey tarafından,
155,156 no'lu tuğlalar apsis penceresinin kuzeyi, iç taraftan,
157,158 no'lu tuğlalar apsis penceresinin güneyi, iç taraftan,
159,160 no'lu tuğlalar apsis penceresinin güney tarafından,
161,162,163,164 no'lu tuğlalar apsis duvarından,
165,166 no'lu tuğlalar nous doğu cepheden,
167 no'lu tuğla nous kuzey cepheden alınmıştır.

Ek 4. İn Situ Tuğla Kataloğu

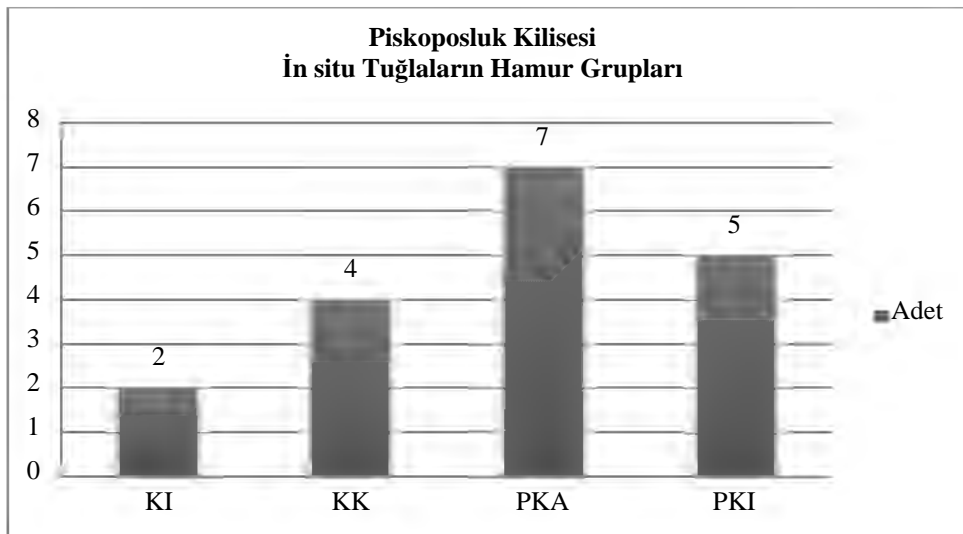
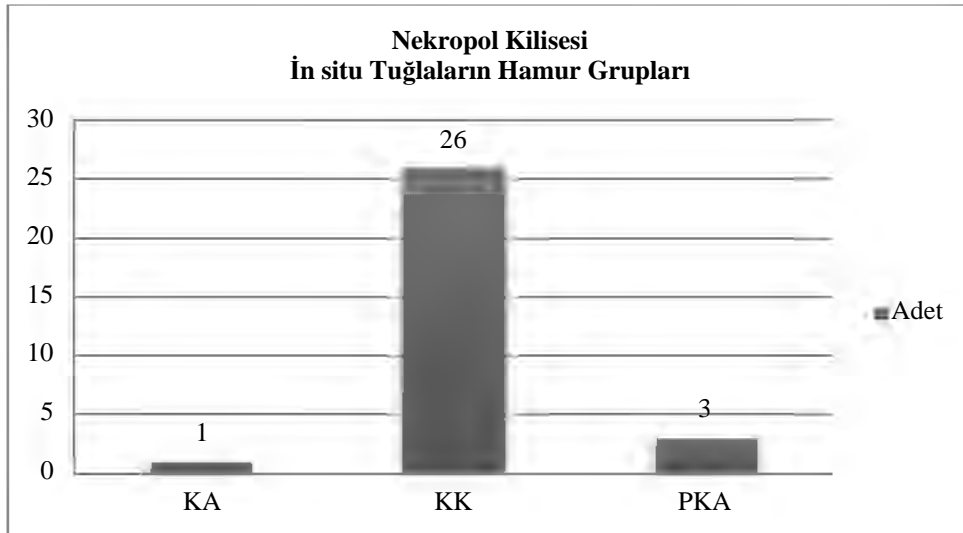
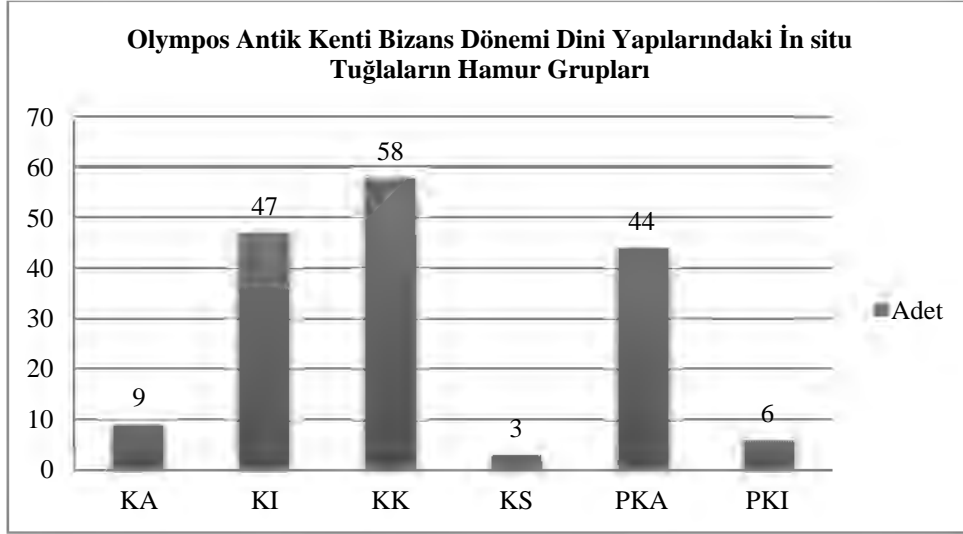
Örnek Sıra No.	Kalınlık	Kısa Kenar	Uzun Kenar	Hamur Gurup No.
1	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
2	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
3	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
4	2.5 cm.	(-)	23.5 cm.	KK-1
5	3 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
6	2.5 cm.	(-)	25 cm.	KK-1
7	3 cm.	23.5 cm.	25 cm.	KK-1
8	3 cm.	(-)	25 cm.	KK-1
9	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
10	2.5 cm.	23	25 cm.	KK-1
11	2.5 cm.	23	25 cm.	KK-1
12	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
13	3 cm.	(-)	23.5 cm.	KK-1
14	2.5 cm.	(-)	24 cm.	KK-1
15	2.5 cm.	23	25 cm.	KK-1
16	2.5 cm.	23	25 cm.	KK-1
17	3 cm.	(-)	26 cm.	KK-1
18	2.5 cm.	(-)	25.5 cm.	KK-1
19	3 cm.	24	26 cm.	KK-1
20	4.5 cm.	(-)	12.5cm. (k)	KK-3
21	4 cm.	(-)	17 cm. (k)	KK-4
22	4 cm.	(-)	13 cm. (k)	KK-4
23	2.5 cm.	(-)	11.5 cm. (k)	KK-5
24	3 cm.	(-)	14 cm. (k)	PKA-1
25	4 cm.	(-)	13 cm. (k)	KK-6
26	3 cm.	(-)	12.5 cm. (k)	KA-1
27	4 cm.	(-)	20 cm. (k)	PKA-2
28	4.5 cm.	(-)	15 cm. (k)	PKA-3
29	4 cm.	(-)	7.5 cm. (k)	KK-2
30	3.5 cm.	(-)	8.5 cm. (k)	KK-6
31	4.5 cm.	28.5 cm.	30 cm.	KK-7
32	4.5 cm.	(-)	29.5 cm.	KK-7
33	5 cm.	28 cm.	30 cm.	KK-7
34	4.5 cm.	(-)	27 cm.	PKA-4
35	4.5 cm.	(-)	27 cm.	PKA-4
36	5.5 cm.	26 cm.	26.5 cm.	PKA-4
37	4 cm.	17 cm. (k)	21 cm. (k)	PKA-4
38	5 cm.	(-)	18 cm. (k)	KI-1
39	4.5 cm.	(-)	14 cm. (k)	PKA-4
40	4 cm.	13.5 cm. (k)	17 cm. (k)	PKI-1
41	4.5 cm.	(-)	15 cm. (k)	PKI-1
42	4.5 cm.	(-)	15 cm. (k)	PKI-1

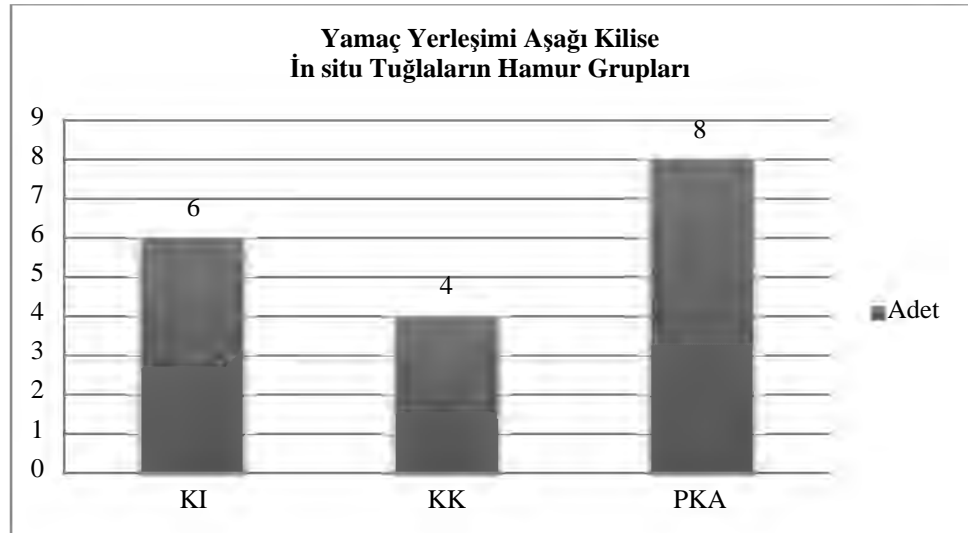
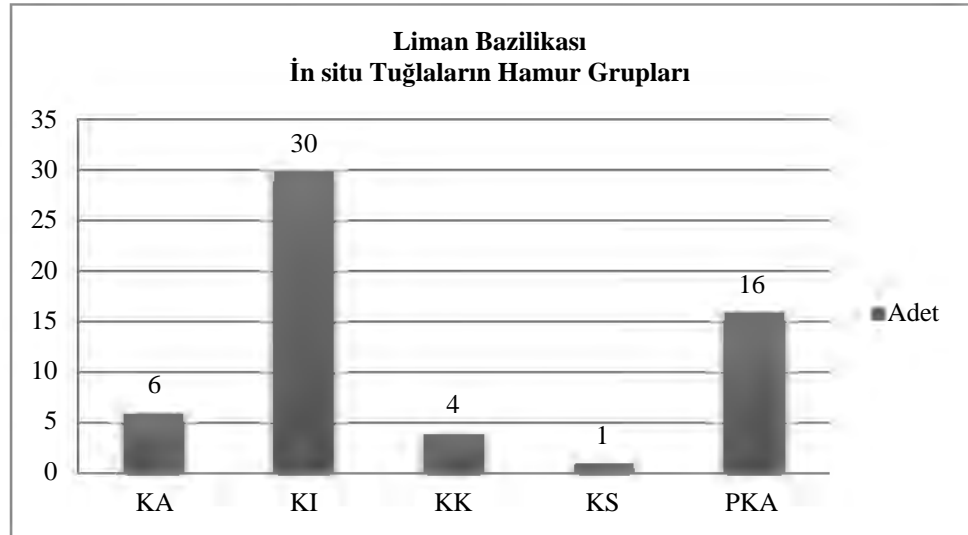
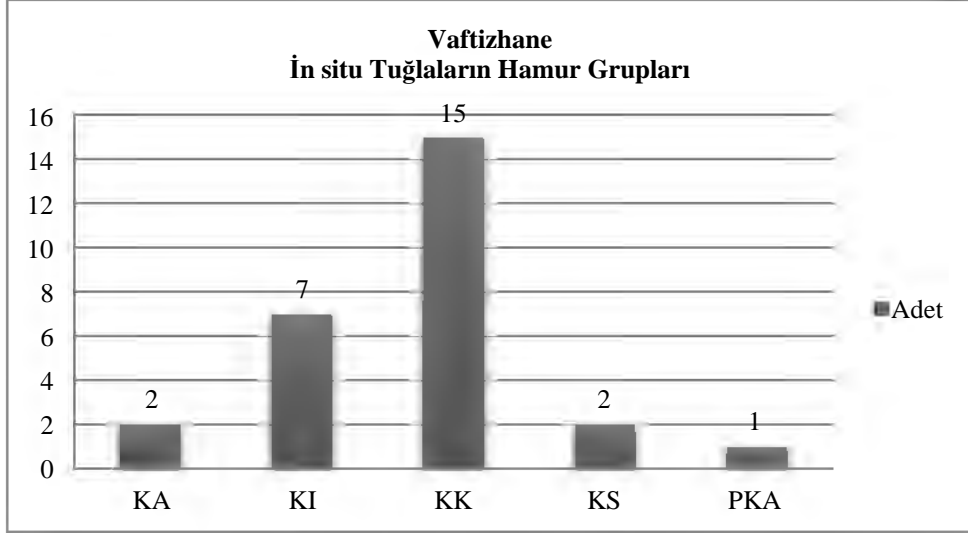
Örnek Sıra No.	Kalınlık	Kısa Kenar	Uzun Kenar	Hamur Gurup No.
43	4.5 cm.	(-)	15 cm. (k)	PKI-1
44	4.5 cm.	(-)	25.5 cm. (k)	PKI-2
45	4.5 cm.	(-)	12 cm. (k)	PKA-5
46	4.5 cm.	12 cm. (k)	18 cm. (k)	KK-7
47	3.5 cm.	25 cm.	26 cm.	KI-2
48	4 cm.	(-)	10 cm. (k)	PKA-6
49	5 cm.	17 cm. (k)	18 cm. (k)	KA-2
50	5 cm.	(-)	15 cm. (k)	KK-10
51	3.5 cm.	11.5 cm. (k)	15 cm. (k)	KK-8
52	3.5 cm.	9 cm. (k)	16 cm. (k)	KK-9
53	5 cm.	13 cm. (k)	19 cm. (k)	KK-10
54	4.5 cm.	11 cm. (k)	24 cm. (k)	KK-11
55	3.5 cm.	10 cm. (k)	16.5 cm. (k)	KK-8
56	3.5 cm.	11 cm. (k)	19 cm. (k)	KK-12
57	4 cm.	10 cm. (k)	19 cm. (k)	KK-13
58	4 cm.	10 cm. (k)	16 cm. (k)	KK-13
59	4 cm.	7 cm. (k)	26 cm. (k)	KI-3
60	4 cm.	10 cm. (k)	15 cm. (k)	KK-13
61	4 cm.	13 cm. (k)	17.5 cm. (k)	KI-4
62	3.5 cm.	10 cm. (k)	19 cm. (k)	KS-1
63	3 cm.	(-)	20 cm. (k)	KS-1
64	3.5 cm.	(-)	10.5 cm. (k)	KI-5
65	4.5 cm.	18 cm. (k)	11 cm. (k)	KI-3
66	4.5 cm.	(-)	17.5 cm. (k)	KK-13
67	3 cm.	(-)	20.5 cm. (k)	KK-14
68	3 cm.	11 cm. (k)	20.5 cm. (k)	KK-14
69	3 cm.	(-)	20 cm. (k)	KA-3
70	3 cm.	10 cm. (k)	20 cm. (k)	PKA-7
71	5 cm.	(-)	36 cm.	KK-15
72	3.5 cm.	(-)	22 cm.	KK-16
73	4.5 cm.	(-)	9 cm. (k)	KI-6
74	4.5 cm.	(-)	12 cm. (k)	KI-6
75	4 cm.	(-)	14 cm. (k)	KI-6
76	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
77	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
78	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
79	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
80	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
81	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
82	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
83	5 cm.	(-)	30 cm.	PKA-8
84	5 cm.	(-)	31.5 cm.	PKA-8
85	5 cm.	(-)	31 cm.	PKA-8
86	5.5 cm.	19.5 cm. (k)	30 cm.	KI-7
87	5 cm.	15.5 cm. (k)	30 cm.	KI-7
88	5 cm.	30 cm.	31 cm.	KI-7

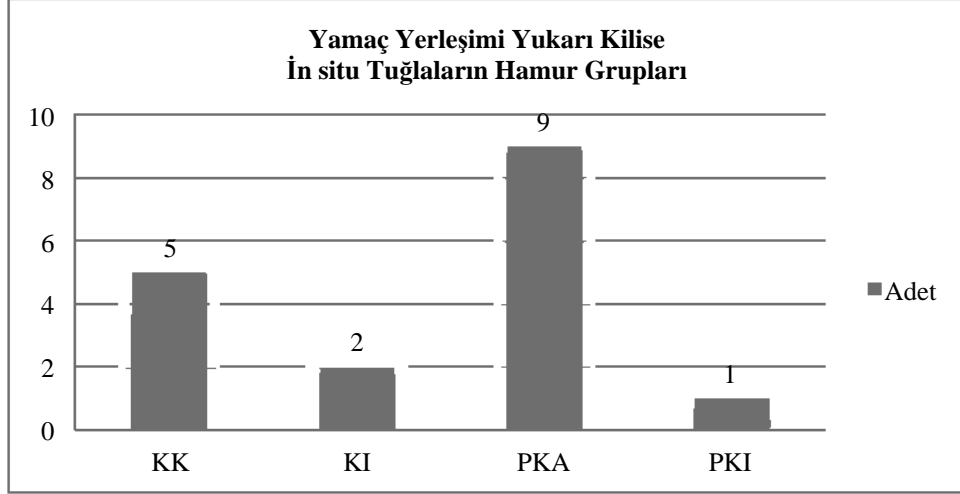
Örnek Sıra No.	Kalınlık	Kısa Kenar	Uzun Kenar	Hamur Gurup No.
89	5.5 cm.	(-)	30 cm.	KI-7
90	5 cm.	30 cm.	31 cm.	KI-7
91	5 cm.	16 cm. (k)	30 cm.	KI-7
92	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
93	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
94	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
95	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
96	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
97	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
98	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
99	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
100	5 cm.	(-)	30.5 cm.	KI-7
101	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
102	5.5 cm.	18 cm. (k)	30 cm.	KI-7
103	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
104	5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
105	5 cm.	(-)	30.5 cm.	KI-7
106	5.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KI-7
107	5.5 cm.	13 cm. (k)	31 cm.	KI-7
108	5.5 cm.	(-)	31 cm.	KI-7
109	5 cm.	(-)	30.5 cm.	KA-4
110	5.5 cm.	(-)	51 cm.	KK-17
111	5.5 cm.	(-)	30 cm. (k)	KA-4
112	5.5 cm.	(-)	50 cm.	KK-17
113	5 cm.	(-)	32 cm.	KI-7
114	5 cm.	(-)	31 cm.	KI-7
115	4.5 cm.	(-)	31 cm.	KA-7
116	3.5 cm.	26 cm.	27 cm.	KS-2
117	3.5 cm.	(-)	31.5 cm.	KA-8
118	3.5 cm.	26 cm.	27.5 cm.	KK-18
119	3 cm.	(-)	26 cm.	PKA-12
120	3.5 cm.	(-)	25.5 cm.	KK-19
121	4 cm.	(-)	18 cm. (k)	PKA-11
122	3.5 cm.	(-)	13.5 cm. (k)	PKA-11
123	6 cm.	(-)	28.5 cm. (k)	KI-9
124	6 cm.	19 cm. (k)	26 cm. (k)	KI-10
125	6 cm.	(-)	12 cm. (k)	KI-10
126	5 cm.	(-)	15 cm. (k)	KI-11
127	3.5 cm.	(-)	14 cm. (k)	PKA-10
128	3 cm.	(-)	12 cm.	PKA-10
129	5.5 cm.	(-)	16 cm. (k)	KI-8
130	5.5 cm.	(-)	14 cm. (k)	KA-5
131	4.5 cm.	(-)	13 cm. (k)	KA-6
132	5.5 cm.	(-)	17 cm. (k)	PKA-9
133	4.5 cm.	11.5 cm. (k)	17 cm.	PKA-13
134	4.5 cm.	12 cm. (k)	17 cm.	PKA-13

Örnek Sıra No.	Kalınlık	Kısa Kenar	Uzun Kenar	Hamur Gurup No.
135	4.5 cm.	15 cm. (k)	17 cm.	PKA-13
136	4.5 cm.	13 cm. (k)	17 cm.	PKA-14
137	5 cm.	12 cm. (k)	14 cm. (k)	KI-12
138	4.5 cm.	16 cm. (k)	28 cm. (k)	PKA-15
139	4 cm.	11.5 cm. (k)	17 cm.	KK-20
140	4.5 cm.	15 cm. (k)	16 cm. (k)	PKA-16
141	4 cm.	(-)	6 cm. (k)	KI-13
142	5.5 cm.	(-)	17 cm. (k)	KK-21
143	4.5 cm.	(-)	20 cm. (k)	KI-14
144	4.5 cm.	(-)	20 cm. (k)	KI-15
145	4 cm.	27 cm.	27 cm.	KI-16
146	4.5 cm.	(-)	15 cm. (k)	KK-22
147	4.5 cm.	(-)	11 cm. (k)	PKA-17
148	4 cm.	(-)	15 cm. (k)	KK-22
149	5.5 cm.	(-)	16 cm. (k)	KI-17
150	4.5 cm.	23 cm. (k)	27 cm.	PKA-18
151	3.5 cm.	8 cm. (k)	24.5 cm.	PKA-19
152	3 cm.	(-)	14 cm. (k)	PKA-19
153	3 cm.	(-)	22 cm. (k)	PKA-20
154	3.5 cm.	(-)	25 cm.	PKA-21
155	3.5 cm.	(-)	25 cm.	PKA-21
156	3.5 cm.	(-)	24 cm. (k)	PKA-21
157	5 cm.	16 cm. (k)	28 cm.	PKI-3
158	6.5 cm.	(-)	20 cm. (k)	KK-23
159	3 cm.	(-)	21 cm. (k)	PKA-22
160	5.5 cm.	(-)	20 cm. (k)	KK-24
161	3 cm.	(-)	25 cm.	PKA-23
162	3 cm.	(-)	25 cm.	KI-18
163	3.5 cm.	(-)	15.5 cm. (k)	KI-19
164	3 cm.	25	25.5 cm.	KK-25
165	3 cm.	23 cm.	24 cm.	KK-26
166	3 cm.	(-)	25 cm.	PKA-24
167	3 cm.	25 cm.	25 cm.	KK-26

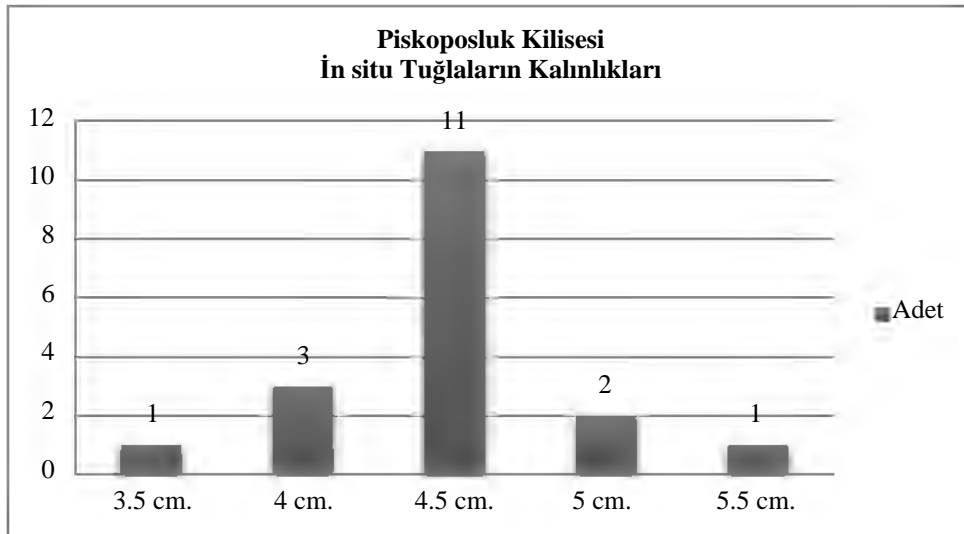
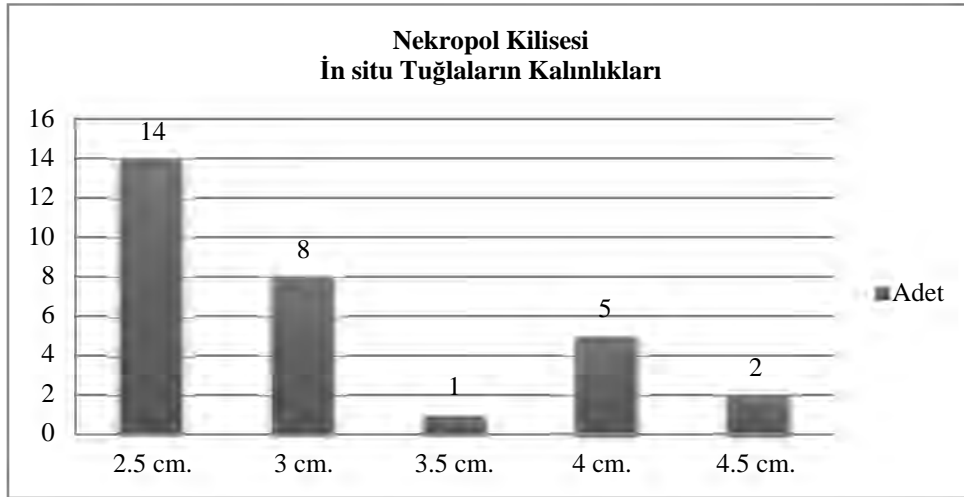
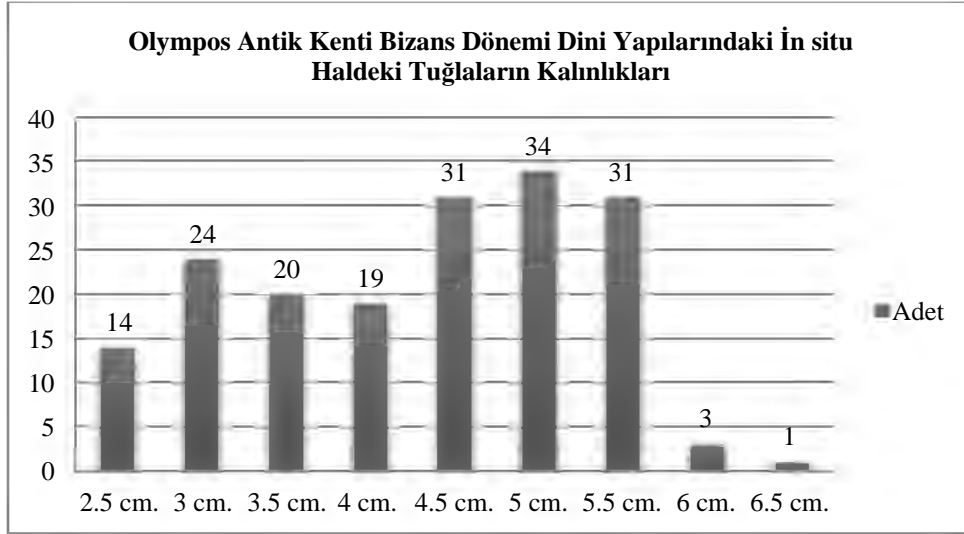
Ek 5. İn Situ Tuğlaların Hamur Gruplarını Gösteren Tablolar

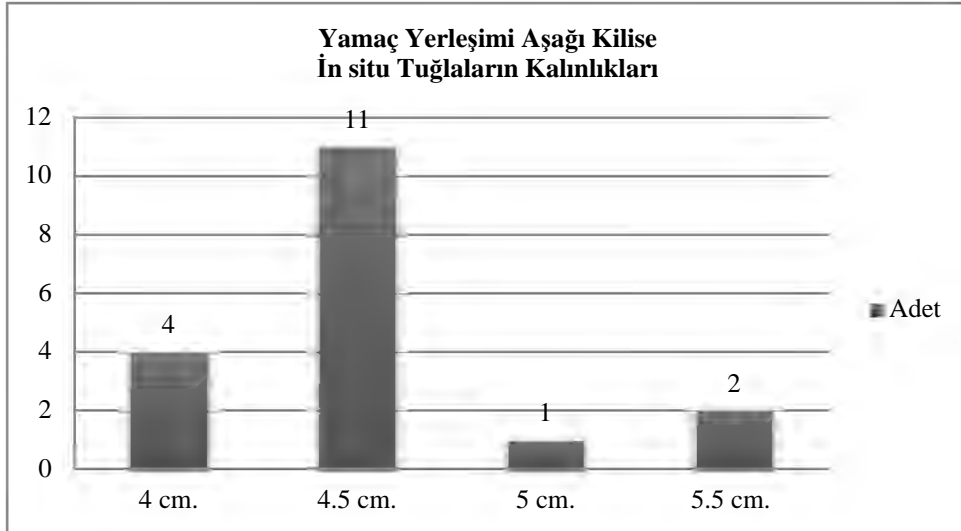
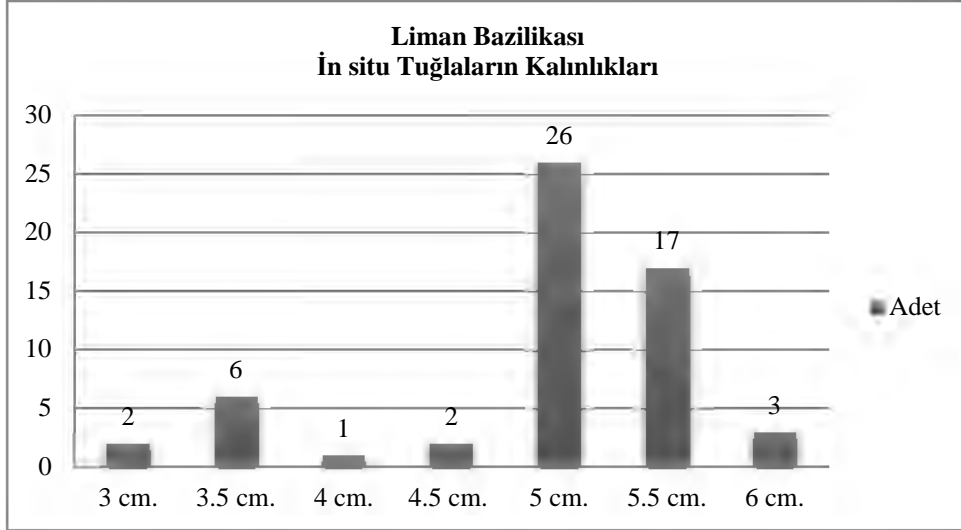
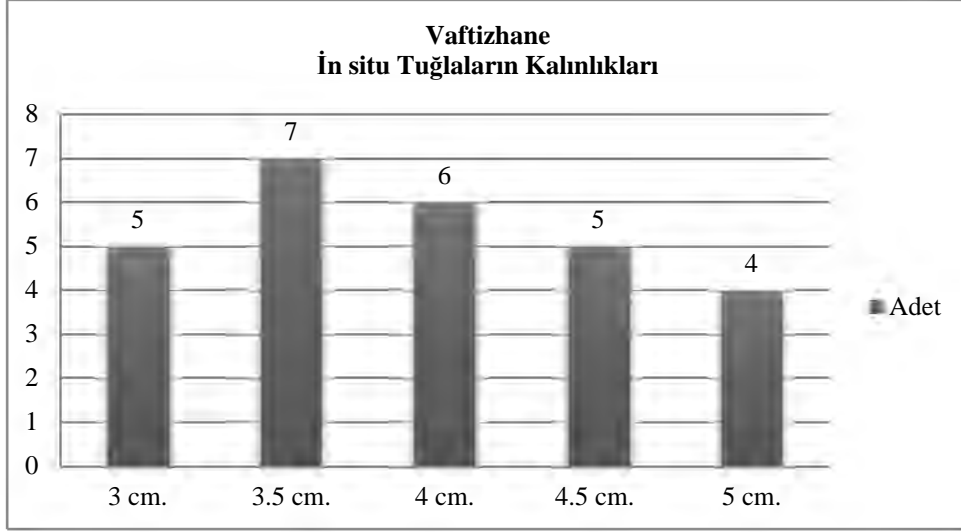

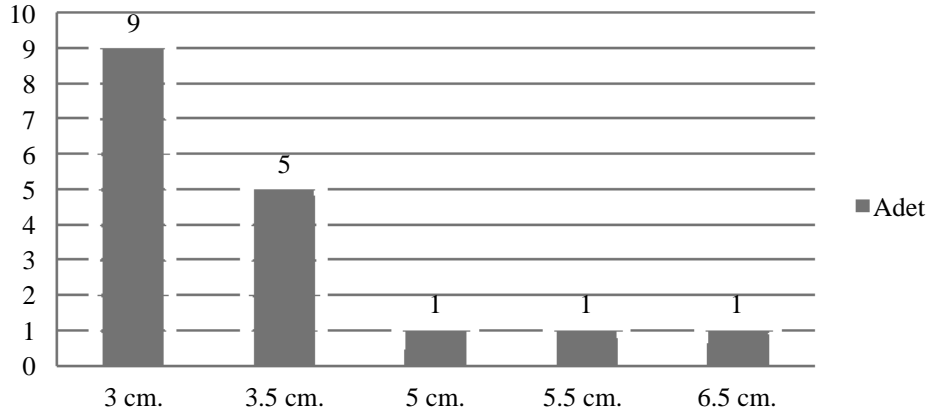

Ek 6. İn Situ Tuğlaların Kalınlıklarını Gösteren Tablolar

**Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise
İn situ Tuğlaların Kalınlıkları**

Ek 7. Harçlar

Ek 7.1 Harçların Özellikleri

1. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı bordo, beyaz, gri renkte kum, kireç ve seyrek şekilde irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

2. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda küçük taneli bordo, turuncu, gri renkte kum ve kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

3. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, beyaz, kahverengi, bordo renkte kum, yer yer taşçık, kireç ve seyrek şekilde irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

4. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda küçük taneli siyah, beyaz, bordo, kahverengi renkte kum, kireç, seyrek şekilde irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

5. Beyaz renkte, sert dokulu, gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, beyaz, gri, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

6. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı gri, beyaz, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

7. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı bordo, kırmızı, beyaz renkte kum, kireç, seyrek şekilde irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

8. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, beyaz, gri, bordo renkte kum, kireç ve seyrek şekilde küçük taneli sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

9. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda küçük taneli bordo, kahverengi, gri, beyaz renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

10. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, bordo, beyaz renkte kum, kireç, yer yer taşçık ve iri taneli sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

11. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, bordo, gri, beyaz renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

12. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri, kahverengi, bordo renkte kum, taşçık, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

13. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı bordo, gri, beyaz renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

14. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri, kahverengi, bordo renkte kum, taşçık, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

15. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda iri taneli siyah, gri, kahverengi, beyaz renkte kum, taşçık, sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

16. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

17. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz harcın bileşiminde az miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

18. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde az miktarda çok küçük ve küçük taneli siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

19. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, beyaz, bordo, kırmızı renkte kum, taşçık, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

20. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük, küçük taneli siyah, beyaz, kahverengi, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

21. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda çok küçük, küçük taneli siyah, beyaz, kahverengi, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

22. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri beyaz, kahverengi bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

23. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri beyaz, bordo renkte kum, taşçık, kireç, sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

24. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde az miktarda çok küçük, küçük taneli siyah, beyaz, bordo, yeşil renkte kum, kireç, sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

25. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde az miktarda irili ufaklı kırmızı, gri beyaz renkte kum, kireç, sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

26. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, taşçık, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

27. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı kırmızı, gri, beyaz renkte kum, kireç, sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

28. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, taşçık, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

29. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, gri, beyaz, bordo renkte kum, taşçık, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

30. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı gri, beyaz renkte kum, tuğla kırığı, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

31. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli harcın bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı siyah, beyaz, kahverengi, bordo renkte kum, kireç, irili ufaklı sönmemiş kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

Ek 7.2. Harç Örneklerinin Alındığı Yerler

1 no'lu Harç: Nekropol Kilisesi'nin duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde paye ve payandalarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

2 no'lu Harç: Nekropol Kilisesi'nin duvarlarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

3 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde paye ve payandalarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

4 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin duvarlarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

5 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

6 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin iç cephelerinde derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

7 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin dış cephesinde derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

8 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanının duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

9 no'lu Harç: Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanının duvarlarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

10 no'lu Harç: Vaftizhane duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde, paye ve payandalarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

11 no'lu Harç: Vaftizhane duvarlarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

12 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nı çevreleyen almaşık duvarların içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

13 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nı apsis duvarının derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

14 no'lu Harç: Liman Bazilikası kuzey nef 1. evre duvarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

15 no'lu Harç: Liman Bazilikası atrium batı duvarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

16 no'lu Harç: Liman Bazilikası atrium kuzey duvarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

17 no'lu Harç: Liman Bazilikası atrium doğu duvarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

18 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının güney duvarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

19 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının güney duvarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

20 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının apsis duvarının derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

21 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının atrium kuzey duvarının derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

22 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının atrium kuzey duvarının derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

23 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının doğusundaki ayazmanın duvarlarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

24 no'lu Harç: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan ek yapının doğusundaki trikonchos apsisli nişin önüne örülen duvarlarının içerisinde ve derz aralarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

25 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde, payandalarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

26 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinin derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

27 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephelerinin derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

28 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilisesi'nde naosun kuzeybatısında ve atriumun kuzeyinde yer alan M1 ve M2 mekanlarının alan duvarlarının içerisinde, derz aralarında, bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

29 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise duvarlarının içerisinde, derz aralarında, kemerlerde, payandalarında bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

30 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinin derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

31 no'lu Harç: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephelerinin derz yüzeylerinde çekme derzi olarak kullanılmıştır.

Ek 8. Sıvalar

Ek 8.1. Sıvaların Özellikleri

1. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1.5- 2.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.
2. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.5 - 0.7 cm arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük siyah, gri, bordo renkte kum ve kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.
3. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-2 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.
4. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.4 - 0.7 cm arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli bordo, kırmızı, kahverengi, siyah, renkte kum ve kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.
5. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, az gözenekli, kalınlığı 1-1.5 cm. arasında değişen sıvanın bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.
6. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.5 - 0.8 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli kırmızı, siyah, renkte kum, mermer tozu ve kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.
7. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1.7-2 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.
8. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli kırmızı, siyah, bordo, gri renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

9. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-1.8 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

10. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli siyah,gri,beyaz, bordo ve kırmızı renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

11. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli, kalınlığı 1 cm. olan sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli siyah,beyaz renkte kum, tuğla kırığı (irmik büyüklüğünde), kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

12. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-1.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

13. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-2 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

14. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.5 - 0.8 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde az miktarda çok küçük, küçük taneli siyah, gri, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

15. Beyaz renkte, sert dokulu, az gözenekli, kalınlığı 2 cm. olan sıvanın, bileşiminde az miktarda çok küçük taneli siyah renkte kum, yoğun miktarda kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojen değildir.

16. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1.5 cm. olan sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

17. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-1.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

18. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.4 - 0.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde az miktarda çok küçük, küçük taneli siyah, gri, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

19. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 1-2 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde mermer tozu ve kireç bulunmaktadır.

20. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.3-0.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde az miktarda çok küçük taneli siyah, gri, beyaz, kırmızı ve bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

21. Beyaz renkte, sert dokulu, gözenekli, kalınlığı 2-3 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde yoğun miktarda irili ufaklı tuğla kırığı, kireç bulunmaktadır. tuğla kırığı ve kireç karışımı homojendir.

22. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1.2-1.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

23. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.4 - 0.6 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli kırmızı, siyah,beyaz, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

24. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 0.4 - 0.7 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

25. Beyaz renkte, sert dokulu, gözeneksiz, kalınlığı 0.3 - 0.5 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde çok küçük taneli siyah,beyaz, kahverengi, kırmızı, bordo renkte kum, kireç bulunmaktadır. Kum ve kireç karışımı homojendir.

26. Beyaz renkte, yumuşak dokulu, gözenekli, kalınlığı 1-2.3 cm. arasında değişen sıvanın, bileşiminde katkısız kireç bulunmaktadır.

Ek 8.2. Sıva Örneklerinin Alındığı Yerler

1 no'lu Sıva: Nekropol Kilisesi'nin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

2 no'lu Sıva: Nekropol Kilisesi'nin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

3 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin iç cephelerinde, sövelerin dış yüzeyinde, paye ve payandalarında kullanılan alt tabaka sıvadır.

4 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin iç cephelerinde, sövelerin dış yüzeyinde, paye ve payandalarında kullanılan üst tabaka sıvadır.

5 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

6 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde yer alan rölik şapelinin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

7 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanının iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

8 no'lu Sıva: Piskoposluk Kilisesi'nin güney ek mekanının iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

9 no'lu Sıva: Vaftizhane' nin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

10 no'lu Sıva: Vaftizhane' nin iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

11 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nı çevreleyen almaşık duvarların iç cephesinde kullanılan sıvadır.

12 no'lu Sıva: Liman Bazilikası kuzey nef 1. evre duvarının iç cephesinde kullanılan sıvadır.

13 no'lu Sıva: Liman Bazilikası atrium kuzey duvarının iç cephesinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

14 no'lu Sıva: Liman Bazilikası atrium kuzey duvarının iç cephesinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

15 no'lu Sıva: Liman Bazilikası atrium kuzey duvarının dış cephesinde kullanılan sıvadır.

16 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın güney duvarının iç cephesinde kullanılan sıvadır.

17 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın atrium kuzey duvarında kullanılan alt tabaka sıvadır.

18 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın atrium kuzey duvarında kullanılan üst tabaka sıvadır.

19 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın doğusundaki trikonchos apsisli nişin yarım kubbesinde kullanılan alt tabaka sıvadır.

20 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın doğusundaki trikonchos apsisli nişin yarım kubbesinde kullanılan üst tabaka sıvadır.

21 no'lu Sıva: Liman Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan bazilikal planlı ek mekanın doğusundaki trikonchos apsisli nişin iç cephesinde kullanılan sıvadır.

22 no'lu Sıva: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan birinci tabaka sıvadır.

23 no'lu Sıva: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan ikinci tabaka sıvadır.

24 no'lu Sıva: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan üçüncü tabaka sıvadır.

25 no'lu Sıva: Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan dördüncü tabaka sıvadır.

26 no'lu Sıva: Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise iç cephelerinde duvar yüzeyinde kullanılan birinci tabaka sıvadır.

Ek 9. Sözlük

Alüvyon	: Akarsular tarafından taşınan kil, kum, çakıl gibi kütle parçalarının, suyun akış hızının azalması sonucu elverişli yerlere birikmesiyle meydana gelen tortulardır
Ante	: Yunan mimarisinde yan duvarların ileri doğru uzanan ve pilastr yapan ucu.
Arricciato	: Duvar resmi sıva katıdır. Duvarı yüzeyini tesviye etmek amacıyla uygulanan İntonaco sıva katının altındaki kalın sıva tabaksıdır.
Bazalt	: Volkanik kaya kütlelerinden birisidir. Siyah renkli ve çok sert bir kayadır.
Cella	: Tapınaklarda kült heykelinin bulunduğu kutsal bölüm. (Yun. Naos)
Çört	: Çakmak taşı, silisli (sio ₂) kayalar için kullanılan genel bir terimdir.
Dolomit	: Kalsiyum ve magnezyum minerallerinin kireç taşı içerisinde yer alması sonucu ortaya çıkan bir çeşit ince katmandır.
Fascia	: Kademeli yüzeylere sahip taş elemanlarda yatay şerit biçimindeki bölümlere verilen isim.
İntonaco	: Duvar resmi sıva katıdır. Duvar resmi için düzgün bir yüzey oluşturan ince sıva tabakasıdır.
İmpluvium	: Avlunun ortasında bulunan ve yağmur sularının toplandığı dörtgen havuz.
Kiltaşı	: Çapı 2 mikrondan daha küçük olan ve kil adı verilen tanelerin yapışması sonucu oluşan fiziksel tortul bir taştır.
Krepidoma	: Antik mimarlıkta basamaklı bölüm.

Krepis	: Basamak.
Kolymbethra	: Yunanca (κολυμβήθρα) vaftiz havuzu. Genellikle Latince bir terim olan piscina olarak da adlandırılmıştır.
Kumtaşı	: Kum tanelerinin doğal bir çimento maddesi yardımıyla yapışması sonucu oluşan fiziksel tortul bir taştır.
Lykiarkh	: Likya birliği toplantılarına başkanlık eden kişi.
Martyrion	: Hıristiyanlıkta inaçları uğruna hayatlarını feda etmiş kişiler (martyr) için yapılmış mezar yapıları.
Neophytes	: Pagan inançlardan dönmüş ve henüz vaftiz olmamış kişiler.
Opus Tesselatum	: Küçük tessera parçalarının yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuş duvar ya da zemin mozaığı.
Opus Sectile	: Çeşitli biçim ve boyutlarda kesilmiş renkli mermer, kireç taşı, şist vb. parçalarının yan yana dizilmesiyle oluşturulmuş zemin mozaığı.
Peristyl	: Etrafı sütun dizileriyle çevrili avlu.
Piscina	: Havuz.
Portiko	: Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan çatısı sütunlarla taşınan bölüm.
Pronaos	: Tapınaklarda cella'nın önünde ante duvarları arasında kalan giriş bölümü.
Scriptorium	: Scripta denilen rulo halindeki yazma kitap veya belgelerin saklandığı mekânlar.
Silit taşı	: Kırıntılı tortul kayaç türü.
Stadiasmus Maris Magni	: M.S. 200 civarında yazıldığı düşünülen ve 9. yüzyıla ait bir kopyası bulunan, Roma imparatorluğu yol ağlarını gösteren belge.

Stoa	: Gerisindeki duvara paralel bir sütun dizisi bulunan, çatılı, tek ya da iki katlı, değişik amaçlarla kullanılan (işyeri, dükkan, depo) mekânlara sahip uzunlamasına gelişmiş yapı türü.
Temenos	: Peribelos denilen duvar ile çevrili kutsal alan.
Thaumata	: Aziz ya da martyr'lere ait mucize hikâyelerinin anlatıldığı yazmalar.
Triclinium	: Terim olarak üç klineli yemek odasını ifade eder. M.S. 1. Yüzyıldan itibaren aristokrat evlerinde yaygınlaşan özel kabul salonlarıdır.
Vestibulum	: Giriş mekânı.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Cicero, Marcus Tullius. *Īn verrem*. C.D. Yonge (1903). *The orations of Marcus Tullius Cicero (1)* (Çev.). London: George Bell & Sons.

<http://www.uah.edu/society/texts/latin/classical/cicero/inverrem1e.html#ctwoone>

(Erişim Tarihi: 10.08.2015)

Plinius Secundus, Gaius. *Naturalis historia*. J. Bostock ve H.T. Riley (1855). *The natural history Pliny the Elder*. London: Taylor and Francis.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D5%3Achapter%3D28> (Erişim Tarihi: 10.08.2015)

Strabon. *Geographika*. Strabon (1991). *Coğrafiya/Anadolu Kitap XII-XIII-XIV*. (Çev: A. Pekman) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Vitruvius. *De architectura*. Vitruvius (1998). *Mimarlık üzerine on kitap* (Çev: S. Güven). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.

Modern Kaynaklar

Adak, M. ve Atvur, O. (1997). Das grabhaus des Zozimos und der schiffseigner Eudomos aus Olympos, *EpigrAnat*, 28, ss.11-27.

Akşit, O. (1967). *Likya tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Akyol, A.A. Kadioğlu Y.K ve Demirci, ř. (2011). Zeugma (Gaziantep) Antik Kenti duvar resimleri arkeometrik çalışmaları. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* (12). ss. 37-56

Alparılan, S. (2002). Lykia'da Bizans dönemi araştırmaları. 20. *AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 127-138.

- Asano, K. (1995a). Church III on Gemiler Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz area (Lycia, Turkey) the first preliminary report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, ss. 72-78.
- Asano, K. (1995b), Basilica on Karacaören Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz area (Lycia, Turkey) the first preliminary report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, ss. 85-89.
- Asano, K. (1997). The excavation of Church III on Gemiler Ada near Fethiye. *18. KST* (2). (Ed: İ. Eroğlu vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 451-470.
- Atila, İ. A. ve Çelgin, A. V. (1991). Likya'da, Olympos'ta bulunan bir mezar anıtı, *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1*, ss.75-105.
- Atila, İ. A. (1992). Olympos mezar odası kurtarma kazısı, *II. MüzeKKS*, ss. 105-128.
- Atvur, O. (1999). Olympos antik kenti (1991–1992 çalışmaları), *ArkSan*, 88, ss.13-31.
- Başaran, S. ve Başaran B. (2012). Enez-Fatih Camii (4) *Vakıf Restorasyon Yıllığı*.
- Bayburtluoğlu, C. (1982). *Lykia*. Ankara: Dönmez Ofset.
- Bean, G. (1999). *Eski çağda güney kıyıları* (Çev: İ. Delemen ve S. Çökay). İstanbul: Arion.
- Beaufort, F. (1818). *Karamania, or a brief description of the south coast of Asia Minor and of the remains of antiquity*. London: R. Hunter.
- Buchwald, H. (1979). Lascarid Architecture. *JÖB*, 28, ss. 261-296.
- Bursalı, M. (2006). Early Byzantine period vessels from Antalya/Olympos, *32. BSC*'de sunulan bildiri. St. Louis: University of Missouri.
- Canbilen, H. Leboutteiller, P. ve Sodini J.P. (1996). La basilique de l'acropole haute de Xanthos, *AnatoliaA, IV*, ss.201-229.
- Çorağan Karakaya, N. (2015). Olympos'taki Bizans Dönemine Ait Duvar Resimleri. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan), İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Diler, A. (1988). Olympos ve Hephæstion'da kült kalıntıları üzerine bir ön araştırma. *6. AST*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 107-120.
- Duggan, T. M. P. (2004). A short account of recorded calamities (earthquakes and plaques) in Antalya province and adjacent and related areas over the past 2,300 Years an Incomplete List, Comments and Observations, *Adalya, VII*, ss.123-169.

- Etiöpe, G. Schoell, M. ve Hoşgörmez, H. (2011). Abiotic methane flux from the Chimaera seep and Tekirova ophiolites (Turkey): Understanding gas exhalation from low temperature serpentinization and implications for Mars. *Earth and Planetary Science Letters*, 130(1-2), 96-104.
- Fellows, C. (1838). *A journal during the excursion in Asia Minor*. London: John Murray.
- Gorecki, J. (1999). Sikke basımı ve sikke buluntuları. *Limyra zemuri taşları* (Ed: J.Borchhardt). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, ss. 123-136.
- Gökalp, Z. D. ve Bursalı, M. (2006). Early Byzantine terracotta lamps found in Olympos. X. SOMA'da sunulan bildiri. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Gökalp, Z. D. ve Yıldırım, Ş. (2009). Preliminary report on the harbour basilica or the great basilica in the ancient city of Olympos. *Proceedings of the XII SOMA* (Ed: H. Oniz). Oxford: Hadrian Books, ss. 183-189.
- Gökalp, Z.D. ve Yıldırım, Ş. (2010). Lykia Olympos'unda bir restitüsyon denemesi, *Adalya, XII*, ss. 367-387.
- Harrison, M. (2001). *Mountain and plain from Lycian coast to the Phrygian plateau in the late roman and early byzantine period*. Michigan: Michigan University.
- Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). *TIB 8: Lykien und Pamphylien*. Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hild, F. (2004). Lykien in den notitiae episcopatum, *JÖB*, 54, ss. 1-17.
- İplikçioğlu, B. (2004). Batı Pamphylia ve doğu Lykia'da epigrafya araştırmaları 2004, 23. *AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 219-224.
- İplikçioğlu, B. (2006). Zwei statthalter Vespasianischer zeit und "Große" therme in inschriften von Olympos (Lykien), *Anzeiger der Philosophisch Historischen Klasse der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften*, 141 (2), ss.75-81.
- İplikçioğlu, B. (2008). Doğu Likya'da epigrafya araştırmaları, 25. *AST* (1) (Ed: F. Bayram vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 355-364.
- İşler, B. (2009). *Likya bölgesinde Karabel-Asarcık'taki Bizans dönemi yerleşimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Işın, G. (1994). The easternmost rock tomb in Lycia: Topal Gavur. *Lykia*, 1, s.68-78.
- Işın, G. (2011). Topal Gavur'dan Apollonias'a. *Aktüel Arkeoloji*, 20, s.104-111.

- Jones, A. H. M. (1937) . *The cities of the eastern Roman provinces*. The Clarendon Press.
- Juteau, T. (1968). Commentaire de la carte geologique des ophiolites de la region de Kumluca (Taurus lycien, Turquie meridionale): cadre structural, modes de gisement et description des principaux fades du cortege ophiolitique. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* (70).
- Kalinka, E. (1944). *TAM II: Tituli Lyciae linguis graeca et latina conscripti* (III). Wien: Alfredi Hoelder & Academia Scientiarum Austriaca.
- Karakus, D. (2001). *Antalya ili'nin Kumluca ilçesi'ndeki İdebessos, Akalissos ve Melanippe antik kentlerinde bulunan Bizans dönemi dini yapıları*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Kolay, İ.A. (1999) *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2006). VII-XII. yüzyıllarda Likya'ya arap ilgisi. *III. Uluslararası Likya Sempozyumu* (1) (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 375-384.
- Leake, W. M. (1824). *Journal of a tour in Asia Minor, ancient and modern geography of that country*. London: John Murray.
- Masuda, T. (1995a). Church I on Gemiler Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, ss. 56-61.
- Masuda, T. (1995b). Church II on Gemiler Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed. S. Tsuji). Osaka: Osaka University, ss. 62-71.
- Masuda, T. (1995c). Church IV on Gemiler Ada. *The survey of early Byzantine sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (Ed. S. Tsuji). Osaka: Osaka University, ss. 79-84.
- Mergen, Y. (2006). 2004 yılı Olympos antik kenti yüzey araştırması, 23. *AST* (2) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 147-154.
- Mergen, Y. (2011). *Olympos antik kentinin ortaçağ dokusu ve Likya bölgesi açısından önemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Newton, C. T. (1865). *Travels and discoveries in the levant*. London: Day and Son.

- Ousterhout, R. (1999). *Master Builders of Byzantium*. New Jersey: Princeton University.
- Olçay, B. Y. (2001). Olympos'da geç antik ağ ve Bizans dönemine ilişkin bulgular, *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (Yayına Hazırlayan: S. Doğan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, ss. 353-360.
- Olçay Uçkan, B.Y. ve Mergen, Y. (2005). Olympos antik kenti alışmaları 2004, *Anmed*, 3, ss.149-152.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2005). Olympos in the middle ages, *Newsletter of the Society for the Medieval Mediterranean*, 9, ss. 25-27.
- Olçay Uçkan, B. Y.; Parman, E.; Atvur, O.; Uçkan, E.; Mergen, Y.; Uğurlu, E.; Topoğraf, A. N.; Evcim, S.; Öztaşkın, G.; Bursalı, M.; Yeşilova, H.; Gökalp, Z. D. ve Kaya, Z. (2006a). *Olympos Lykia'da bir korsan kenti*, İstanbul: Homer Yayınları.
- Olçay Uçkan, B. Y.; Mergen, Y. ve Uğurlu, E. (2006b). 2005 yılı Olympos yüzey araştırması, *Anmed*, 4, ss.125-131.
- Olçay Uçkan, B. Y. ve Mergen, Y. (2006). Late antique and medieval researches of the antique city Olympos, *X. SOMA'da sunulan bildiri*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2006a). New and different view of the ancient Lycian city of Olympos: the city of the hiero-martyr Methodios, *32. BSC'de sunulan bildiri*. St. Louis: University of Missouri.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2006b). Olympos antik kenti, *Popüler Bilim*, 152, ss.47-48.
- Olçay Uçkan, B. Y.; Uğurlu, E.; Gökalp, Z.D. ve Bursalı, M. (2007). 2005 yılı Olympos yüzey araştırması, *24. AST (2)* (Ed: F. Bayram ve B. Koral). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 123-134.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2007). Olympos kazısı 2006, *Anmed*, 5, ss. 48-53.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2008a). Olympos kazısı 2006 yılı alışmaları, *29. KST (3)* (Ed: B. Koral vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 73-78.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2008b). Olympos kazısı 2007, *Anmed*, 6, ss. 52-57.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2008c). Olympos. *Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla Kumluca Rhodiapolis* (Ed: N. Çevik). Antalya: Kumluca Belediyesi, ss. 101-112.

- Olçay Uçkan, B. Y.; Mergen, Y.; Gökalp, Z.D.; Bursalı, M.; Öztaşkın, G.; Yıldırım, Ş. ve Öncü, E. (2009). Olympos kazısı 2007 yılı çalışmaları, 30. *KST* (3) (Ed: H. Dönmez ve A. Özme). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 373-386.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2009). Olympos kazısı 2008, *Anmed*, 7, ss. 55-60.
- Olçay Uçkan, B. Y.; Gökalp, Z. D.; Öztaşkın, M. ve Öncü E. Ö. (2010). Olympos kazısı 2008 yılı çalışmaları, 31. *KST* (4) (Ed: H. Dönmez ve C. Keskin). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 231-246.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2010). Olympos kazısı 2009, *Anmed*, 8, ss. 66-72.
- Olçay Uçkan, B. Y.; Evcim, S.; Mergen, M. E.; Öncü, E. Ö.; Öztaşkın, M. ve Öztaşkın, G. (2011). Olympos 2009, 32. *KST* (3) (Ed: A. N. Toy vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 80-97.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2011a). Olympos kazısı 2010, *Anmed*, 9, ss.76-81.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2011b). Olympos camları, II. *ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Bildiriler Kitabı Türkiye Arkeoloji'sinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar* (Ed: Demirci, Ş.). Ankara: Tübitak. ss. 172-179.
- Olçay Uçkan, B. Y. (2012). Olympos kazısı 2011, *Anmed*, 10, 78-81.
- Olçay Uçkan, B.Y. Olympos'ta Ticaret, III.*Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, 24-27 Haziran 2013*, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul. (Baskıda)
- Olçay Uçkan, B.Y. - Kayapınar, L. (2013) Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti. *Uluslararası Patara Kazıları 25.Yıl Sempozyumu* (11-13 Kasım 2013). Antalya, ss. 535-544.
- Olçay Uçkan, B.Y. (2015). *Olympos Band1*. (Ed: B. Y. Olçay Uçkan) İstanbul: Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Olçay Uçkan B.Y.; Öncü, Ö. E.; Evcim, S. (2015), Olympos'un Roma ve Bizans Dönemi Kent Dokusu. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olçay Uçkan). İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Öncü, Ö.E. (2012). Antalya-Olympos antik kenti Roma mimarisi araştırmalarından yeni bulgular, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 273-284.

- Öncü, Ö. E. ve Evcim, S. (2015). Lykia'da Bir Liman Kenti :Olympos. 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)* (3). (Ed: C. Yemişçi vd.). Muğla: Bodrum Belediyesi, ss. 94-111
- Öncü, Ö. E. (2015). Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi mimari araştırmaları:Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan) İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Ötüken, Y. (1978). İstanbul son devir Bizans mimarisinde cephe süslemeleri. *Vakıflar Dergisi, 12*, ss.213-233.
- Ötüken, Y.; Alparslan, S. ve Acara, M. (1999-2000). Demre-Myra aziz Nikolaos kilisesi kuzey ek yapısının yeni bir değerlendirmesi. *Adalya, IV*, 221-242.
- Ötüken, Y. (2006). Myra-Demre Aziz Nikolaos kilisesi Mimari değerlendirmeler. *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri (2)* (Ed: K. Dörtlük). İstanbul: AKMED, ss. 523-536.
- Özbek, H. Y. (1991). Olympos ve Rhodiapolis tiyatro araştırmaları. 9. *AST*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 9-20.
- Özer, E. (2013). The Lycian League and Olympus in Eastern Lycia. *Mediterranean Journal of Humanities III-1*. ss. 211-224.
- Özer, E. (2013). Mezar Yazıtları ile Olympos. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, Sayı 27, ss. 460-468.
- Özer, E. (2013). Olympos Antik Kenti'nden Bir Grup Rölyefli Lahit. *K.Levent Zoroğlu'na Armağan* (Ed: M.Tekocak). Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü, Armağan Dizisi:3, İstanbul. ss. 479-498.
- Öztaşkın, G.K.(2007). *Antalya Çıralı Yanartaş'taki Bizans dönemi yapıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öztaşkın, G.K. ve Öztaşkın, M. (2012). Antalya-Olympos mozaikli yapı. *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 329-346.
- Öztaşkın, G.K. (2012). Yanartaş (Khimeira)'daki Bizans dönemi bazilikası. *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri* (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED, ss. 313-327.

- Öztaşkın G.K. (2013). *Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öztaşkın, G.K. (2015). Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan). İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Öztaşkın, G.K. ve Sertel, S. (2015) Olympos Antik Kenti Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri. *Olympos Band 1* (Ed: B. Y. Olcay Uçkan) İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Öztaşkın, M. (2009). Olympos antik kentinden bir grup erken Bizans dönemi seramiği, *Ebru Parman'a armağan: sanat tarihi ve arkeoloji yazıları* (Ed: A. O. Alp). Ankara: Alter Yayıncılık, ss. 287–300.
- Öztaşkın, M. (2012). Building with mosaics at Olympos: mosaics of late antiquity era early Byzantine period. *XI. Uluslararası antik mozaik sempozyumu Türkiye mozaikleri ve antik dönemden ortaçağ dünyasına diğer mozaiklerle paralel gelişimi: mozaiklerin başlangıcından geç Bizans çağına kadar ikonografi, stil ve teknik üzerine sorular* (Ed: M. Şahin). İstanbul: Ege Yayınları, ss. 709-720.
- Öztaşkın, M. ve Öztaşkın, G.K. (2012). Building with mosaics in Olympos: a comparative evaluation of finds and construction. *Byzas 15 Byzantine small finds in archaeological contexts* (Ed. B. Böhlendorf-Arslan ve A. Ricci). İstanbul: Ege Yayınları, ss. 277-287.
- Öztaşkın, M. (2015). Seramik Buluntular Işığında Erken Bizans Dönemi'nde Olympos'ta Günlük Yaşam ve Ticaret, *Olympos Band 1*, (Ed: B. Y. Olcay Uçkan) İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. (Baskıda).
- Parman, E. (2001). Antalya-Olympos ve çevresinde (geç antik-orta çağ) yüzey araştırmaları, *18. AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss.103–107.
- Parman, E. (2002). Antalya-Olympos ve çevresi (geç antik-orta çağ) yüzey araştırmaları 2000 yılı çalışma raporu, *19. AST* (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 137–145.

- Parman, E. (2003a). Antalya-Olympos ve çevresi geç antik-orta çağ 2001 yılı yüzey araştırmaları, 20. AST (1) (Ed: K. Olşen vd.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, ss. 139 -153.
- Parman, E. (2003b). Olympos örenyeri ve çevresi yüzey araştırması 2002, *Anmed*, 1, ss. 42-44.
- Peschlow, U. (1984). Die bischofskirche in Limyra (Lykien). *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne* (2). Vatikan: Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, ss. 409-435.
- Peschlow, U. (2001). Die kirche von Tersane auf Kekova adası. überlegungen zum Lykischen kirschenbau, *Günüşiğinde Anadolu Cevdet Bayburtluoğlu için yazılar* (Ed. C. Özgünel ve O. Bingöl). İstanbul: Homer Kitabevi, ss. 197-208.
- Serdaroğlu, Ü. (2004). *Lykia - Karia'da roma dönemi tapınak mimarlığı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Sözen, M. - Tanyeli, U. (1999). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas and the Cbyratis* (I). London: John Van Voorst.
- Şenel, M., Serdaroğlu, M., Kengil, R. G.; Ünverdi, M. ve Ziya, M. (1981). Teke Toroslari Güneydoğusunun Jeolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*(95-96), ss. 13-43.
- Tekinalp, V. M. (1995). Demre (Myra) deki, Aziz Nikolaos Kilisesi yapı dönemlerinin malzeme teknik değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tekinalp, V. M. (2000). *Geç antik dönem ve sonrasında ve ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake kenti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: coğrafyası tarihi ve arkeolojisi* (Çev. A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Trkulja, J. (2004). *Aesthetics and symbolism of late Byzantine church façades 1204-1453*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New Jersey: Princeton Üniversitesi.
- Wright, G.H.R. (2000). *Ancient Building Technology, Volume 1: Historical Background*. Boston: Brill.

- Wright, G.H.R. (2005). *Ancient Building Technology, Volume 2: Materials (1)*. Boston: Brill.
- Wright, G.H.R. (2005). *Ancient Building Technology, Volume 2: Materials (2)*. Boston: Brill.
- Wright, G.H.R. (2009). *Ancient Building Technology. Volume 3 Construction*. Boston: Brill.
- Yılmaz, F. (2012). Antik Dönem fresk yapım teknikleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. .Cilt 2, Sayı 4, ss. 95-105
- Zah, A. (2003). Der hafentort Melanippe (Hagos Stephanos) im östlychen Lykien, *Eukosmia studi miscellanei per il 75 di Vincenzo Poggi* (Ed: V. Ruggieri ve L. Pieralli). Vatikan: Soveria Mannelli, ss. 625-641.

Levhalar

Levhalar Listesi

- Levha 1 a) Hierocles'in Synecdemus'unda adı geçen Likya kentleri.
b) Stadiasmos Paterensis'te adı geçen Likya kentleri.
- Levha 2 a) Notitiae Episcopatum'larda Likya kentleri.
- Levha 3 a) Konsil kayıtlarında Likya kentleri.
- Levha 4 a) Likya Bölgesi haritası.
- Levha 5 a) Uydu fotoğrafı üzerinde Olympos kent planı.
b) Olympos ve çevresinde yer alan coğrafi oluşumlar.
- Levha 6 a) Hellenistik dönem sur duvarı.
b) Güney Kent cadde ve sokak dokusunu gösteren model çizim.
- Levha 7 a) Kuzey köprü ayağı ve köprü basamakları, batıdan bakış.
b) Köprü Caddesi ve köprü bağlantısı sağlayan merdivenler, güneyden bakış.
- Levha 8 a) Kuzey cadde ve sokak dokusunu gösteren model çizim.
b) Kuzey Kent Nekropol Caddesi'ni gösteren hava fotoğrafı.
- Levha 9 a) Kuzey Kent Liman Caddesi üzerinde görülen krepisler.
- Levha 10 a) Olympos Antik Kenti planında Erken Bizans dönemi dini yapılarının konum.
- Levha 11 a) Nekropol Kilisesi'nin planı.
b) Nekropol Kilisesi'nin restitüsyon planı.
- Levha 12 a) Nekropol Kilisesi kuzeyden genel görünüş.
b) Nekropol Kilisesi güneyden genel görünüş.
c) Nekropol Kilisesi kuzeyden genel görünüş çizim.
d) Nekropol Kilisesi güneyden genel görünüş çizim.
- Levha 13 a) Nekropol Kilisesi kuzey batı köşe.
b) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan batı paye.
c) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan paye ve payandalar.
- Levha 14 a) Nekropol Kilisesi atrium giriş açıklığı.
b) Doğu kemer dış cephe.

- c) Doğu kemer iç cephe.
d) Batı kemer dış cephe.
- Levha 15 a) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan giriş açıklığı.
b) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan giriş açıklığı çizim.
- Levha 16 a) Nekropol Kilisesi dalgalı çizgili derz harcı.
b) Nekropol Kilisesi sıva tabakası.
- Levha 17 a) Nekropol Kilisesi kuzey nef stylobatı.
b) Nekropol Kilisesi dilatasyon detayları.
- Levha 18 a) Episkopeion planı.
- Levha 19 a) Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi planı.
b) Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi restitüsyon planı.
- Levha 20 a) Piskoposluk Kilisesi kuzey-güney kesiti doğuya bakış.
b) Piskoposluk Kilisesi kuzey-güney kesiti batıya bakış.
c) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesiti güneye bakış.
d) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesiti kuzeye bakış.
- Levha 21 a) Piskoposluk Kilisesi nartheks kuzey-güney kesiti doğuya bakış.
b) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekânı doğu-batı kesiti güneye bakış.
- Levha 22 a) Piskoposluk Kilisesi kuzey nef duvar örgüsü detay.
b) Piskoposluk Kilisesi güney transept kolu batı duvar örgüsü.
- Levha 23 a) Piskoposluk Kilisesi kuzey nef duvarı.
b) Piskoposluk Kilisesi kuzey transept kolu kuzey batı köşe.
- Levha 24 a) Piskoposluk Kilisesi doğuya bakış.
b) Piskoposluk Kilisesi batıya bakış.
- Levha 25 a) Piskoposluk Kilisesi kuzey T paye batıya bakış.
b) Piskoposluk Kilisesi kuzey T paye doğuya bakış.
c) Piskoposluk Kilisesi T payelerinde kullanılan devşirme taşlar.
- Levha 26 a) Piskoposluk Kilisesi templon stylobat düzenlemesi, güneyden bakış.
b) Piskoposluk Kilisesi nartheks kapı açıklığı.
- Levha 27 a) Piskoposluk Kilisesi nartheks kuzey duvarı vaftizhane giriş kapısı.
b) Piskoposluk Kilisesi orta nef kapı açıklığına ait söve ve lentolar.
- Levha 28 a) Piskoposluk Kilisesi güney nef kapı açıklığı.

- b) Piskoposluk Kilisesi'ndeki in situ söve üzerinde tespit edilen sıva tabakası.
- Levha 29 a) Piskoposluk Kilisesi güney transept kolu güney duvar pencere açıklıkları.
b) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli kapı açıklığı
- Levha 30 a) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli doğu eksedra kemeri.
b) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli güney eksedra kemeri.
- Levha 31 a) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli güney pencere.
b) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli kubbe örgüsü.
- Levha 32 a) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan güney duvar.
b) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan batı duvardaki kapı açıklığı.
- Levha 33 a) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan güney pencere örgüsü.
b) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan batı duvardaki kapı örgüsü.
- Levha 34 a) Piskoposluk Kilisesi dalgalı çizgili derz harcı.
b) Piskoposluk Kilisesi sıva tabakası detay.
- Levha 35 a) Piskoposluk Kilisesi dilatasyon derzi uygulaması.
- Levha 36 a) Vaftizhane kuzey-güney kesiti doğuya bakış.
b) Vaftizhane doğu-batı kesiti güneye bakış.
- Levha 37 a) Vaftizhane doğu-batı kesiti kuzeye bakış.
b) Vaftizhane vestibulum batı duvarı.
- Levha 38 a) Vaftizhane 2009 yılı kazı alanı plânı.
b) Vaftiz havuzu kesit çizimleri.
- Levha 39 a) Vaftizhane kuzey duvar örgüsü detay.
b) Vaftizhane güney nef duvarı.
- Levha 40 a) Vaftizhane apsisi ve vaftiz havuzu. b) Vaftizhane vestibulum L paye güneye bakış.
c) Vaftizhane vestibulum L paye kuzey batıya bakış.
- Levha 41 a) Vaftizhane güney nefine açılan kapı açıklığı, doğuya bakış.
b) Vaftizhane kuzey duvar.
- Levha 42 a) Vaftizhane vestibulum'u batı duvarda yer alan beş nişli çeşme.
b) Vaftizhane vestibulum çeşmesi niş detayları.
- Levha 43 a) Vaftizhane güney nef zemin döşemesi ve stylobat düzenlemesi.

- b) Vaftizhane vestibulum'u kuzeyden genel görünüş.
- Levha 44 a) Vaftiz havuzu batıdan genel görünüş.
b) Vaftizhane dalgalı çizgili derz harcı detayı.
- Levha 45 a) Vaftizhane güney nef duvarı, duvar resmi.
b) Vaftizhane sıva tabakası detayı.
- Levha 46 a) Vaftizhane güney nef duvarı ile batı duvarındaki payandalar arasındaki dilatasyon derzi.
- Levha 47 a) Liman Bazilikası inşa evreleri.
- Levha 48 a) Liman Bazilikası planı.
- Levha 49 a) Liman Bazilikası apsis cephesi.
b) Liman Bazilikası trikonchos apsisli niş duvarı.
- Levha 50 a) Liman Bazilikası güney nef doğu duvar.
b) Liman Bazilikası güney nef doğu duvar, almaşık teknik detay.
- Levha 51 a) Liman Bazilikası batı duvar iç cephe.
b) Liman Bazilikası doğu duvar dış cephe, batıya bakış.
- Levha 52 a) Liman Bazilikası kuzey duvar iç cephe.
b) Liman Bazilikası kuzey duvar iç cephe, detay.
- Levha 53 a) Liman Bazilikası güney doğu köşe, batıya bakış.
b) Liman Bazilikası apsis duvarı.
- Levha 54 a) Liman Bazilikası apsis duvarı dış cephe, güneye bakış.
b) Liman Bazilikası apsis iç cephe detayı.
- Levha 55 a) Liman Bazilikası apsis pencere kemeri.
b) Liman Bazilikası naousu doğuya bakış.
- Levha 56 a) Liman Bazilikası devşirme arşitrav parçaları.
b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, batıdan görünüş.
- Levha 57 a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, dış cephe.
b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, dış cephe kaplaması.
- Levha 58 a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos nişte yer alan figürlü duvar resimleri.

- b) Liman Bazilikası kuzey ek mekan güney duvar.
- Levha 59 a) Liman Bazilikası kuzey ek mekan güney duvar, dalgalı çizgili derz harcı ve sıva tabakası.
b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan atrium, batıya bakış.
- Levha 60 a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan atrium, kuzey duvarı, güneye bakış.
b) Liman Bazilikası güney nefe açılan doğu duvardaki kapı açıklığı.
- Levha 61 a) Liman Bazilikası kuzey ek mekan batı giriş açıklığı.
b) S6-VII sektöründe yer alan yapının 1 no'lu odasının kuzey batı penceresi.
- Levha 62 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise Planı.
- Levha 63 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise naous doğuya bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise naous güneye bakış.
- Levha 64 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium güney - doğuya bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium kuzeye bakış.
- Levha 65 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise güney duvar iç cephe.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise kuzey duvar iç cephe.
- Levha 66 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise apsis cephesi.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise doğu duvar iç cephe detay.
- Levha 67 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe kuzey-batı köşe.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe kuzey-doğu köşe.
- Levha 68 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise apsis cephesi, dış.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise kuzey-batı koridor, kapı ve pencere açıklıkları.
- Levha 69 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephe dalgalı çizgili derz harcı ve sıva tabakası.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe derz harcı üzerinde kesme taş imitasyonu.
- Levha 70 a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise güney ek mekan kuzey cephe duvar resmi üzerindeki murç izleri.
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium doğu cephe sıva tabakası.

- Levha 71 a) Olympos güney kent, Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise genel görünüş.
- Levha 72 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise plan.
- Levha 73 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu dış cephe genel görünüş.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı dış cephe genel görünüş.
- Levha 74 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-güney doğuya bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-güney batıya bakış.
- Levha 75 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu-batı kesiti güneye bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu-batı kesiti kuzeye bakış.
- Levha 76 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı dış cephe ana giriş.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise genel, doğuya bakış.
- Levha 77 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise naous, doğuya bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis dış cephe.
- Levha 78 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise naous batıya bakış.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise güney duvar iç cephe.
- Levha 79 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey duvar iç cephe.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise nef doğuya bakış.
- Levha 80 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis cephesi.
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis duvar örgü detayı.
- Levha 81 a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-doğu köşe dilatasyon derzi
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı duvar batı duvar ve payanda arasındaki dilatasyon derzi.
c) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise dalgalı çizgili derz harcı.
- Levha 82 a) Olympos Tiyatrosu planı.
b) Olympos güney kent, tiyatrodaki bulunan kireç ocağı. Güney-doğuya bakış.
- Levha 83 a) Olympos Güney Kent, Vespasianus Hamamı iç cephe.
b) Olympos Güney Nekropol Tonozlu mezar, iç cephe.
- Levha 84 a) Olympos Güney Kent, Liman Hamamı batı duvar, dış cephe, güneye bakış.
b) Mozaikli Yapı güney duvar dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.
- Levha 85 a) Gemiler Ada I nolu Kilise, dalgalı çizgili derz harcı.

- b) Gemiler Ada II nolu Kilise apsis duvarı, dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.
- Levha 86 a) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, iç cephe, dalgalı çizgili derz harcı.
b) Gemiler Ada Koridor, dalgalı çizgili derz harcı.
- Levha 87 a) Melanippe Sahil Kilisesi apsis duvarı, iç cephe dalgalı çizgili derz harcı.
b) Tlos Kent Bazilikası, dalgalı çizgili derz harcı.
- Levha 88 a) Karacaören Ada Bazilikası apsis duvarı dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.
b) Sıva tabakalarını gösteren kesit çizimi.
- Levha 89 a) Olympos Kenti yakınlarındaki taş ocağı, kuzey batıya bakış.
b) Olympos Çayı.
- Levha 90 a) Tapınak cella cephesi.
b) Liman Anıtsal Mezarları (Zosimos ve Eudemos lahitleri).
- Levha 91 a) Lykiarkh mezarı genel görünüş.
b) Güney kent, C Yapısı.
- Levha 92 a) Moloz taş duvar örgü tekniğini gösteren çizim.
b) Moloz taş duvar inşa aşamasını gösteren hipotetik çizim.
- Levha 93 a) Konstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Camii) doğu cephe.
b) Theotokos Pammakaristos Kilisesi (Fethiye Camii) güney cephe.
- Levha 94 a) Theodoros Kilisesi ana apsis cephesi.
b) Fatih Enez Cami, prothesis apsisi, iç cephe.
- Levha 95 a) Mozaikli Yapı D odası kuzey eksedra kuzeye bakış.
b) Episkopeion, Peristyl çeşme duvarı batıya bakış.
- Levha 96 a) Episkopeion, Triclinium batı duvar.
b) Episkopeion, Triclinium doğu duvar.
- Levha 97 a) Gemiler Ada III no'lu Kilise syntononu.
b) Andriake B Kilisesi syntononu.
- Levha 98 a) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesit restitüsyonu, dilatasyon uygulamasını gösteren çizim.
- Levha 99 a) Myra Aziz Nikolaos Kilisesi kuzey ek yapısı.
b) Kekova adası Tersane Koyu'nda yer alan kilise.

- Levha 100 a) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, iç cephe.
b) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, dış cephe.
- Levha 101 a) Episkopeion, Peristyl doğu duvar.
b) S6-VIII söktöründe yer alan yapı, kuzey duvar dış cephe.
- Levha 102 a) Gemiler Ada I no'lu Kilise.
b) Gemiler Ada II no'lu Kilise kuzey naos kuzey doğu kapı açıklığı.
- Levha 103 a) Gemiler Ada IV no'lu Kilise.
b) Karacaören Ada Bazilikası, naos doğuya bakış.

Heirokles²⁸:

Bir konsülün yönetimindeki Likya Eyaleti 34 kente sahiptir:	7. *Limyra	17. Antiphellos	27. *Telmessos
	8. *Arykanda	18. Kandyba	28. Kaunos
	9. * Podalia	19. Eudokias	29. *Araksa
	10. *Khoma	20. *Patara	30. Boubon
	11. *Milyas Bölgesi	21. *Ksanthos	31. *Oinoanda
	12. *Myra Metropolis	22. Komba	32. *Balboura
	13. *Arneai	23. *Neisa	33. Mastaura Köyü
	14. *Kyaneai	24. *Pinara	
	15. Aperlai	25. *Sidyma	
	16. *Phellos	26. *Tlos	

a) Hierocles'in Synecdemus'unda adı geçen Likya kentleri. **Kaynak:** Şahin, 2011: 30

Stadiasmos:

1. Akalissos	14. Kandyba ²⁶	26. Lesei[...]	41. Pinara
2. Akarassos	15. Kastabara	27. Limyra	42. Plata[...]
3. Araksa	16. Khoma	28. Lykai	43. Podalia
4. Arneai ²⁴	17. Kitanaura	29. Lymnai	44. Pygela
5. Arykanda	18. Kodopa	30. Madamyssos	45. Rhodiapolis
6. Balboura	19. Kollyba	31. Masikytos ²⁷	46. Sidyma
7. Dereagzi ²⁵	20. Korma	32. Mnarike/Mnara	47. Soklai
8. Gagai	21. Korydalla	33. Myra	48. Symbra
9. Hippukome	22. Korykos	34. Neisa	49. Telmessos
10. Idebessos	(= Olympos)	35. Oinoanda	50. Tlos
11. Kadyanda	23. Kosara	36. Oktapolis	51. Trabenna
12. Kalabatia	24. Ksanthos	37. Onobara	52. Trimilinda
13. Kalynda	25. Kyaneai	40. Phellos	53. Typallia

b) Stadiasmos Paterensis'te adı geçen Likya kentleri. **Kaynak:** Şahin, 2011: 29

Not. 1 7. Jh. (Herakleios)	Not. 2 spätestens 1. Viertel 9. Jh.	Not. 3 2. Hälfte – Ende 9. Jh.	Not. 4 nahe dem Konzil 869	Not. 7 zwischen 901 und 907	Not. 9 Archetyp im 10. Jh.	Not. 10 vor 997 oder vor 1020/1030	Not. 13 12. Jh.
Myra	Myra	Myra	Myra	Myra	Myra	Myra	Myra
1 Mastaura	Mastaura	Mastaura	Mastaura	Mastaura	Mastaura	Mastaura	Mastaura
2 Telmēsos	Telmissos Anastasiu- polis	Telmissos	Telmēssos	Araxa	Araxa	Araxa	Araxa
3 Limyra	Limyra	Limyra	Limyra	Podalia	Podalia	Podaleia	Podaleia
4 Araxa	Araxa	Araxa	Araxa	Orykanda	Orykandos	Orykandos	Orykanda
5 Aprilla	Aprilla	Aprila	Aprilla	Sidyra	Sidyra	Sidyra	Sidyra
6 Podaleia	Podalia	Podaleia	Podaleia	Kaunos Hagias	Skamnōn Hagias	Skamnōn Hagias	Kaunos Hagias
7 Orykanda	Arykanda	Arykanda	Orykanda	Xanthos	Xanthos	Xanthos	Xanthos
8 Tata	Tata	Tata	Tatla	Kainea	Kenea	Kenea	Kainea
9 Arnea	Arnea	Arnea	Arnea	Akarassos	Agarassos	Aigarassos	Akrassos
10 Sidyra	Sidyra	Sidyra	Sidyra	Hagiodula	Hagiodula	Hagiodula	Hagiodula
11 Zēnōnu- polis	Zēnōnos poleōs	Zēnōnupolis	Zēnōnupolis	Markianē	Markianē	Markianē	Markianē
12 Olympos	Olympos	Olympos	Olympos	Tlō	Tlōn	Tlōn	Tlōn
13 Tlōn	Tlōn	Tlōn	Tlōn	Kandiba	Kandiba	Kandiba	Kandyba
14 Kory- dala	Korydalla	Korydala	Korydalla	Oinianda	Oinianda	Oinianda	Oinunda Mokondōn
15 Kaunos	Kaunos	Kaunos	Kaunos Aleias	Makrē	Makrē	Makrē	Makrē
16 Akaras- sos	Akrassos	Akrassos	Akrassos	Philēta	Philēta	Philēta	Philēta
17 Xanthos	Xanthos	Xanthos	Xanthos	Phoinix	Phoinikōn	Phoinikōn	Phoinix
18 Bobos Sophianu- polis	Bobos Sophianu- polis	Bobos Sophianu- polis	Bobos Sophianu- polis (Prōana)	Prōinē	Prōinē	Prōinē	Prōinē
19 Markianē	Markianē	Markianē	Markianē	Balbura	Barbylōn	Barbylōn	Barbylōn
20 Oinunda	Oinunda	Oinunda	Oinunda	Patara	Patara	Patara	Patara
21 Chōma	Chōma	Chōma	Chōma	Komba	Komba	Komba	Komba
22 Phellos	Kandyba	Kandyba	Kandyba	Chōma	Chōma	Chōma	Chōma
23 Anti- phellos	Phellos	Phellos	Phellos	Phellos	Phellos	Phellos	Phellos
24 Phasēlis	Antiphellos	Antiphellos	Antiphellos	Korydalla	Korydalla	Korydala	Korydalla
25 Rodia- polis	Phasēlis	Phasēlis	Phasēlis	Lornaia	Lornea	Lornea	Lornaia
26 Akalissos	Rodiapolis	Rodiapolis	Rodiapolis	Pinara	Pinara	Pinara	Pinara
27 Lebissos	Akalissos	Akalissos	Akalissos	Tergasos	Tergasos	Tergasos	Tergasos

a) Notitiae Episcopatum'larida Likya kentleri. **Kaynak:** Hild, 2004: 15-16.

325	Patara	359	Patara	381	Myra	431	Myra	451	Myra	458	Myra	518	Markiane	536	Podaleia	553	Myra	681	Myra	692	Sidyma	787	Myra	879	Myra
			Pinara/ Sidyma	Choma	Choma	Choma	Choma	Choma	Choma	Choma	Choma	Eudokias	Tlos	Limyra	Limyra	Phellos	Oinoanda	Patara	Patara	Araxa	Patara	Korydalla	Limyra		
			Kaunos	Patara	Olympos	Olympos	Olympos	Patara	Patara	Patara	Patara	Olympos	Patara	Patara	Patara	Phellos	Oinoanda	Oinoanda	Oinoanda	Araxa	Patara	Podaleia	Podaleia		
				Oinoanda				Patara	Patara	Patara	Patara	Rodia- polis	Oinoanda							Tlatta	Nysa	Korydalla			
				Limyra				Limyra	Limyra	Limyra	Limyra									Pinara	Araxa	Arykanda	Arykanda		
				Xanthos				Telmessos	Telmessos	Araxa	Araxa									Xanthos	Pinara	Lornaia	Lornaia		
				Phaselis				Phaselis	Phaselis	Tlos	Tlos										Sidyma	Tergasos	Tergasos		
				Bubon				Balbura	Balbura	Akarassos	Akarassos										Oinoanda	Akarassos	Akarassos		
				Araxa				Anti- phellos	Anti- phellos	Xanthos	Xanthos										Kandyba	Patara	Patara		
								Araxa	Araxa	Sidyma	Sidyma											Zenonu- polis	Phellos	Phellos	
								Kaunos	Kaunos	Akanda	Akanda										Limyra	Kandyba	Kandyba		
								Panormos	Panormos	Olympos	Olympos											Kaunos	Kyaneai	Kyaneai	
								Tlos	Tlos	Oinoanda	Oinoanda											Tlos	Choma	Choma	
								Akarassos	Akarassos	Kaunos	Kaunos											Komba	Oinoanda	Oinoanda	
								Bubon	Bubon	Podaleia	Podaleia											Arykanda	Phileta	Phileta	
										Balbura	Balbura											Phaselis	Komba	Komba	
										Phaselis	Phaselis												Tlos	Tlos	
										Anti- phellos	Anti- phellos													Hagia	Hagia
										Korydalla	Korydalla													Balbura	Balbura
										Bubon	Bubon													Pinara	Pinara
										Pinara	Pinara													Makre	Makre
										Kandyba	Kandyba													Hagio- dula	Hagio- dula

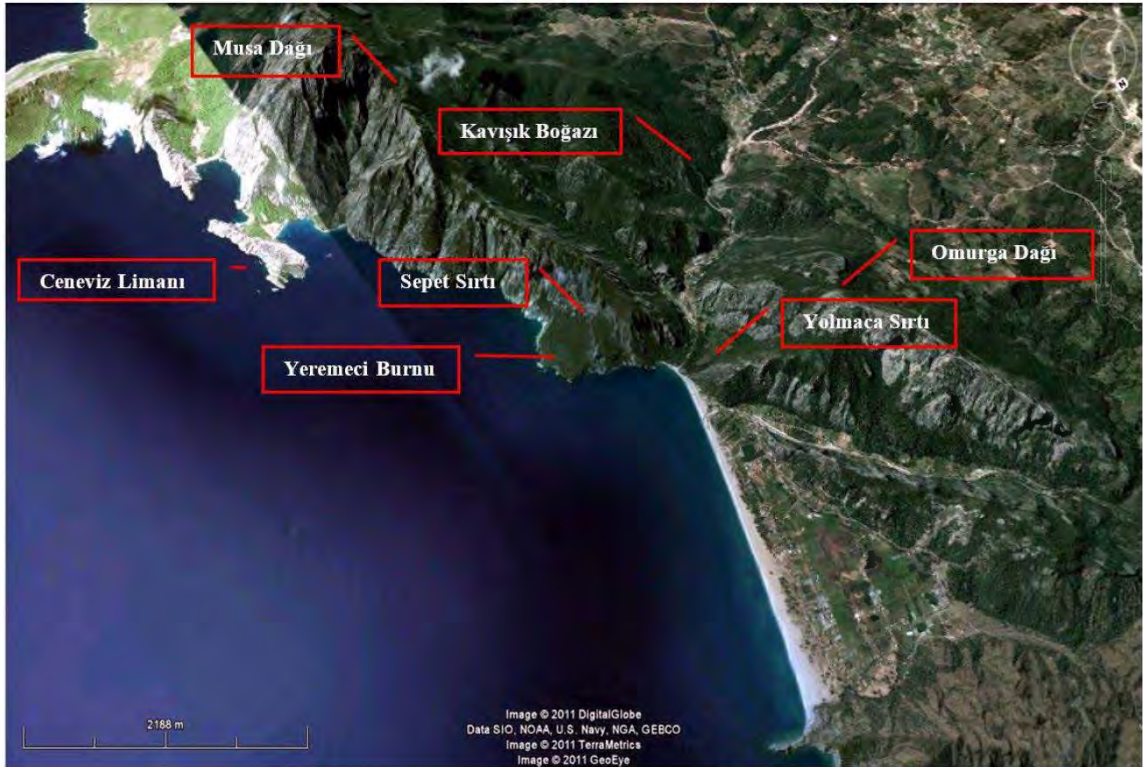
a) Konsil kayıtlarında Likya kentleri. **Kaynak:** Hild, 2004: 16.

a) Likya Bölgesi haritası.

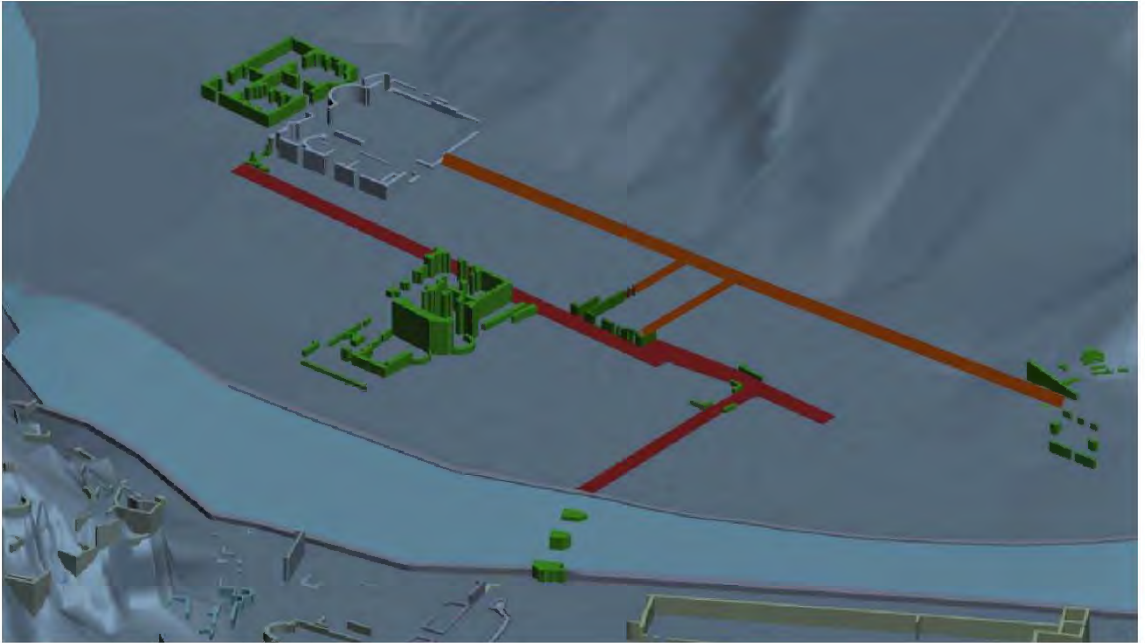
a) Uydu fotoğrafı üzerinde Olympos kent planı.

b) Olympos ve çevresinde yer alan coğrafi oluşumlar.

a) Hellenistik dönem sur duvarı.

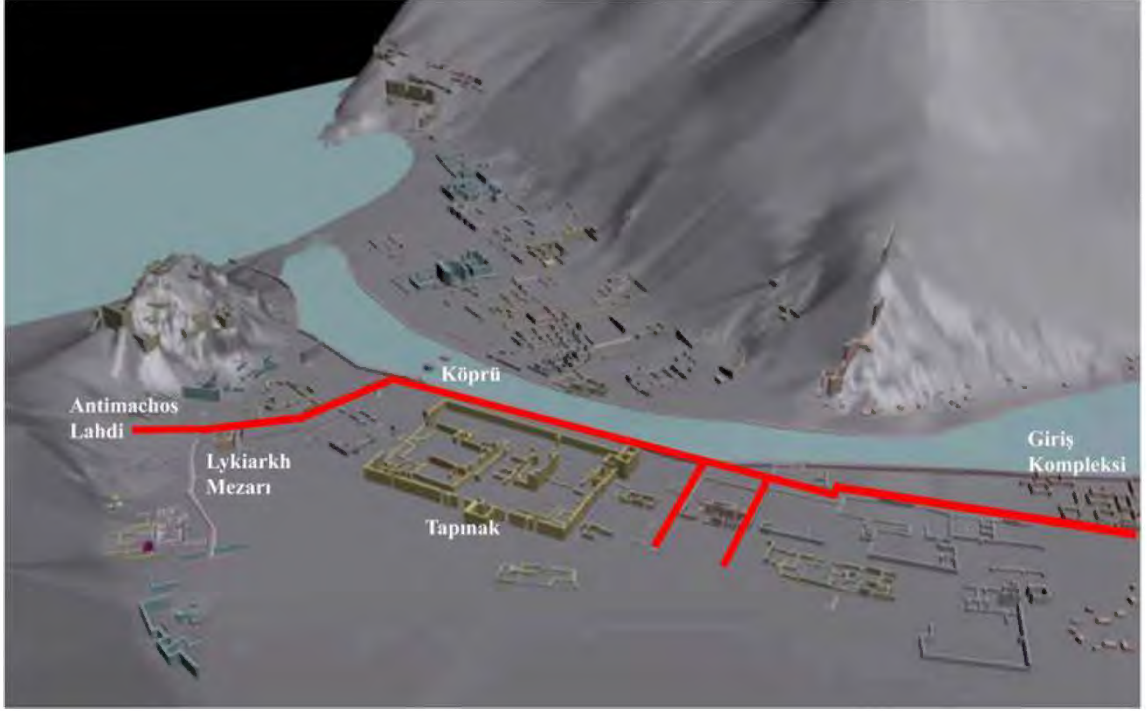
b) Güney Kent cadde ve sokak dokusunu gösteren model çizim.

a) Kuzey köprü ayağı ve köprü basamakları, batıdan bakış.

b) Köprü Caddesi ve köprü bağlantısı sağlayan merdivenler, güneyden bakış.

a) Kuzey cadde ve sokak dokusunu gösteren model çizim.

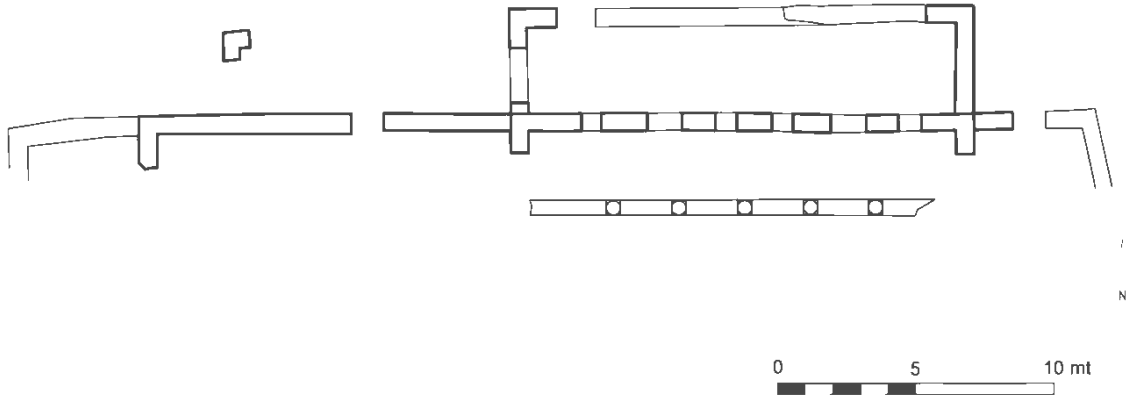
b) Kuzey Kent Nekropol Caddesi'ni gösteren hava fotoğrafı.

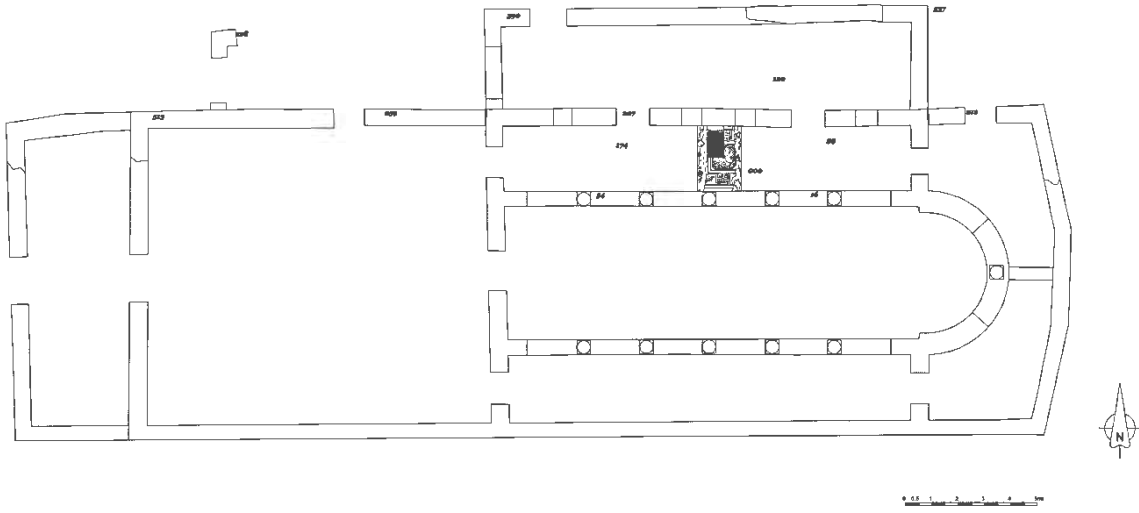
a) Kuzey Kent Liman Caddesi üzerinde görülen krepisler.

S11	XII	XI	X	IX	VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I	S11
S10													S10
S9													S9
S8													S8
S7													S7
S6													S6
S5													S5
S4													S4
S3													S3
S2													S2
S1													S1
	XII	XI	X	IX	VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I	

a) Olympos Antik Kenti planında Erken Bizans dönemi dini yapılarının konum.

a) Nekropol Kilisesi'nin planı.

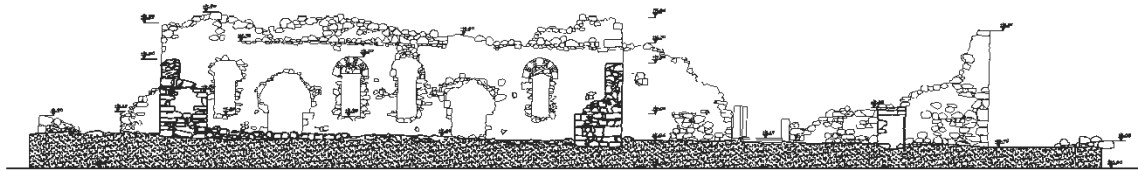
b) Nekropol Kilisesi'nin restitüsyon planı. **Kaynak:** Gökalp ve Yıldırım, 2010: 383.

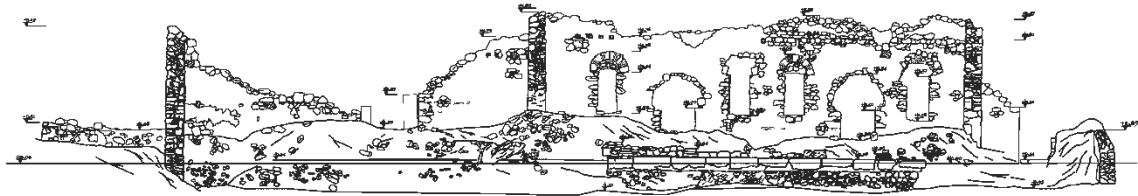
a) Nekropol Kilisesi kuzeyden genel görünüş.

b) Nekropol Kilisesi güneyden genel görünüş.

c) Nekropol Kilisesi kuzeyden genel görünüş çizim.

d) Nekropol Kilisesi güneyden genel görünüş çizim.

a) Nekropol Kilisesi kuzey batı köşe.

b) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan batı paye.

c) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan paye ve payandalar.

a) Nekropol Kilisesi atrium giriş açıklığı.

b) Doğu kemer dış cephe.

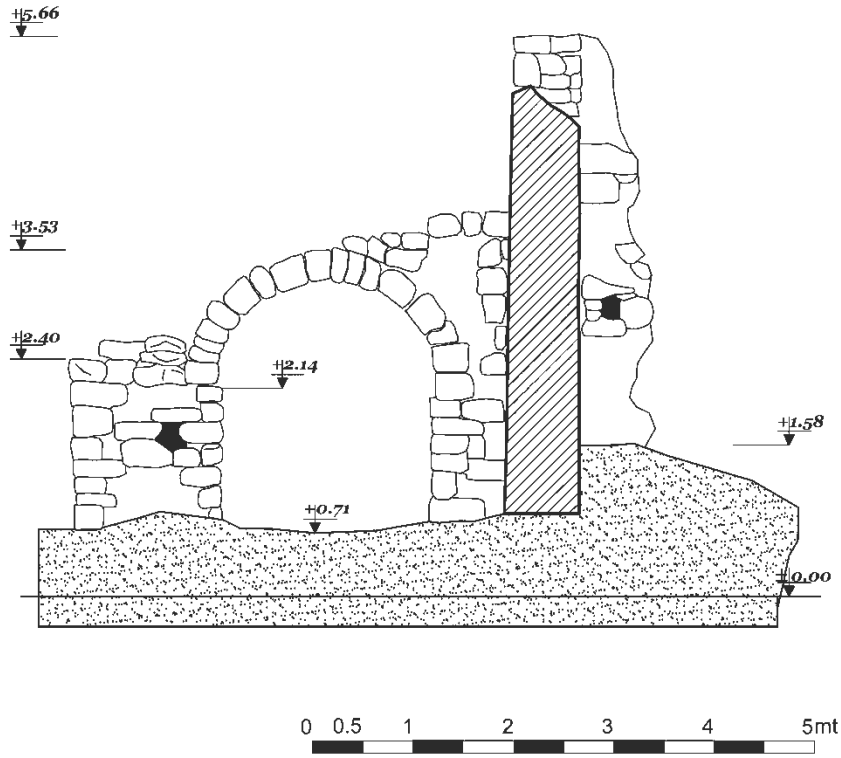
c) Doğu kemer iç cephe.

d) Batı kemer dış cephe.

a) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan giriş açıklığı.

b) Nekropol Kilisesi kuzey ek mekan giriş açıklığı çizim.

a) Nekropol Kilisesi dalgalı çizgili derz harcı.

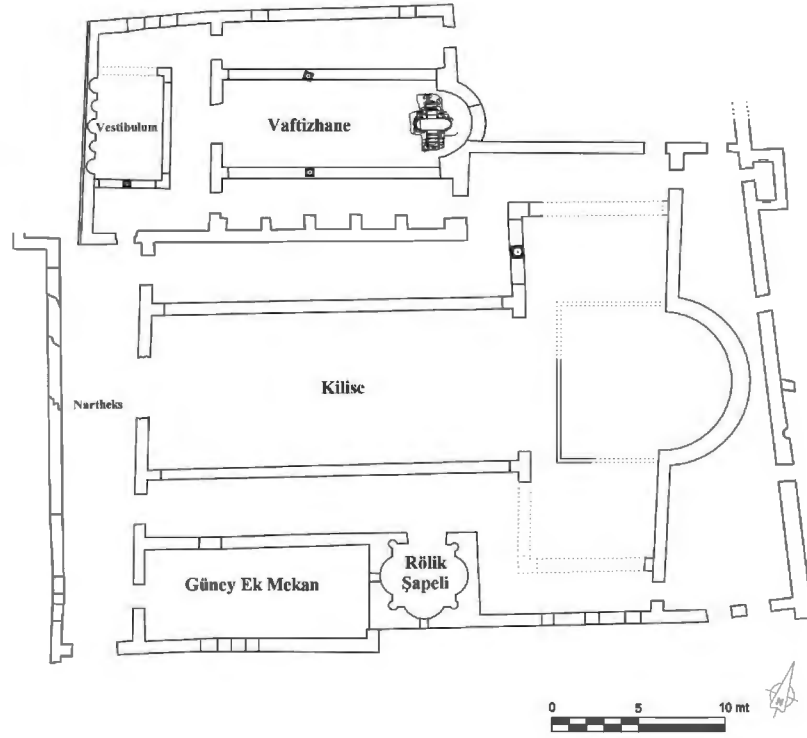
b) Nekropol Kilisesi sıva tabakası.

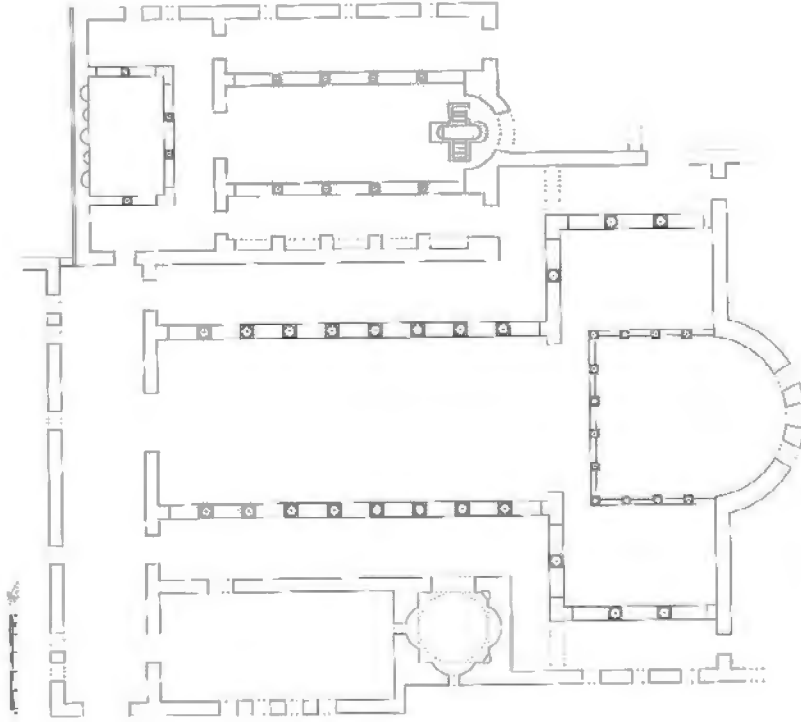
a) Nekropol Kilisesi kuzey nef stylobatı.

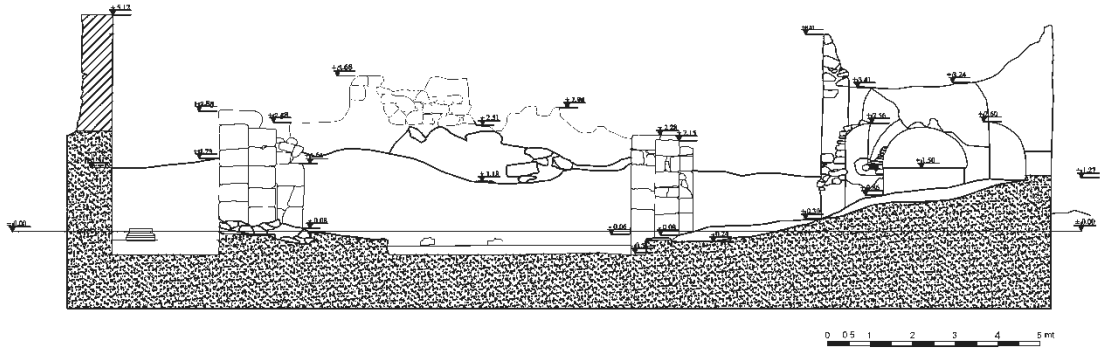
b) Nekropol Kilisesi dilatasyon detayları.

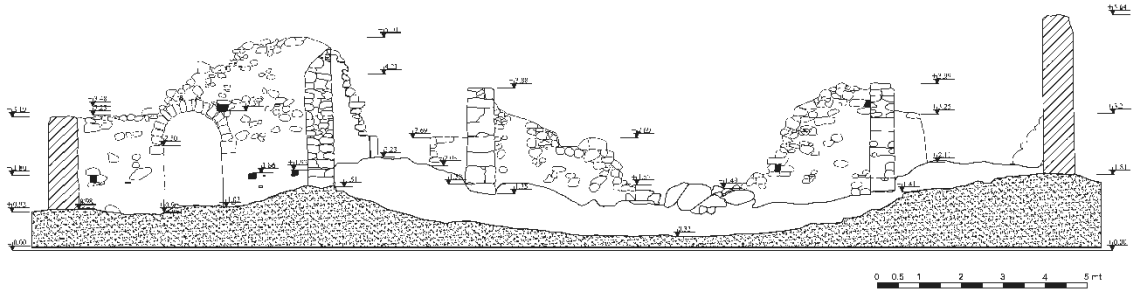
a) Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi planı. **Kaynak:** Öztaşkın, 2013'den değiştirilerek.

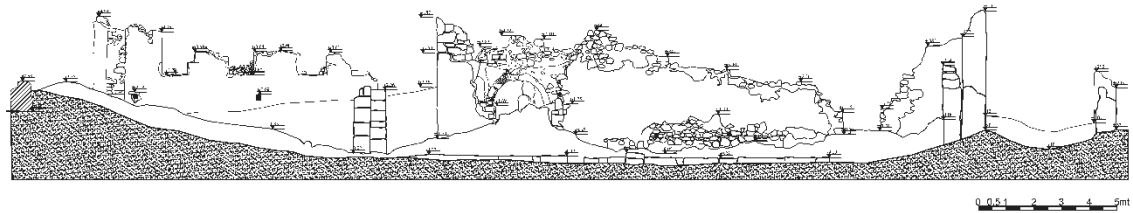
b) Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi restitüsyon planı. **Kaynak:** Öztaşkın, 2013: Çizim19.

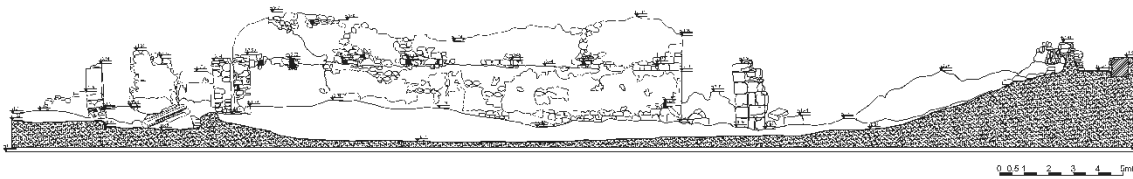
a) Piskoposluk Kilisesi kuzey-güney kesiti doğuya bakış.

b) Piskoposluk Kilisesi kuzey-güney kesiti batıya bakış.

c) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesiti güneye bakış.

d) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesiti kuzeye bakış.

a) Piskoposluk Kilisesi kuzey nef duvar örgüsü detay.

b) Piskoposluk Kilisesi güney transept kolu batı duvar örgüsü.

a) Piskoposluk Kilisesi kuzey nef duvarı.

b) Piskoposluk Kilisesi kuzey transept kolu kuzey batı köşe.

a) Piskoposluk Kilisesi doğuya bakış.

b) Piskoposluk Kilisesi batıya bakış.

a) Piskoposluk Kilisesi kuzey T paye doğuya bakış.

b) Piskoposluk Kilisesi kuzey T paye batıya bakış.

c) Piskoposluk Kilisesi T payelerinde kullanılan devşirme taşlar.

a) Piskoposluk Kilisesi templon stylobat düzenlemesi, güneyden bakış.

b) Piskoposluk Kilisesi nartheks kapı açıklığı.

a) Piskoposluk Kilisesi nartheks kuzey duvarı vaftizhane giriş kapısı.

b) Piskoposluk Kilisesi orta nef kapı açıklığına ait söve ve lentolar.

a) Piskoposluk Kilisesi güney nef kapı açıklığı.

b) Piskoposluk Kilisesi'ndeki in situ söve üzerinde tespit edilen sıva tabakası.

a) Piskoposluk Kilisesi güney transept kolu güney duvar pencere açıklıkları.

b) Piskoposluk Kilisesi rölük şapeli kapı açıklığı

a) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli doğu eksedra kemeri.

b) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli güney eksedra kemeri.

a) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli güney pencere.

b) Piskoposluk Kilisesi rölik şapeli kubbe örgüsü.

a) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan güney duvar.

b) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan batı duvardaki kapı açıklığı.

a) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan güney pencere örgüsü.

b) Piskoposluk Kilisesi güney ek mekan batı duvardaki kapı örgüsü.

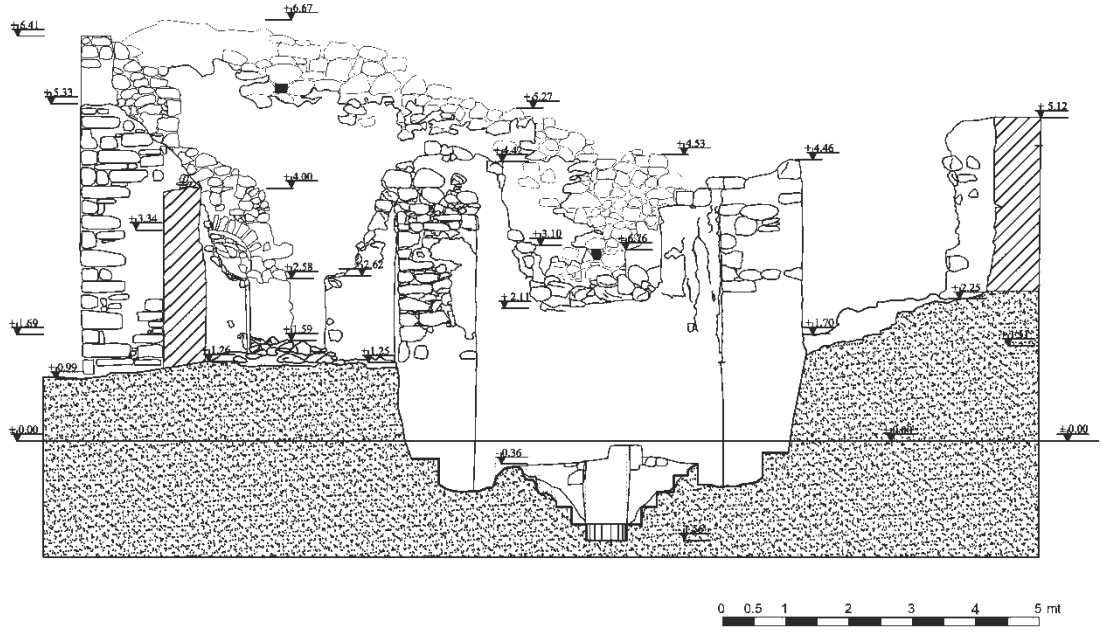
a) Piskoposluk Kilisesi dalgali çizgili derz harcı.

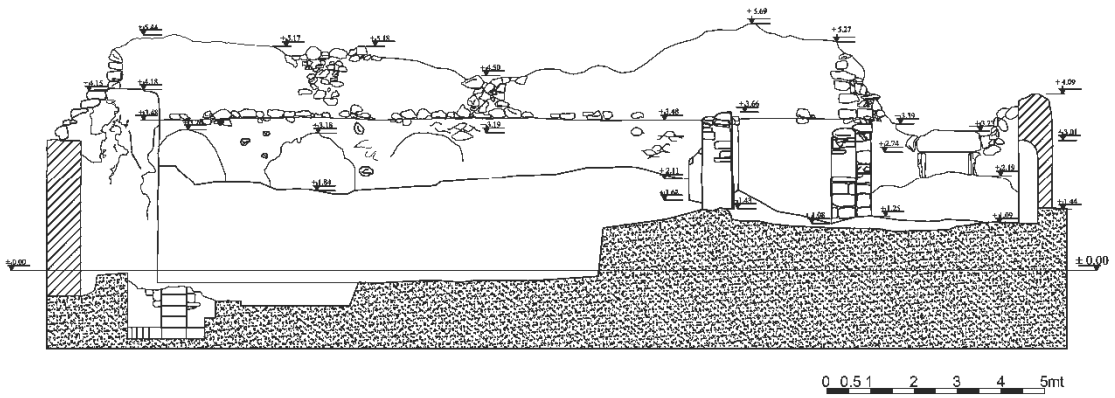
b) Piskoposluk Kilisesi sıva tabakası detay.

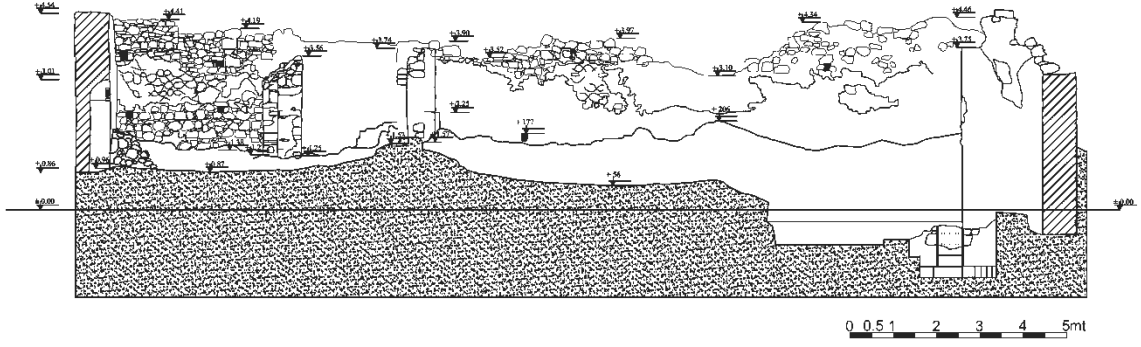
a) Piskoposluk Kilisesi dilatasyon derzi uygulaması.

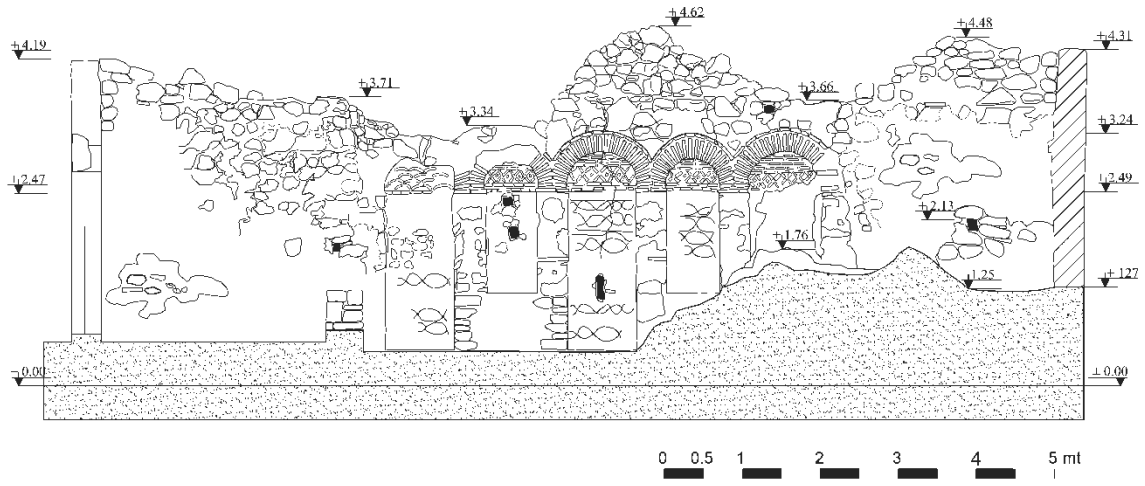
a) Vaftizhane kuzey-güney kesiti doğuya bakış.

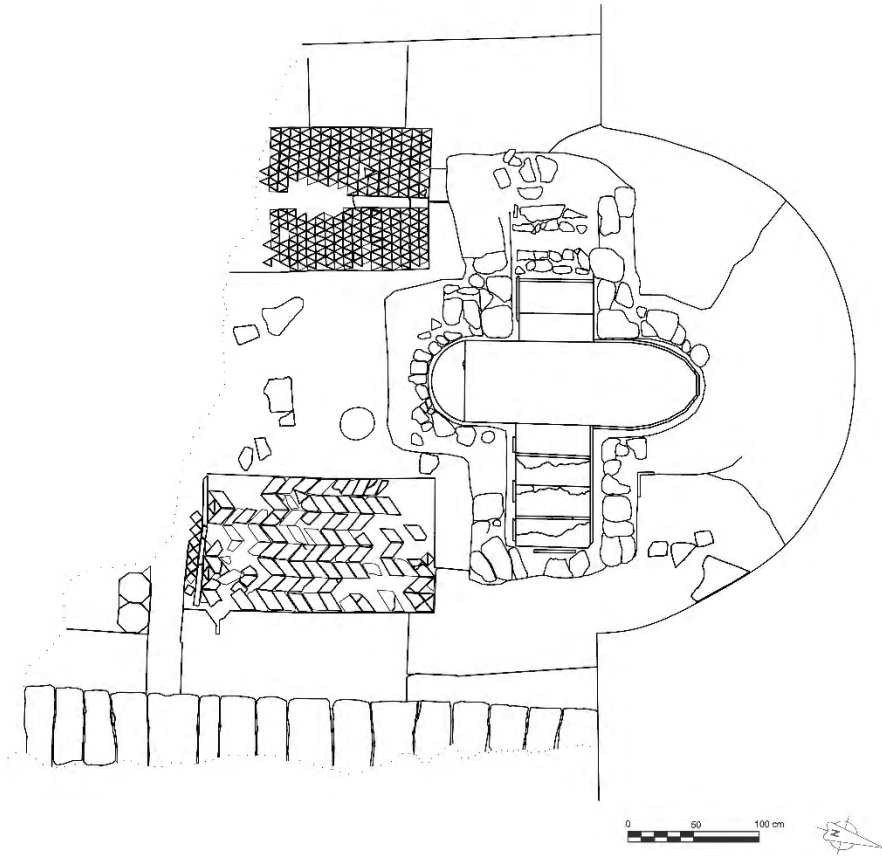
b) Vaftizhane doğu-batı kesiti güneye bakış.

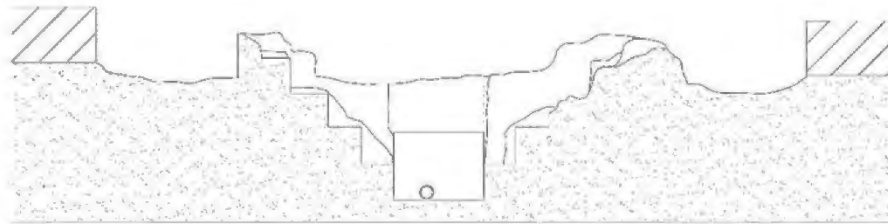
a) Vaftizhane doğu-batı kesiti kuzeye bakış.

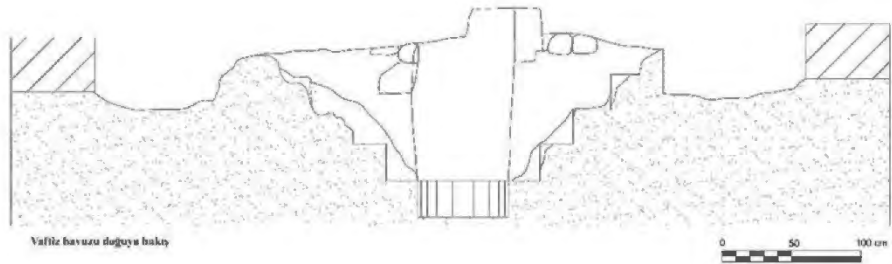
b) Vaftizhane vestibulum batı duvarı.

a) Vaftizhane 2009 yılı kazı alanı plânı. **Kaynak:** Öztaşkın, 2013: Plan 6

Vaftiz havuzu bariya bakış

Vaftiz havuzu doğuya bakış

b) Vaftiz havuzu kesit çizimleri. **Kaynak:** Öztaşkın, 2013: Çizim 15

a) Vaftizhane kuzey duvar örgüsü detay.

b) Vaftizhane güney nef duvarı.

a) Vaftizhane apsisi ve vaftiz havuzu. **Kaynak:** Öztaşkın: 2013, Şekil 65

b) Vaftizhane vestibulum L paye
güneye bakış

c) Vaftizhane vestibulum L paye
kuzey batıya bakış.

a) Vaftizhane güney nefine açılan kapı açıklığı, doğuya bakış.

b) Vaftizhane kuzey duvar.

a) Vaftizhane vestibulum'u batı duvarda yer alan beş nişli çeşme.

b) Vaftizhane vestibulum çeşmesi niş detayları.

a) Vaftizhane güney nef zemin döşemesi ve stylobat düzenlemesi.

b) Vaftizhane vestibulum'u kuzeyden genel görünüş.

a) Vaftiz havuzu batıdan genel görünüş. **Kaynak:** Öztaşkın: 2013, Şekil 75.

b) Vaftizhane dalgalı çizgili derz harcı detayı.

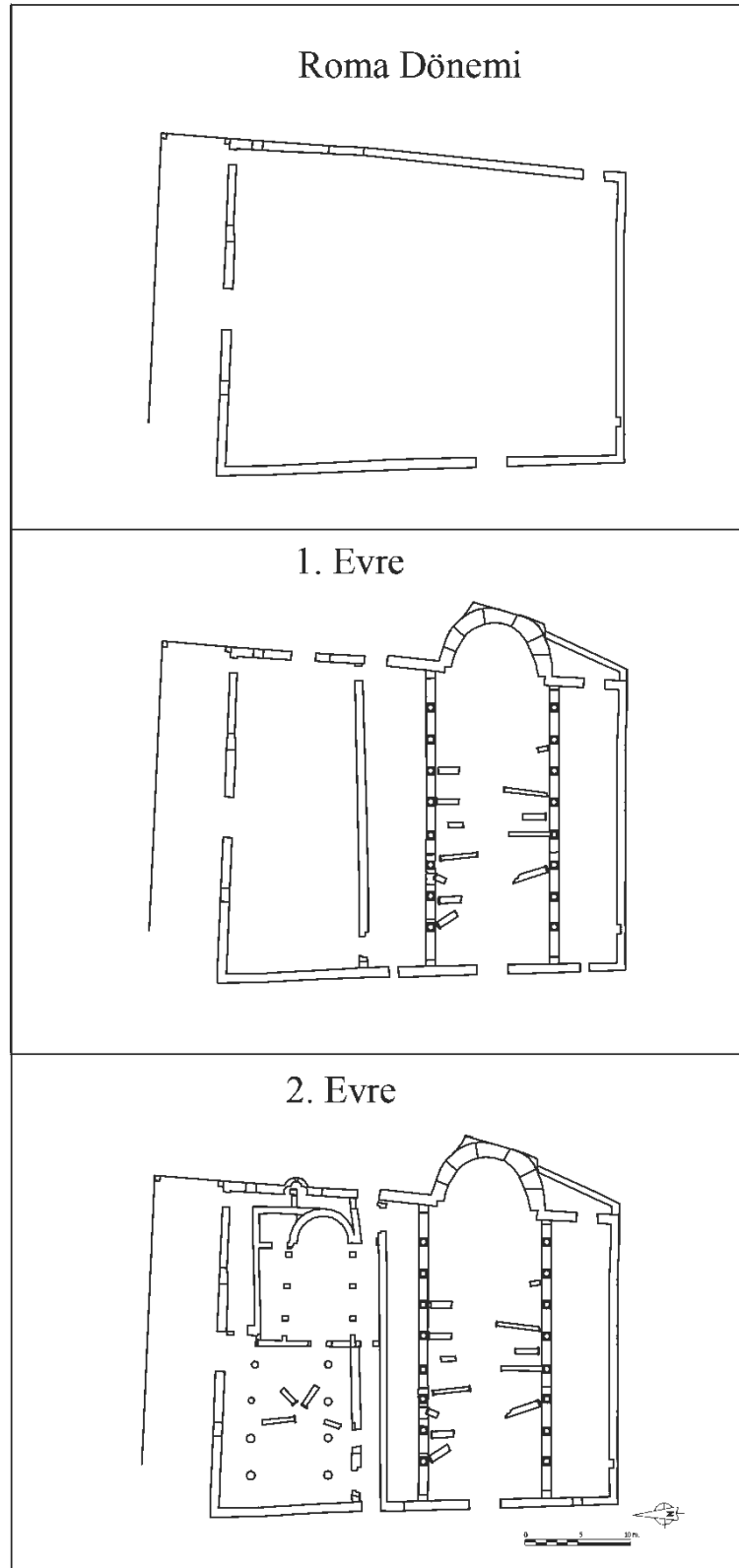
a) Vaftizhane güney nef duvarı, duvar resmi.

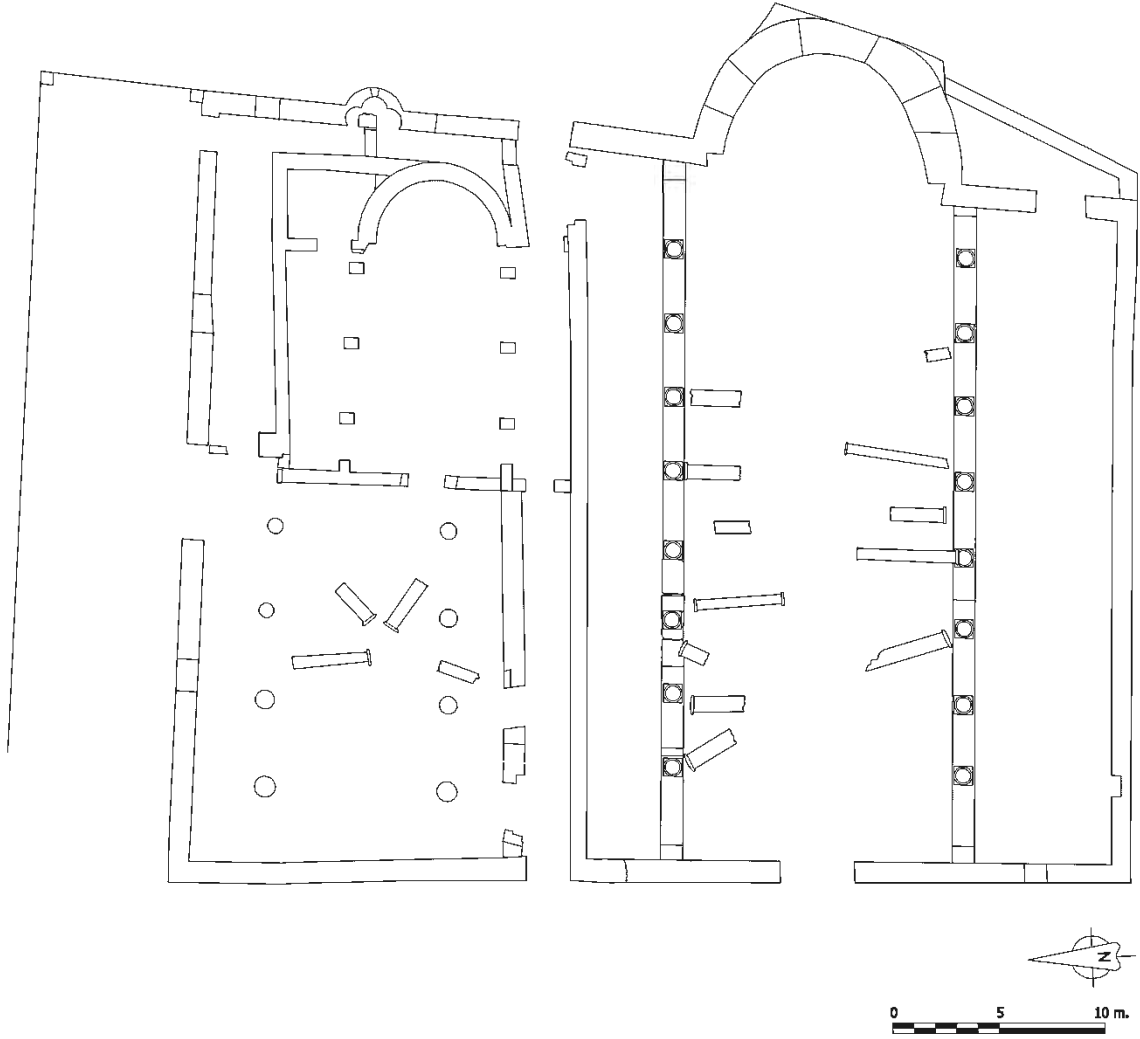
b) Vaftizhane sıva tabakası detayı.

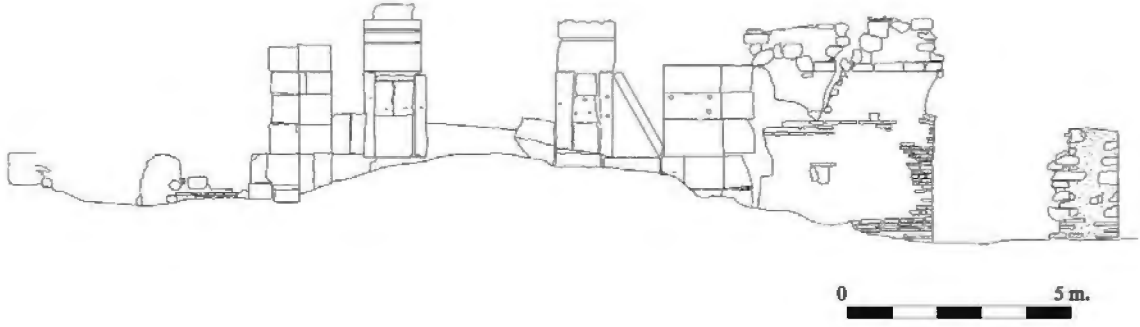
a) Vaftizhane güney nef duvarı ile batı duvarındaki payandalar arasındaki dilatasyon derzi.

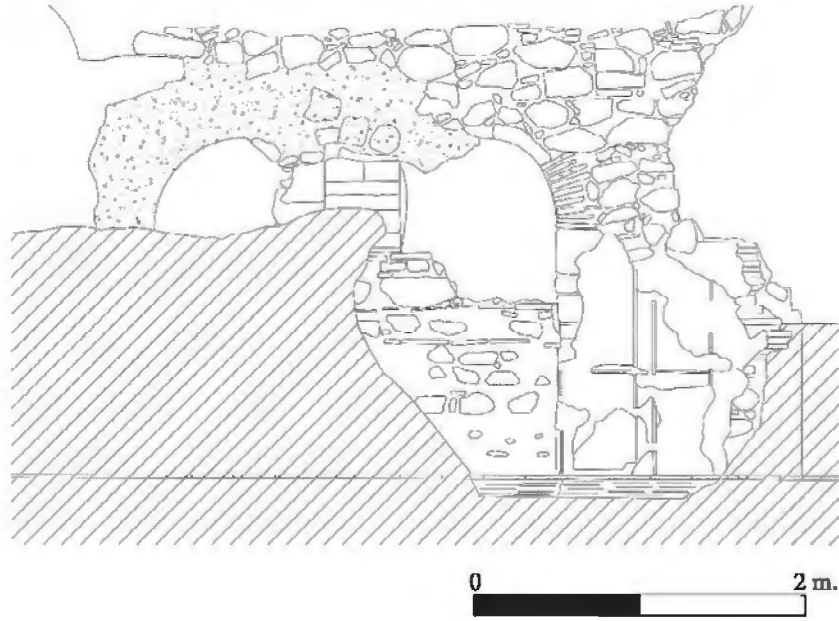
a) Liman Bazilikası inşa evreleri. **Kaynak:** Gökalp ve Yıldırım, 2009' dan değiştirilerek.

a) Liman Bazilikası planı. **Kaynak:** Gökalp ve Yıldırım, 2009: 188.

a) Liman Bazilikası apsis cephesi.

b) Liman Bazilikası trikonchos apsisli niş duvarı.

a) Liman Bazilikası güney nef doğu duvar.

b) Liman Bazilikası güney nef doğu duvar, almaşık teknik detay.

a) Liman Bazilikası batı duvar iç cephe.

b) Liman Bazilikası doğu duvar dış cephe, batıya bakış.

a) Liman Bazilikası kuzey duvar iç cephe.

b) Liman Bazilikası kuzey duvar iç cephe, detay.

a) Liman Bazilikası güney doğu köşe, batıya bakış.

b) Liman Bazilikası apsis duvarı.

a) Liman Bazilikası apsis duvarı dış cephe, güneye bakış.

b) Liman Bazilikası apsis iç cephe detayı.

a) Liman Bazilikası apsis pencere kemerini.

b) Liman Bazilikası naousu doğuya bakış.

a) Liman Bazilikası devşirme arşitrav parçaları.

b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, batıdan görünüş.

a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, dış cephe.

b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos niş, dış cephe kaplaması.

a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan trikonchos nişte yer alan figürlü duvar resimleri.

b) Liman Bazilikası kuzey ek mekan güney duvar.

a) Liman Bazilikası kuzey ek mekan güney duvar, dalgalı çizgili derz harcı ve sıva tabakası.

b) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan atrium, batıya bakış.

a) Liman Bazilikası kuzey ek mekanın doğusunda yer alan atrium, kuzey duvarı, güneye bakış.

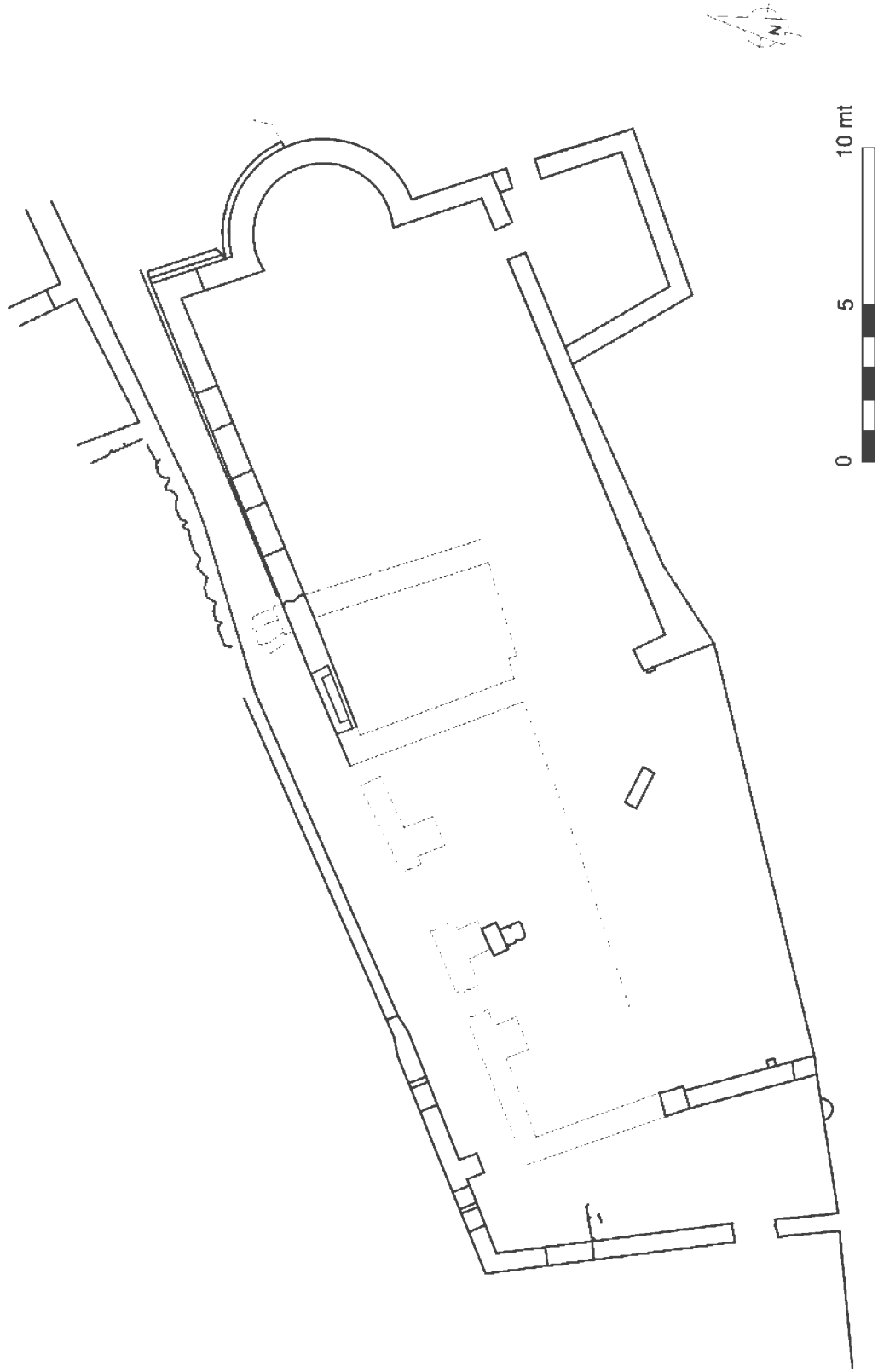
b) Liman Bazilikası güney nefte açılan doğu duvardaki kapı açıklığı.

a) Liman Bazilikası kuzey ek mekan batı giriş açıklığı.

b) S6-VII sektöründe yer alan yapının 1 no'lu odasının kuzey batı penceresi.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise planı.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise naous doğuya bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise naous güneye bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium güney - doğuya bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium kuzeye bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise apsis cephesi.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise doğu duvar iç cephe detay.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe kuzey-batı köşe.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe kuzey-doğu köşe.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise apsis cephesi, dış.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise kuzey-batı koridor, kapı ve pencere açıklıkları.

a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise iç cephe dalgalı çizgili derz harcı ve sıva tabakası.

b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise dış cephe derz harcı üzerinde kesme taş imitasyonu.

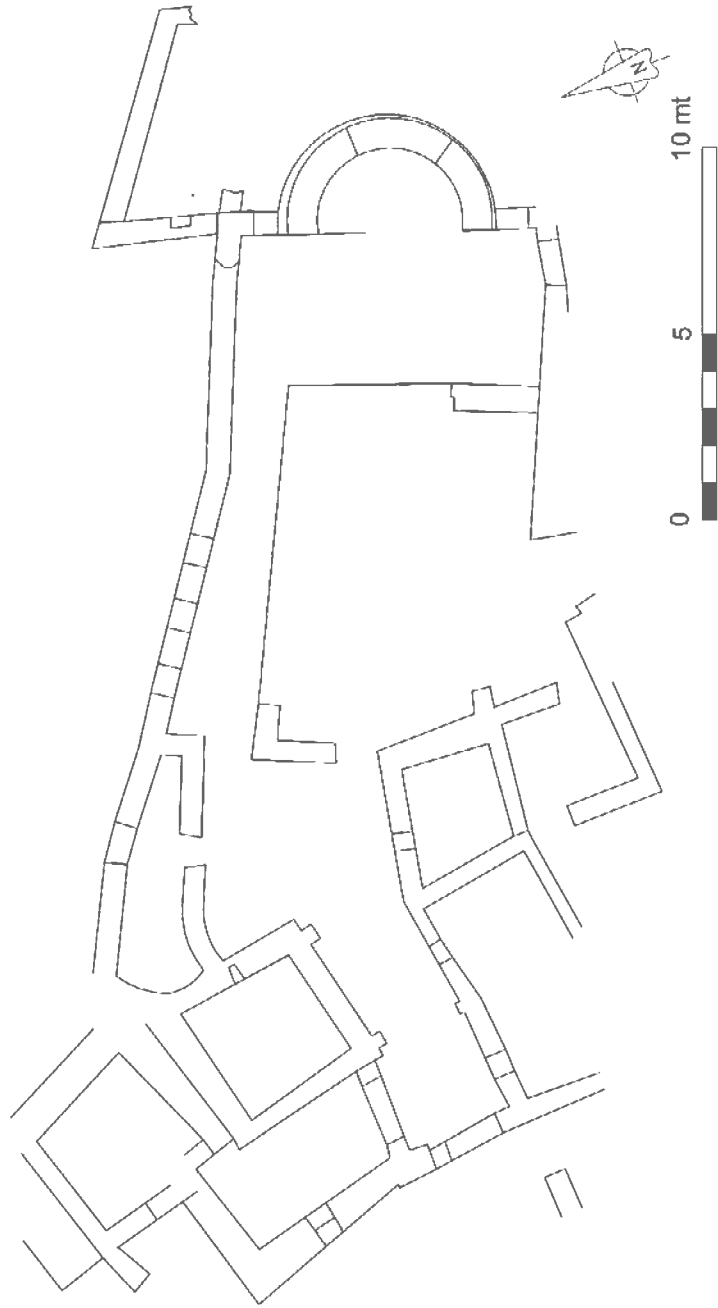
a) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise güney ek mekan kuzey cephe duvar resmi üzerindeki murç izleri.

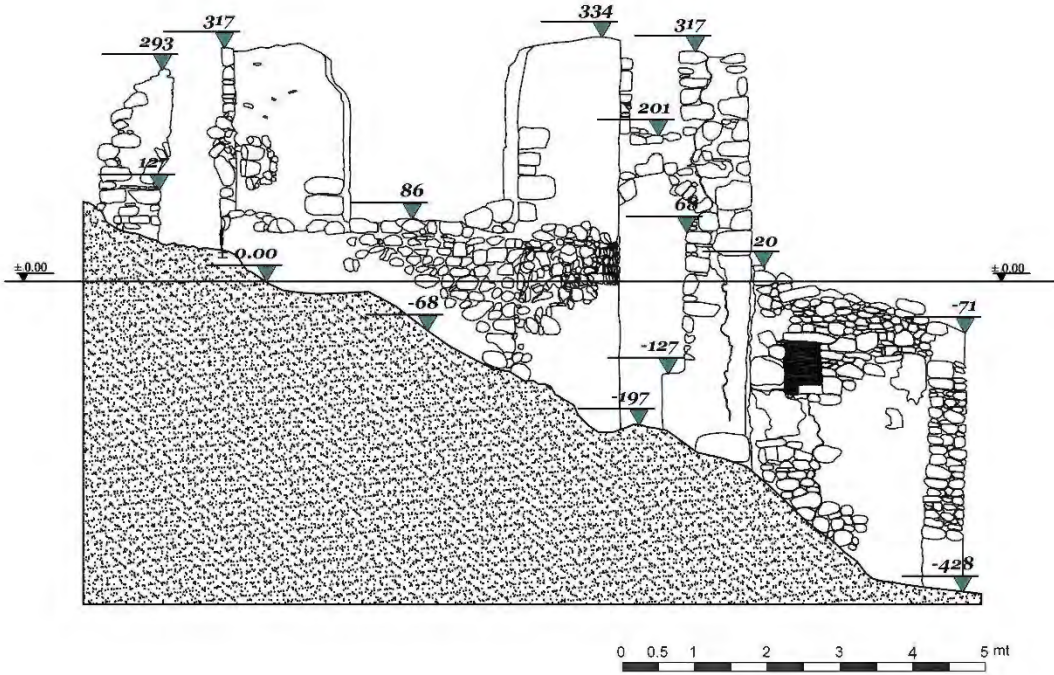
b) Yamaç Yerleşimi Aşağı Kilise atrium doğu cephe sıva tabakası.

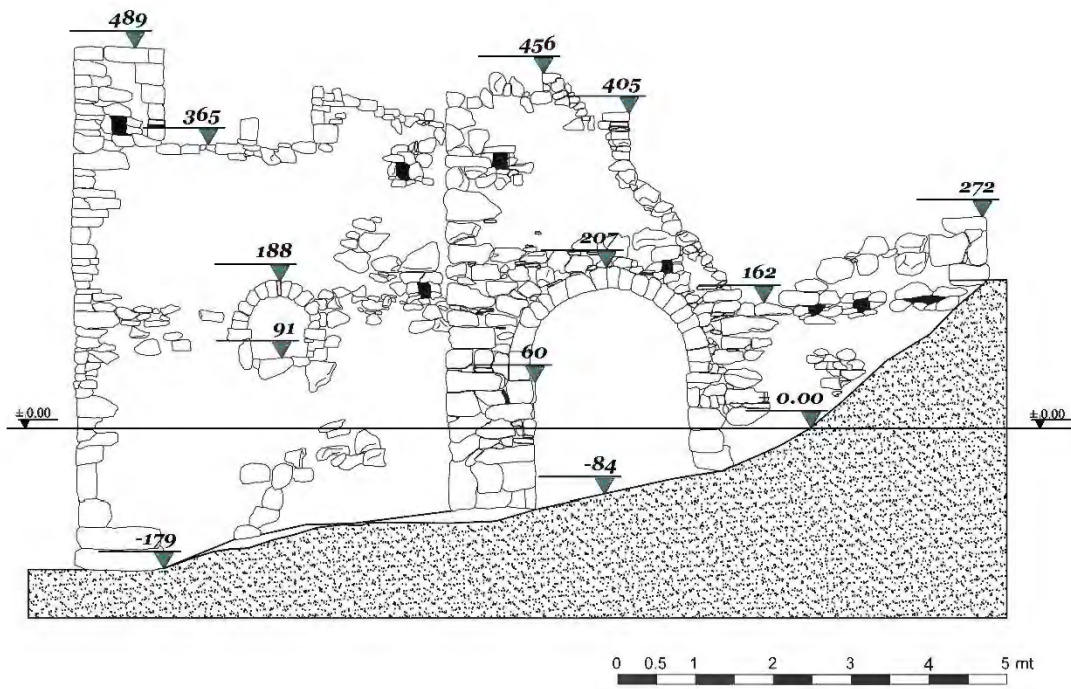
a) Olympos güney kent, Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise genel görünüş.

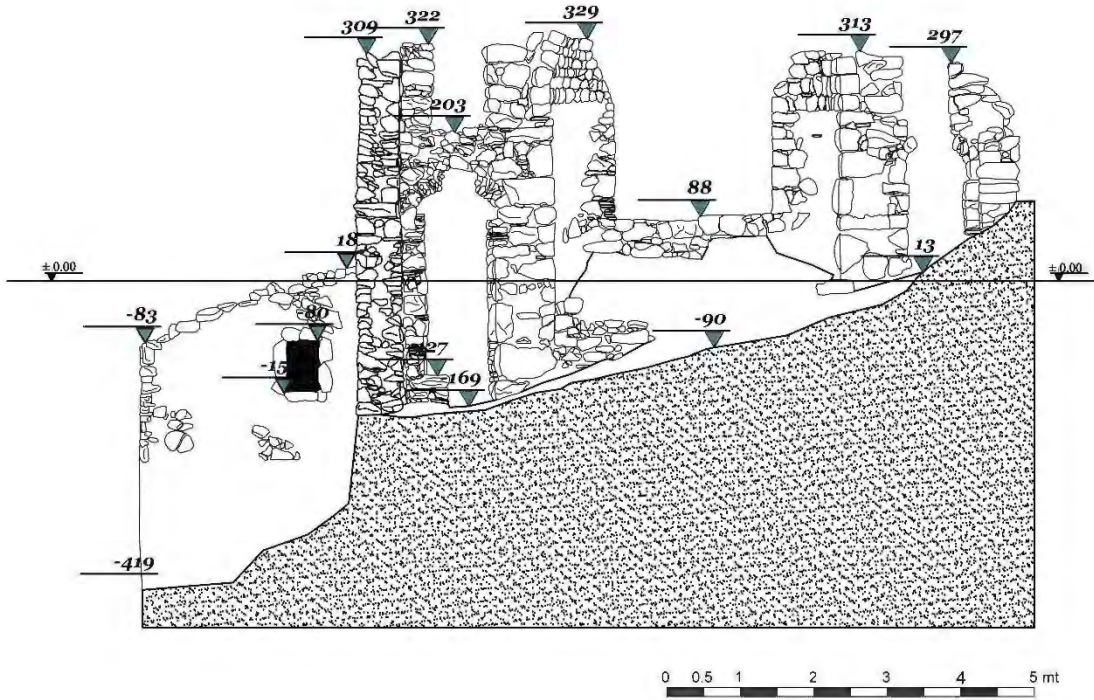
a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise plan.

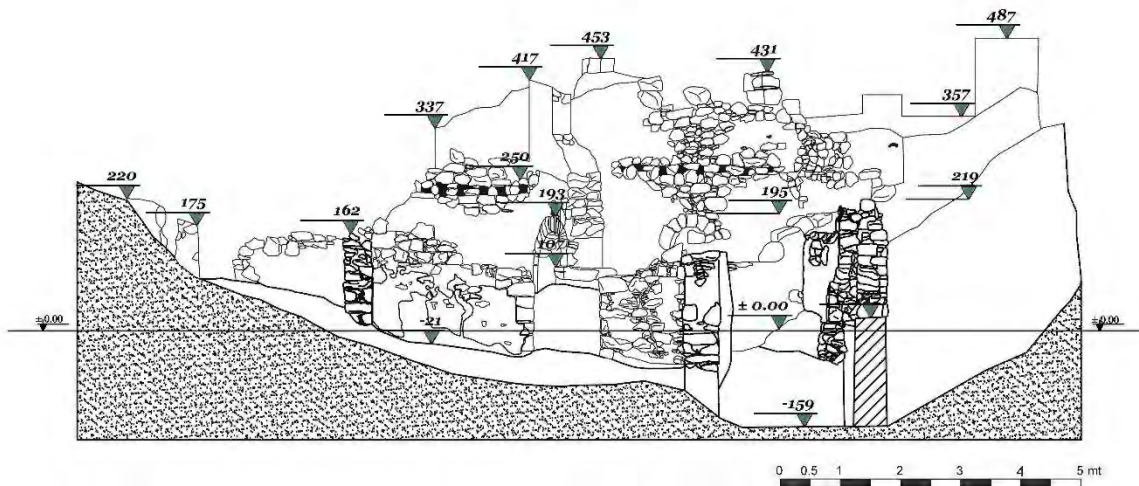
a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu dış cephe genel görünüş.

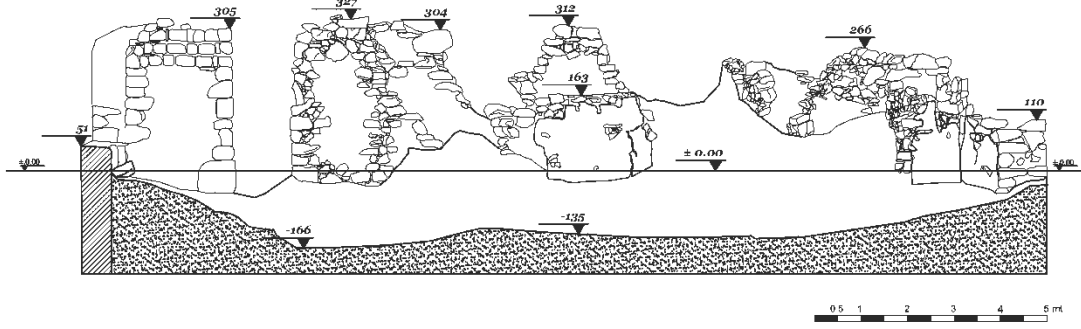
b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı dış cephe genel görünüş.

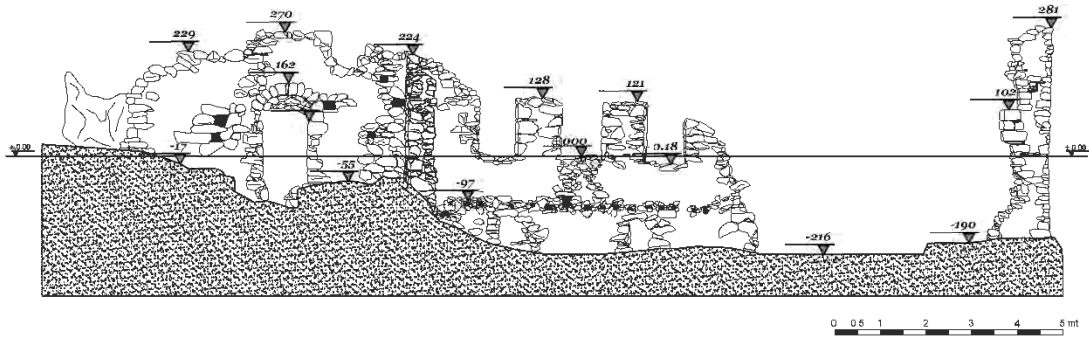
a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-güney doğuya bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-güney batıya bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu-batı kesiti güneye bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise doğu-batı kesiti kuzeye bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı dış cephe ana giriş.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise genel, doğuya bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise naous, doğuya bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis dışı cephe.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise naous batıya bakış.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise güney duvar iç cephe.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey duvar iç cephe.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise nef doğuya bakış.

a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis cephesi.

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise apsis duvar örgü detayı.

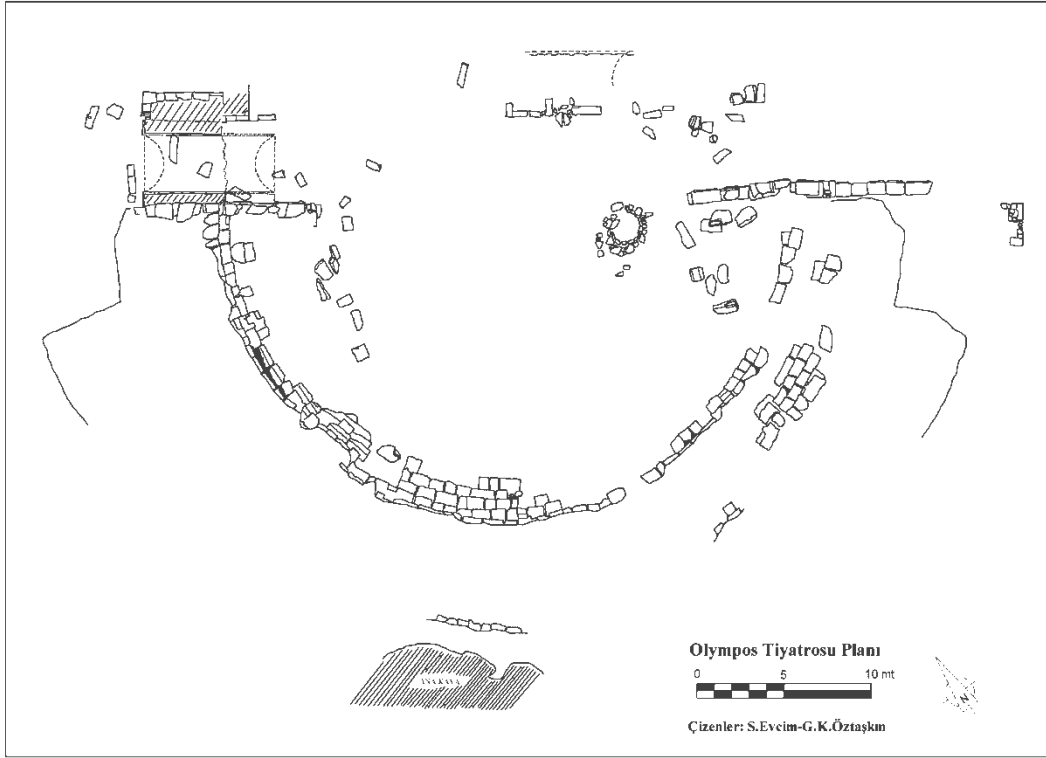
a) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise kuzey-doğu köşe dilatasyon derzi

b) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı duvar ve payanda arasındaki dilatasyon derzi.

c) Yamaç Yerleşimi Yukarı Kilise batı duvar dalgalı çizgili derz harcı.

a) Olympos Tiyatrosu planı.

b) Olympos güney kent, tiyatroda bulunan kireç ocağı. Güneydoğuya bakış.

a) Olympos Güney Kent, Vespasianus Hamamı iç cephe.

b) Olympos Güney Nekropol Tonoğlu mezar, iç cephe.

a) Olympos Güney Kent, Liman Hamamı batı duvar, dış cephe, güneye bakış.

b) Mozaikli Yapı güney duvar dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.

a) Gemiler Ada I nolu Kilise, dalgalı çizgili derz harcı.

b) Gemiler Ada II nolu Kilise apsis duvarı, dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.

a) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, iç cephe, dalgalı çizgili derz harcı.

b) Gemiler Ada Koridor, dalgalı çizgili derz harcı.

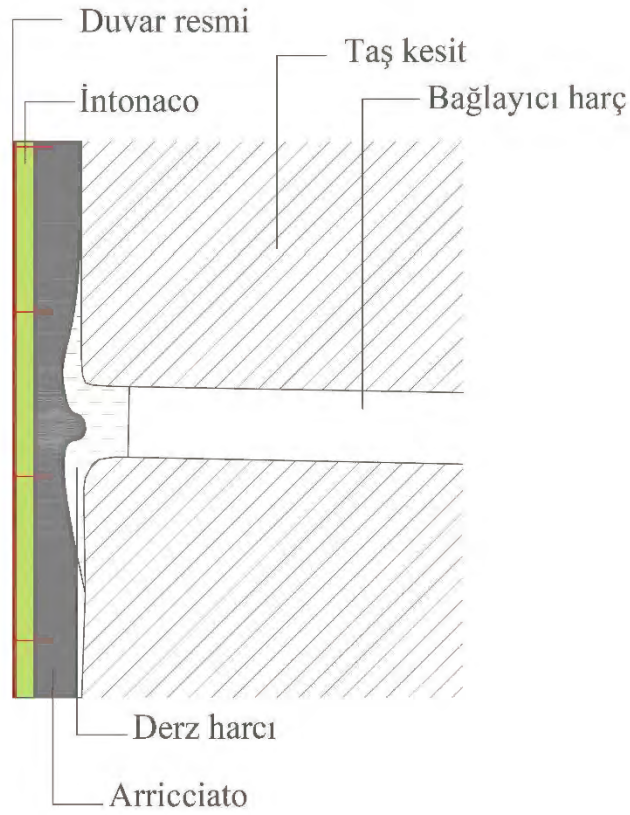
a) Melanippe Sahil Kilisesi apsis duvarı, iç cephe dalgalı çizgili derz harcı.

b) Tlos Kent Bazilikası, dalgalı çizgili derz harcı.

a) Karacaören Ada Bazilikası apsis duvarı dış cephe, dalgalı çizgili derz harcı.

b) Sıva tabakalarını gösteren kesit çizimi.

a) Olympos Kenti yakınındaki taş ocağı, kuzey batıya bakış.

b) Olympos ayı.

a) Tapınak cella cephesi.

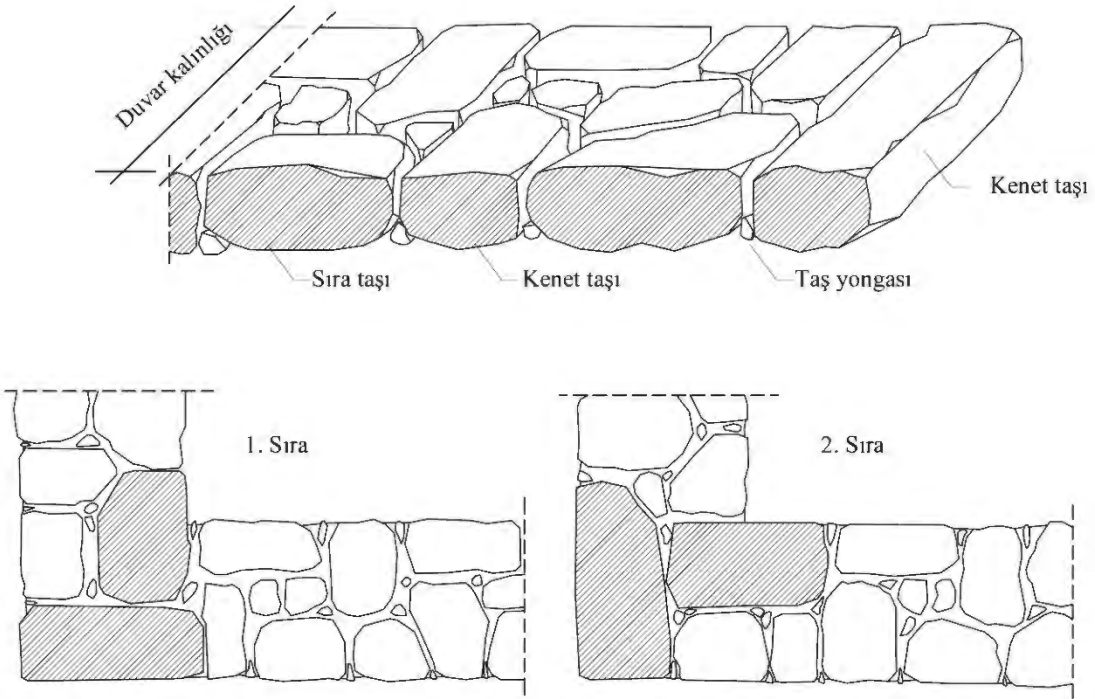
b) Liman Anıtsal Mezarları (Zosimos ve Eudemos lahitleri).

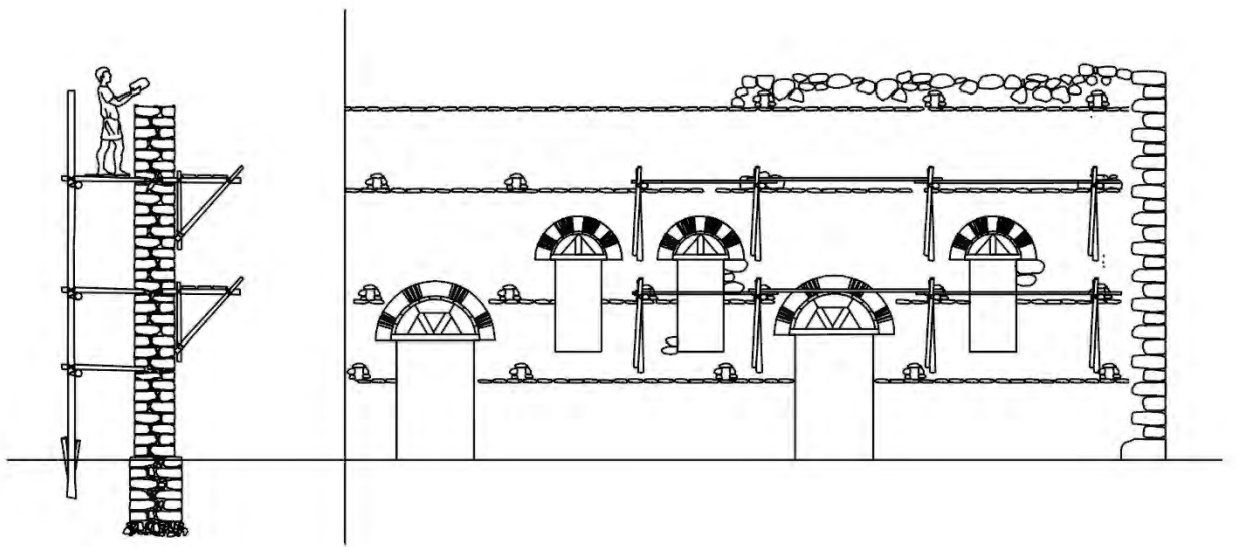
a) Lykiarkh mezarı genel görünüş.

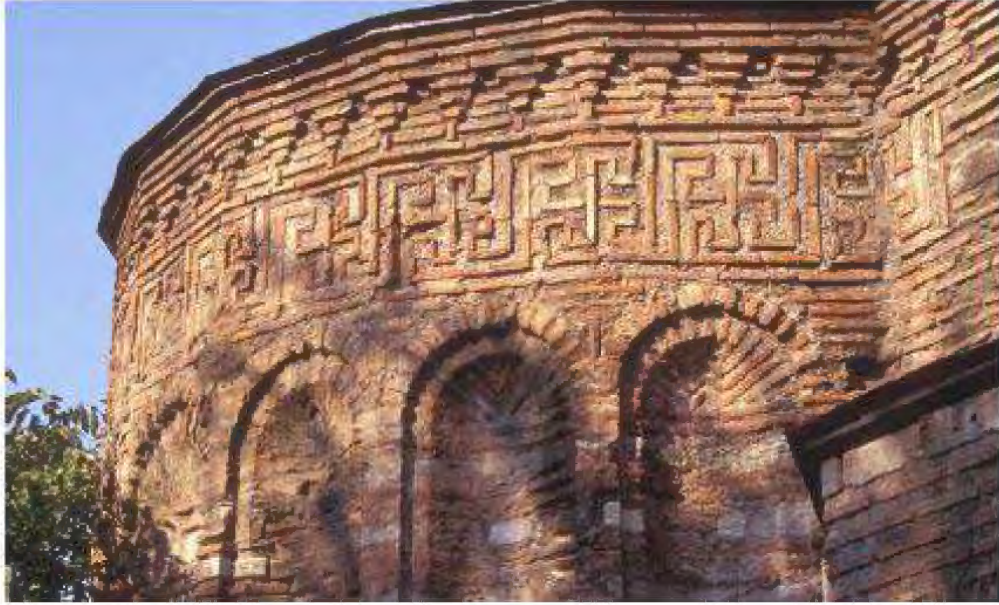
b) Güney kent, C Yapısı.

a) Moloz taş duvar örgü tekniğini gösteren çizim.

b) Moloz taş duvar inşa aşamasını gösteren hipotetik çizim.

a) Konstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Camii) doğu cephe. **Kaynak:** Trkulja, 2004: 355.

b) Theotokos Pammakaristos Kilisesi (Fethiye Camii) güney cephe.

a) Theodoros Kilisesi ana apsis cephesi.

b) Fatih Enez Cami, protesis apsisi, iç cephe. **Kaynak:** S. Başaran ve B. Başaran, 2012: 94.

a) Mozaikli Yapı D odası kuzey eksedra kuzeye bakış.

b) Episkopeion, Peristyl çeşme duvarı batıya bakış.

a) Episkopeion, Triclinium batı duvar.

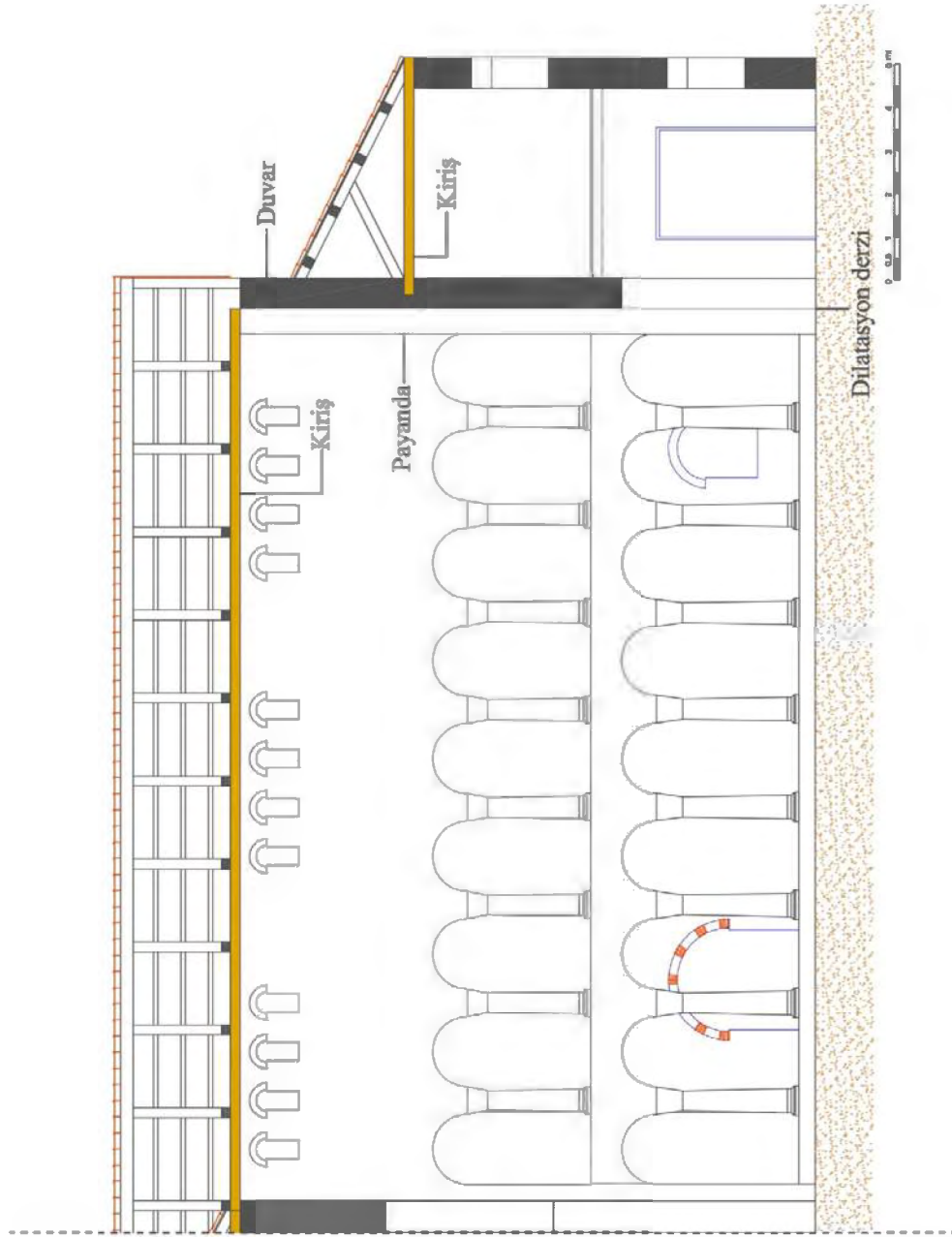
b) Episkopeion, Triclinium doğu duvar.

a) Gemiler Ada III no'lu Kilise syntrononu. **Kaynak:** G. K. Öztaşkın'ın arşivinden.

b) Andriake B Kilisesi syntrononu. **Kaynak:** G. K. Öztaşkın'ın arşivinden.

a) Piskoposluk Kilisesi doğu-batı kesit restitüsyonu, dilatasyon uygulamasını gösteren çizim. **Kaynak:** Öztaşkın, 2013'den değiştirilerek.

a) Myra Aziz Nikolaos Kilisesi kuzey ek yapısı.

b) Kekova adası Tersane Koyu'nda yer alan kilise.

a) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, iç cephe.

b) Gemiler Ada III no'lu Kilise naos batı duvar, dış cephe.

a) Episkopeion, Peristyl doğu duvar.

b) S6-VIII söktöründe yer alan yapı, kuzey duvar dış cephe.

a) Gemiler Ada I no'lu Kilise.

b) Gemiler Ada II no'lu Kilise kuzey naos kuzey doğu kapı açıklığı.

a) Gemiler Ada IV no'lu Kilise.

b) Karacaören Ada Bazilikası, naos doğuya bakış. **Kaynak:** G. K. Öztaşkın'ın arşivinden.